

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL

ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA

ROBERT SCHUSTER

ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA

MILENA STREJČKOVÁ

MANAŽER REDAKCE

SIMONA VAŇKOVÁ

SEKRETÁŘKA REDAKCE

IRENA KREJČOVÁ

GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ

GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ

AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA

DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, MARTIN PALOÚŠ, KAREL
PEZL, OTTO PICK, MILOŠ POJAR,
RICHARD SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vy-
davatele. Nevýžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International
Copyright Convention. No part of this publication may
be reproduced, stored in retrieval systems or transmit-
ted in any form or by any means without the prior per-
mission of the International Politics editorial office.
Reprints are available upon request. Reprints and per-
missions: Write to International Politics, Nerudova 3,
118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50
Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222;
e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace
redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 23,50 Kč.
Předplatné na rok činí 234 Kč, pro studenty
a důchodce 194 Kč, ve Slovenské republice
427,40 Sk.

Tiskne ProKonzult s r. o., závod Vrútky,
Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném
prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje
ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8,
038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax:
00421432/4281696. Informace o MP a ediční
činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povolené SsRP Banská
Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

F 5210

INDEX 4691

OBSAH 9/2001 ROČNÍK XXV

STR.

SVĚTOZOR

2

KONTINUITA AMERICKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY... / -zz-

3

ZAHRANIČNÍ POLITIKA USA

PŘEHLED AMERICKO-ČESKÝCH VZTAHŮ: ZE SVĚDECKÉ VÝPOVĚDI VELVYSLANCE SPOJENÝCH
STÁTŮ CRAIGA ROBERTSE STEPLETONA PŘED ZAHRANIČNÍM VÝBOREM SENÁTU

4

SPOJENÉ STÁTY, ČÍNA, JAPONSKO A KOREJSKÝ POLOOSTROV:

KONTINUITA, ČI ZMĚNA? / Jakub Lepš

5

SPOJENÉ STÁTY A EVROPSKÁ UNIE ZA BUSHOVY ADMINISTRATIVY / Jitka Štefková

7

BUSHOVA ZAHRANIČNÍ POLITIKA: MULTILATERALISMUS NA JÍDELNÍČKU / Stewart R. Ross

9

VZTAHY A PROBLÉMY

BUDE PROTIRAKETOVÁ OBRANA TENTOKRÁT FUNGOVAT? / František Šulc

11

NATO PO INVAZI VOJSK VARŠAVSKÉ SMLOUVY DO ČESKOSLOVENSKA / Vít Fojtek

13

ZVLÁŠTNÍ VZTAHY SPOJENÝCH STÁTŮ A FILIPÍNSKÉ REPUBLIKY / Zdeněk Zbořil

15

JOSPIN UPŘESNIL FRANCOUZSKÉ PŘEDSTAVY O EVROPSKÉ UNII / Jan Eichler

17

EKONOMICKÝ OBZOR

GEORGE BUSH A LATINSKÁ AMERIKA / Květa Buschová

19

SPORY V OBCHODNÍCH STYCÍCH MEZI USA A EU PŘETRVÁVÁJÍ / Miroslav Prchal

20

INICIATIVY BRETTONWOODSKÝCH INSTITUCÍ (II.) / Alojz Neustadt, Jaroslav Foltýn

22

VOLNÁ TRIBUNA

GEOPOLITIKA VÁCLAVA HAVLA V BRATISLAVSKÉM PROJEVU / Miroslav Bednář

26

RYCHLOST A POLITIKA: PAUL VIRILIO / Jiří Bystřický

28

DOKUMENTY

SPOJENÉ STÁTY, EVROPA A SVĚTOVÝ OBCHODNÍ SYSTÉM / Robert B. Zoellick

32

RECENZE

KOSOVO – KRÁTKÁ HISTORIE / Libor Trejdl

35

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

35

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 10. 2001)

► *Globalizace na Blízkém východě* ► *Za oponou intifády: Jak palestínští politici ovlivňují ulici a naopak* ► *Sýrie v procesu transformace* ► *Politický islám na prahu nového tisíciletí*
► *S kým na Balkáně* ► *Liberalizace obchodu environmentálními službami* ► *Nejchudší ze-
mě – odraz rozdělení a nerovnosti světa* ► *Globalizace a role OSN* ►

SRPEN 2001

1. – zástupci makedonských a albánských stran se dohodli o statusu albánštiny v Makedonii. Předpokládá se, že albánština se stane druhým oficiálním jazykem v oblastech, kde nejméně 20 procent obyvatelstva tvoří Albánci. Bude moci být používána i v parlamentu na plenárních zasedáních a v komisích, nikoli však ve vládě.

1. – Izraelci zabili v Nábulusu raketami odpálenými z vrtulníku šest činitelů organizace Hamás a dva nedospělé chlapce. Palestinci vyhlásili tvrdou odvetu.

1. – britská a irská vláda zveřejnily na zámku Hillsborough poblíž Belfastu soubor návrhů, které mají zachránit mírovou dohodu z roku 1998.

2. – Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii v Haagu dospěl k závěru, že bosenská Srbové za bosenské války páchali genocidu. Shledal z tohoto trestného činu vinným bosenskosrbského generála Radislava Krstiče a odsoudil ho ke 46 letům odnětí svobody za jeho roli při masakru v muslimské enklávě Srebrenica v červenci 1995. Jeho jednotky tam zabily asi 8000 osob.

4. – severokorejský vůdce Kim Čong-il dorazil opancérováným vlakem na návštěvu do Moskvy. Během návštěvy slíbil, že zadrží zkoušky raket do r. 2003. Návštěvu ukončil 8. srpna.

4.–5. – orgány hnutí Tálibán v Afghánistánu zadržely 24 pracovníků z křesťanské organizace Shelter Now International a obvinilo je ze šíření křesťanství, což se u Afghánců trestá smrtí. Zatčeno bylo i 59 afghánských dětí a dospělých, v níž by měly být zastoupeny i síly odmítající mírové sblížení s Izraelem.

6. – filipínská vojenská rozvědka obvinila bývalého prezidenta Josepha Estradu a bývalého šéfa policie Pánfila Lascona, že zpronevěřili celkem 728,5 milionu dolarů.

6. – regionální vůdce hnutí Al-Fatah na západním břehu Jordánu Marván Barghúti vyzval k vytvoření palestinské vlády národní jednoty, v níž by měly být zastoupeny i síly odmítající mírové sblížení s Izraelem.

6. – IRA navrhla blíže neurčeným způsobem neutralizovat celý svůj zbrojní arzenál a dostat tak ze slepé uličky mírový proces v Severním Irsku.

7. – filipínští povstalci z Fronty islámského osvobození Mórů a filipínská vláda dosáhli dohody o podmínkách příměří na jihu země.

8. – iránský prezident Mohammad Chátamí slavnostně složil přísahu pro své druhé funkční období.

9. – při sebevražedném pumovém atentátu v centru západního Jeruzaléma, který pravděpodobně spáchal 23letý přívrženec Islámského džihádu, zahynulo 15 lidí. Izrael v odvetu uzavřel úřadovny Palestinců v Jeruzalémě.

10. – při výbuchu čerstvě nastrožené miny na místní silnici u obce Ljubanci severně od Skopje zahynulo osm makedonských vojáků. K odpovědnosti za útok z 8. srpna, při němž zahynulo deset makedonských vojáků, se přihlásila málo známá kosovská organizace Národní albánská armáda.

12. – Makedonie vyhlásila jednostranné příměří s albánskými povstalci, aby dala „šanci míru“. Přes klid zbraní, který měl nastat před půlnocí 11. srpna, docházelo k dalším útokům.

13. – představitelé hlavních makedonských a albánských politických stran podepsali ve Skopje za přítomnosti mezinárodních činitelů mírovou dohodu. Uzavřena i dohoda o složení policejních sil.

14. – IRA oznámila, že ustupuje od nabídky na neutralizaci svého arzenálu. Zdůvodnila to poukazem na nepřijatelné postoje protestantů a britské vlády.

14. – albánští povstalci v Makedonii uzavřeli s NATO dohodu o svém odzbrojení a slíbili, že odevzdají zbraně vojákům Aliance. Makedonská vláda na oplátku vyslovila souhlas s částečnou amnestií pro rebely. Dohoda o odzbrojení povstalců je poslední ze čtyř podmínek, které NATO stanovilo pro vstup svých jednotek do Makedonie.

15. – Rada NATO na úrovni velvyslanců v Bruselu rozhodla o vyslání předemurčené hlídky čtyř set britských vojáků do Makedonie pro akci Aliance s názvem Hlavní sklizeň, při níž má 3500 vojáků NATO dohlédnout na odzbrojení albánské Národní osvobozené armády.

15. – izraelský ministr zahraničí Šimon Peres oznámil, že jeho země je připravena k dialogu s Palestinci, aby se mohlo ukončit deset měsíců trvající násilí.

16. – oznámeno, že v Zimbabwe začala rozsáhlá evakuace rodin bělošských farmářů, kteří se v posledních měsících stali terčem útoků černošských bezzemků. Do bezpečí již ze země odešlo 350 žen a děti ze zhruba 100 bělošských rodin.

17. – výsadkáři 43. mechanizovaného praporu z Chrudimi dorazili jako první do Makedonie, aby v rámci operace Hlavní sklizeň zajistili základní podmínky pro fungování velitelských struktur mírových sil NATO.

17. – Demokratická strana Srbska jugoslávského prezidenta Vojislava Koštunice se rozhodla stáhnout

všechny své členy z vládní koalice, kterou obvinila z ohrožování státních zájmů.

18. – londýnský The Sunday Times napsal, že IRA tajně testovala v kolumbijské džungli zápalné bomby nové generace, jejichž účinek bývá přirovnáván ke kobercovému náletu napalmem a které jsou určeny k útokům proti budovám. Tři činitelé IRA, mezi nimi její hlavní odborník na výbušniny James Monaghan, byli 4. srpna zatčeni na letišti v Bogotě.

20. – agentury oznámily, že v čele největších vývozců konvenčních zbraní byly Ioni USA, na jejichž konto připadla zhruba polovina celého množství prodaných zbraní za 18,6 miliardy dolarů. Rusko vyvezlo konvenční zbraně za 7,7 miliardy dolarů, Francie na třetím místě za 4,1 miliardy dolarů.

21. – vojenské velení NATO schválilo operaci Hlavní sklizeň.

21. – podle zprávy BBC se pro setrvání Ulsteru ve svazku s Velkou Británií vyslovilo jen 26 procent obyvatel, zatímco plných 41 procent je pro spojení provincie s Irskem.

22. – iránský parlament schválil všech 20 ministerských kandidátů nominovaných prezidentem Mohammadem Chátamím. Ve vládě je pět nových jmen.

22. – Rada NATO rozhodla zahájit odzbrojovací operaci Hlavní sklizeň v Makedonii. Krátce poté dorazilo do Skopje prvních 150 francouzských vojáků.

23. – americký prezident George W. Bush prohlásil, že USA odstoupí od smlouvy o omezení protiraketových systémů (ABM), kterou uzavřely se Sovětským svazem v roce 1972, „podle svého časového plánu“.

24. – izraelské jednotky vyhodily do vzduchu v arabské části palestinského Hebronu dvě budovy, ze kterých byli ostřelováni židovští osadníci.

26. – norská nákladní loď Tampa vzala v indonéských vodách na palubu přes 400 žadatelů o azyl, převážně Afghánců, jejichž plavidlo hrozilo ztroskotání. Ilegální emigranti přinutili posádku, aby nepokračovala v cestě do Indonésie, ale zamířila k australským břehům. Austrálie je odmítla přijmout.

27. – při cíleném izraelském raketovém útoku v Rámalláhu zahynul ve své pracovně legendární veterán palestinské politiky a vůdce teroristické marxistické Lidové fronty pro osvobození Palestiny Abú Alí Mustafá, jeden z pěti hlavních zakladatelů OOP.

26.–28. – v rakouském Alpbachu se za účasti vrcholných politiků konalo sympozium Evropa – vize a realita. Předseda Poslanecké sněmovny Václav Klaus zde

přednesl velmi skeptický projev o vyhlídkách evropské integrace, v němž mj. požadoval další rozsáhlou liberalizaci, deregulaci a privatizaci. Většina zúčastněných jeho skepsi nesdělala.

27. – albánští povstalci začali odevzdávat zbraně francouzským a českým vojákům NATO. Betonovým kvádrem vrženým na auto byl zabit britský ženista. Přestřelky mezi Albánci a Makedonci pokračovaly na několika místech.

27. – irácká protivzdušná obrana sestřelila bezpilotní průzkumný letoun USA, který se pohyboval nad jižním Irákem.

27. – humanitární pracovníky zadržované v Afghánistánu pro podezření z protiprávního šíření křesťanství, navštívili jejich příbuzní. Den předtím je navštívili pracovníci Mezinárodního červeného kříže.

29. – generální tajemník NATO George Robertson přijel na jednodenní návštěvu do Makedonie, aby zkontroloval odzbrojování a demobilizaci albánských rebelů.

30. – bývalý jugoslávský prezident Slobodan Milošević při dalším slyšení před Mezinárodním tribunálem pro zločiny v bývalé Jugoslávii opět označil tuto instituci za ilegální, a proto odmítl vzít si advokáta. Stěžoval si na údajné porušování svých práv.

30. – vojáci NATO odebrali během prvních tří dnů operace Hlavní sklizeň přes 1400 zbraní.

30. – na Východním Timoru se konaly volby do parlamentu, který má připravit ústavu. Účast přes 90 procent voličů.

30. – OSN vyzvala k přijetí afghánských uprchlíků z lodi Tampa. Loď zakotvila v australských vodách u Vánočního ostrova. Jako první projevil ochotu přijmout část uprchlíků Nový Zéland, pokud tak učiní další státy. Přechodné útočiště nabídli utečencům Východní Timor.

30. – Slovensko vydalo britským úřadům trojici údajných členů teroristické organizace Prává IRA, kterou 5. července zatkla slovenská policie.

31. – generální tajemník OSN Kofi Annan zahájil v jihoafrickém Durbanu Konferenci proti rasismu, xenofobii a netoleranci. Zúčastní se jí představitelé 166 států povětšinou na vysoké úrovni. USA nejsou přítomny.

31. – nizozemský soud odmítl žádost Miloševićových právníků, aby byl exprezident propuštěn. Potvrdil legalitu Mezinárodního tribunálu pro zločiny v bývalé Jugoslávii, který je v souladu s Chartou OSN.

31. – čečenský prezident Aslan Maschadov prohlásil v ruském tisku, že válka v Čečensku musí být ukončena mírovou smlouvou.

Kontinuita americké zahraniční politiky

Odolat komplexnímu zamyšlení se nad zahraniční politikou Spojených států asi dokáže jen málokterý politický komentátor. Zejména naskytne-li se taková příležitost, jakou je příchod nového prezidenta do Bílého domu, prezidenta, který je zvolen jako reprezentant jiné politické strany, než byl ten předcházející, a který se téměř vždy snaží dokázat svým voličům a celé americké veřejnosti, že je mužem velké změny a nových neobvyklých plánů. Zřejmě také proto neodolali političtí komentátoři na celém světě paralelnímu hodnocení prvních šesti měsíců prvního prezidentova termínu a posuzování, jak obratně či neobratně si George Walker Bush jr. počíná nejen ve stínu svého otce, ale i dalších čtyřiceti dvou svých předchůdců.

Americký prezident, ať již se nám to líbí nebo ne, vždy byl a zřejmě asi bude symbolem všeho dobrého i zlého, co Spojené státy v období jeho úřadování učinily, a to bez ohledu na skutečnost, jak aktivně jako politik působil či jak jeho roli suplovaly jiné osobnosti nebo instituce. Pokud jde o zahraniční politiku, měl to prezident Spojených států vždy dost těžké. Úspěch má vždy, a nejen v USA, mnoho rodičů, neúspěch pouze jednoho. A tak se americký prezident, dnes formálně nejmocnější muž světa, nikdy nedokáže ubránit kritice a odpovědnosti za činy, se kterými se často seznamoval až dodatečně a musel reagovat spíše na jejich důsledky než na jejich příčiny. Jeho zahraničněpolitická agenda se pak rozšiřovala a prohlubovala podle toho, jaká byla potřeba občanů a různých zájmových skupin, podle jednoduchosti, či naopak složitosti mezinárodních vztahů, do nichž Spojené státy vstupovaly nebo do nich byly jen vtaženy.

Již George Washington, první prezident Spojených států (1789–1797), musel reagovat na situaci v Evropě, pro Američany nepřehlednou, a přesvědčit své přátele, profrancouzského Thomase Jeffersona a probritského Alexandra Hamiltona, že je na místě zdrženlivost, která posílí postavení země. Z této situace odvodil i výstrahu před uzavíráním dlouhodobých koalic a zdá se, že všichni jeho nástupci se s tímto varováním museli vypořádávat.

Také John Adams udržoval opatrné styky s Francií, ale to bylo v době, kdy USA byly prakticky bezbranné proti jakémukoli útoku zvenčí. Prezidentské Jeffersonovy sympatie k ideálům Velké francouzské revoluce daly vzniknout prvním úvahám o zahraničněpolitické koncepci USA a dovedly prezidentovy kritiky i obhájce k přesvědčení, že zahraniční politika musí být konsensuální a musí vycházet z obrany národních zájmů. Neutralita v době kontinentální blokády přinutila Jamese Madisona bránit zájmy amerických obchodníků na světových mořích, a dokonce i čelit britskému nájezdu v roce 1812. Jméno první veřejně známé koncepci americké zahraniční politiky dal až James Monroe (1817–1825), i když se zpožděním téměř dvaceti let. Jako první Američan upozornil na ambice evropských dobytíatelů a osadníků a nepsal jim jimi jenom Španěly. Již v první polovině 19. století varoval o rozmýšlenosti Ruska, Francie a Velké Británie.

Jedenáctý prezident James K. Polk válčil s Mexičany, aby získal Texas a Nové Mexiko, Millard Fillmore usiloval o Kalifornii, ale teprve William McKinley (1897–1901) vedl Spojené státy do stodenní války se Španěly. Pomohl tím získat nezávislost Kubě, obsadil Manilu a Portoriko. Theodore Roosevelt využil Monroeovy doktríny k dalšímu prosazování amerických státních zájmů na jihu. V letech jeho úřadování byl otevřen Panamský průplav, USA prosadily zákaz výstavby vojenských základů v Karibiku a dohodly se s Japonskem na vytvoření nových imigračních podmínek. Roosevelt byl také prvním americkým prezidentem, který dostal Nobelovu cenu míru za zprostředkování mírové smlouvy mezi Ruskem a Japonskem.

Na světovou scénu vystoupil však zcela ojedinělým způsobem dvacátý osmý prezident USA Woodrow Wilson (1913–1921), když v lednu 1918 přednesl své čtrnáctibodové odůvodnění účasti Spojených států v první světové válce. Jeho později kritizovaný idealismus dal světové politice instituci Společnosti národů, vyhlásil závazek USA garantovat politická práva, nezávislost a teritoriální integritu malých stejně jako velkých států. Od této doby lze hovořit o moderní koncepci americké zahraniční politi-

ky, která kromě vzrůstající ekonomické a vojenské síly nabídl hodnoty, mezi nimiž svoboda a demokracie nebyly na posledním místě, a které měly spoluvytvářet nový světový pořádek.

Američtí izolacionisté nejsou pro ostatní svět příliš atraktivní, ale snad by stálo za připomenutí, že to byl právě Warren B. Harding (1921–1923), který přišel s heslem *...méně vlády v byznysu a více byznysu ve vládě!* Herbert Hoover však už opět pomáhal bojovat proti hladu v Rusku, hledal nové vztahy k Evropě a byl svědkem světové hospodářské krize, která začala runem právě na newyorské burze. Americkou zahraniční politiku nově formuloval, a lhostejně je, zda musel nebo mohl, Franklin Delano Roosevelt (1933–1945). Plédoval pro politiku *dobrého sousedství* a transformoval Monroeovu doktrínu z původně jednostranné deklarace do projektu *akcí spojenců* proti agresorovi. Snažil se sice udržet USA mimo válku, ale v roce 1940 byl zřejmě již rozhodnut, že v americkém národním zájmu je do války vstoupit, a po Pearl Harboru vedl svou zemi ve válce globální.

Jeho nástupci pak již v této nové politice pokračovali. Harry Truman vyhlásil doktrínu zadržování komunismu, Marshallův plán, čelil berlínské blokádě, pomáhal založit NATO a musel společně s Amerikou přežít obě korejské války. V letech prezidentství Dwighta D. Eisenhowera přišla americká zahraniční politika s požadavkem *zachování světového míru*. Původní válečné spojení se SSSR se přes všechny peripetie tohoto vztahu změnilo ve vzájemný respekt, ačkoli obě strany vynechaly jen málo možností omezit dosah politického vlivu svého bývalého partnera. Tehdy také vznikají první mírové programy (*atom pro mír* je snad nejlepším příkladem), byla dohodnuta neutralita Rakouska a americká zahraniční politika musela reagovat na novou politickou elitu SSSR po Stalinově smrti. John F. Kennedy musel vyřešit karibskou krizi, reagovat na berlínskou zeď a zahájit jednání o zákazech zkoušek jaderných zbraní. Johnson s Nixonem zavedli USA do traumatizující vietnamské války, ale poslední z nich byl i svědkem přistání Američanů na Měsíci (1969) a otevření *nových světů*, o jejichž *dobývání* kdysi snil Alexander Makedonský.

Výčet Nixonových úspěchů a proher je rozsáhlý. Kissingerovo *Umění diplomacie* o tom podává řadu důkazů. Ale i zneuznaný Jimmy Carter, kromě osudového neúspěchu v Íránu, dokázal přivést do Camp Davidu zneprátelený Izrael a Egypt, ratifikoval dohodu o Panamském průplavu, zahájil SALT II. Téměř náš současník Ronald Reagan (1981–1989) se v Evropě proslavil svým zájmem o SSSR, ale vyhlásil také válku mezinárodnímu terorismu a neváhal poslat letadla bombardovat Liby v odvetě za útok na berlínskou diskotéku. Dal eskortovat tankery v Perském zálivu během iránsko-irácké války a relativně úspěšně bránil šíření komunistické ideologie v Asii, Africe a Střední Americe. Jeho nástupce George Bush (1989–1993) poslal 425 tisíc vojáků do Kuvajtu a se 118 tisíci spojenci v stohodinové pozemní bitvě porazil milionovou iráckou armádu. William Clinton (1993–2000), jako už 42. v pořadí, zápasil s mexickými problémy, deficitem obchodní bilance USA s Japonskem, musel reagovat na nové poměry v Ruské federaci, v Evropě a rozhodl se být aktivní na Balkáně.

Snad stojí za to jednou za čas si připomenout, zda je tomu tak, jak nám ukazuje historie amerických prezidentů. Položit si otázku, zda nejde jen o více *byznysu ve vládě*, což některé politiky a analytiky vede k pochybnostem o existenci americké zahraniční politiky. Její osou je tradičně ochrana státních zájmů, čímž se myslí nejen nadnárodní korporace, které realizují své zisky *národně* a na území USA, ale i jednotliví občané. Tato politika, ačkoli je veřejně kontrolovatelná, může být i neprůhledná a skrývat nejruznější zájmy. Nelze jí však upřít několik jednoznačných konstant. Spojené státy již nejsou zemí, která by se musela obávat britských křižníků, ale nemenší nebezpečí jí může hrozit z odpálení nekontrolovatelných raket anebo jen z nekontrolovatelné rychlosti střel a rychlosti přesunu kapitálu a informací.

Instituce, které americkou zahraniční politiku vytvářejí, ji vlastně jen kontrolují a dbají na to, aby se neobrátila proti svým tvůrcům. Je jenom přirozené, že tomuto konstantnímu a standardnímu pohybu dodává každý nový prezident individuálního lesku nebo matu a popisuje její tradiční priority novými slovy. Tou nejtradičnější pak je, že je nezbytné předcházet nebezpečí, a to dokonce i nebezpečí, které by mohla zrodit tato politika sama. Hegemonismus nebo gaia-politika neohrožuje totiž jen jiné země na světě, ale i samotné Spojené státy. Flexibilita, schopnost rychlé reakce, a zejména rychlost jsou pro ni dnes tou nejvyšší hodnotou.

Proto jsme do tohoto čísla MP zařadili i úvahu o Viriliově dromologii, kterou napsal Jiří Bystřický a která nám otevírá neobvyklý úhel pohledu na mezinárodní politiku a vztahy mezi politickými entitami. Představa války laserových nosičů informací totiž už vůbec není vzdálená ani nám uprostřed Evropy, kde stále ještě počítáme politické změny na léta, a nikoli na minuty nebo vteřiny.

ZZ

Přehled americko-českých vztahů:

ze svědecké výpovědi velvyslance Spojených států Craiga Robertse Stapletona před zahraničním výborem amerického Senátu

(Tento text je rozšířenou verzí poznámek učiněných a zaznamenaných během slyšení velvyslance Craiga Robertse Stapletona před zahraničním výborem Senátu Spojených států amerických dne 31. července 2001.)

Výborné vztahy, ze kterých se v současné době těší Spojené státy a Česká republika, mají své kořeny hluboko v historických spojeních a společných poutech obou národů, jejichž láska ke svobodě se upevňovala v boji za její dosažení. Změna, která začala studentskou demonstrací v roce 1989, je nyní v podstatě ukončena. Česká republika je demokratickou zemí a spojencem NATO, který je na prahu svého vstupu do Evropské unie. Česká ekonomika je jednou z nejvíce citlivých (vibrujících) ve střední Evropě. Protože začínám svůj úřad velvyslance, rád bych chtěl krátce přehlédnout stav americko-českých vztahů, prozkoumat některé problémy, jimž dnes čelíme, a zamyslet se nad budoucností.

Jako jiné středoevropské země také Česká republika vstupuje do konečného stadia své postkomunistické průmyslové restrukturalizace. Osmdesát procent podniků je v soukromých rukách. Na příští rok se plánuje privatizace telekomunikací a energetiky a vláda bude pokračovat ve svém úsilí vytvořit transparentnost a lepší komunikaci ústřední vlády. Řadu nezbytných reforem legislativy s sebou přinesla i žádost o vstup do EU. Evropská unie také požaduje podstatné investice do infrastruktury a ochrany životního prostředí odpovídající evropským normám. Restrukturalizace výroby – s nízkými náklady, nevyužívanými továrnami a kvalifikovanou pracovní silou – se rychle stává pevným, nízkonákladovým konkurentem a dodavatelem zavedených západoevropských firem. Na zelené louce vznikají nespočetné pobočky mezinárodních společností a joint-venture projekty dávají přednost České republice a předjímají tím její vstup do EU.

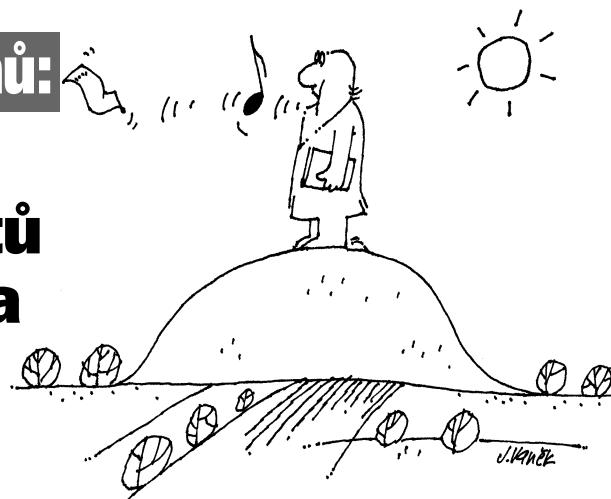
Tyto rozsáhlé změny stále ještě nenasyčeného trhu nabízejí americkému byznysu bezprecedentní možnosti investic. Ekonomika se dostala z krátkodobého útlumu a je nyní, v polovině svého předvstupního období, na vzestupu. V roce 2000 vykázala Česká republika 2,9% růst HDP a většina ana-

lytiků věří v 3–4% růst v roce 2001. Roční inflace zůstává na 4 % a nezaměstnanost klesla všehovšudy na 8 %. Česká republika má také nejvyšší životní úroveň a příjem ze všech kandidátských zemí EU.

V devadesátých letech byly Spojené státy čtvrtým největším investorem do české ekonomiky s přibližně 3,2 miliardy USD investic. Je také dobré, že toto číslo roste s tím, jak se daří zvyšovat investice do zařízení na odstraňování emisí, telekomunikačních zařízení a služeb, výroby a distribuce energií, do bydlení a městské infrastruktury, medicínských služeb ještě před přijetím do EU.

Obrátíme-li se ke sféře národní bezpečnosti, Česká republika, po svém vstupu do NATO v roce 1999, na sebe vzala odpovědnost za své členství a udělala úžasný pokrok v modernizaci svých ozbrojených sil a stala se operabilní v rámci NATO. Vláda věnuje na obranu asi 2,2 % HDP, což je více, než vynakládá většina ostatních spojenců. Vojenské síly organizované na principu branné povinnosti sovětského vzoru byly redukovány z více než 200 tisíc mužů v roce 1989 na 53 tisíc. V současné době již existují plány na další snižování počtu uniformovaných jednotek až na 35–40 tisíc členů profesionální armády v roce 2006. To vše probíhá zároveň s transformací českých ozbrojených sil studené války, od těžce vyzbrojené tankové armády k rychle použitelné, flexibilní víceúčelové síle – takové síle, kterou doporučují plánovači USA a NATO. Nebyl to snadný proces a ještě zůstává mnoho práce, kterou je třeba dodělat. Těším se na otevřený a upřímný dialog o reformě armády a modernizačních plánech a o způsobech, jakými mohou Spojené státy účinně pomáhat.

Česká armáda také významně přispívá k operacím NATO v Bosně a Kosovu. V současné době působí asi 600 vojenských osob v misi SFOR v Bosně a asi 200 v misi KFOR v Kosovu. NATO schválilo plán, podle kterého odsunou Češi své síly z SFOR, aby mohli zvýšit svou účast ve více vojen-

ské misi KFOR. V roce 1999 Armáda ČR dodala mobilní polní nemocnici misi NATO v Albánii. Okolo 120 osob bylo určeno pro operace NATO v Makedonii. Je smutné, že nedávno byl zabit při odzbrojovací akci český voják přidělený k SFOR a přibyl k sedmi Čechům, kteří zahynuli od roku 1993 při mírových operacích na Balkáně. Vážíme si všech obětí Čechů, které přinesli v zájmu zachování míru v regionu.

V listopadu 2002 bude Praha hostit první summit NATO, který se bude konat v hlavním městě státu bývalé Varšavské smlouvy. A očekává se, že v té době bude pozváno několik dalších zemí, aby se připojily k NATO. Proto bude na Českou republiku, jako na hostitele summitu a jednoho ze tří nejnovějších členů NATO, zaměřena velká pozornost v měsících před jeho zahájením. Tato událost bude mít svou symboliku a bude sloužit jako inspirace jiným o vstup usilujícím zemím.

Stejným způsobem jako Česká republika učinila v minulém desetiletí významný pokrok v reformě svých ozbrojených sil, vykonala také dlouhou cestu k vytvoření opravdové demokratické společnosti, založené na respektu k vládě práva a zákona, respektu k lidským právům a vytváření občanské společnosti. S ohledem na předpisy vstupu do EU pustila se Česká republika do toho, co se miní průhledností obchodních a podnikatelských transakcí a zlepšením a reformou soudnictví. V současné době český právní systém stále ještě zůstává poplatný velkému zdržení a určitým byrokratickým reliktvům komunistické doby. Těším se, že budu pomáhat, aby vláda, která se zabývá těmito problémy, mohla využít i úsilí Spojených států přispět českým žalobcům a soudcům v boji proti korupci a se strnulostí soudní reformy.

Nepřekvapuje, že s ohledem na historii České republiky a Charty 77 je tato země uznávána jako země s úctou k lidským právům. Česká republika se stala cílem cesty lidí z Balkánu a z dalších zemí, kteří zde hledají azyl. Je dobře zajištěna svoboda náboženství. Češi obecně jsou rozhodně tolerantní k širokému spektru sociálních otázek

Spojené státy,

Čína, Japonsko a Korejský poloostrov:

kontinuita, či změna?

Ačkoliv od nástupu George W. Bushe do Bílého domu uplynul teprve půlrok, kroky jeho administrativy v oblasti zahraniční politiky vůči Asii, a zejména třem oblastem zmíněným v nadpisu, umožňují provést první srovnání předvolebních slibů a konkrétních činů tohoto 43. amerického prezidenta.

Čína a Tchaj-wan

Největší změnu oproti předchozí administrativě Billa Clintona sliboval George W. Bush právě v americké zahraniční politice vůči kontinentální Číně a Tchaj-wanu. Zatímco Bill Clinton považoval Peking za „strategického partnera“, George W. Bush opakovaně popsal Čínu jako „strategického konkurenta“ a sliboval na jedné straně větší důraz na americko-japonské spojení, na straně druhé větší podporu Tchaj-wanu. Ne-ní proto divu, že pekingští vůdci dávali různými kanály najevo, že z dvojice Gore/Bush byl nynější prezident tím méně preferovaným kandidátem.

Po lednovém ubezpečení nového ministra zahraničních věcí Colina Powella v americkém Senátu, že Spojené státy se nadále budou řídit politikou „jedné Číny“, a po březnovém „ofukávacím“ setkání mezi čínským Čchien Čchi-čchenem a prezidentem Bushem v Bílém domě přišel 1. dubna první vážný test vztahů obou zemí. Během rutinního výzvědného letu se americké špiónážní letadlo typu EP-3E srazilo s čínskou stíhačkou F-8, při níž čínská strana přišla o letoun i pilota a americké letadlo bylo nuceno nouzově přistát na čínské vojenské základně na ostrově Čhaj-nan.

Americká strana oprávněně tvrdila, že výzvědný let probíhal v dostatečné vzdálenosti od čínských výsostných vod, obě strany se však střetly v otázce, který z letounů kolizi zavinil. Peking navíc žádal omluvu za porušení suverenity svého území, kterého se měl dopustit americký letoun již zmíněným nouzovým přistáním. Přes počáteční ostrou rétoriku obou stran došlo během několika dvou týdnů k dohodě, která umožnila 12. dubna propuštění zadržené americké posádky, čímž došlo k znatelnému snížení vzniklého napětí mezi oběma zeměmi.

Nicméně téměř vzápětí utrpěly vztahy mezi Pekingem a Washingtonem další dvě rány. Nejdříve 24. dubna prezident Bush oznámil schválení prodeje torpédoborců, protiponorkových letadel a další vojenské techniky Tchaj-wanu v hodnotě přibližně pěti miliard dolarů (jedná se o největší pro-

dej zbraní Tchaj-wanu za posledních deset let). Ačkoliv nedošlo ke schválení prodeje torpédoborců vybavených radarovým systémem Aegis, před čímž varovala Čína nejvíce, ostré protesty Pekingu okamžitě následovaly.

Hned následující den, v jednom z rozhovorů u příležitosti prvních 100 dnů v úřadě, pak George Bush překvapil svým prohlášením, že Spojené státy udělají „cokoliv bude nutné“, aby pomohly Tchaj-wanu ubránit se v případě ohrožení ostrova, včetně zapojení amerických vojenských sil. I když se následně americká strana pokusila zmírnit dopad prezidentových slov (sám Bush přispěl s prohlášením, že vyhlášení nezávislosti Tchaj-wanu není součástí politiky „jedné Číny“), tento výrok de facto ukončil dvacetiletou éru „strategické nejednoznačnosti“. Ta spočívala v přesvědčení, že pro minimalizaci napětí v Tchajwanské úžině je nejlepší ponechat jak Peking, tak Tchaj-pej v nejistotě, za jakých podmínek, či zda vůbec by Spojené státy byly ochotny se přímo podílet na obraně Tchaj-wanu. Ač mnozí analytici považovali udržení „strategické nejednoznačnosti“ za klíčový pilíř americké politiky vůči Číně a Tchaj-wanu, ve skutečnosti Spojené státy tuto strategii porušily již dlouho před výše zmíněným Bushovým výrokem. V roce 1996 Čína, v očividné snaze ovlivnit a zastrašit tchajwanské voliče před blížícími se volbami, prováděla cvičné manévry poblíž ostrova, během nichž dopadlo několik raket do těsné blízkosti tchajwanského pobřeží. V reakci na tuto hrozbu Spojené státy přesunuly do blízkosti ostrova dvě letadlové lodě, čímž daly jednoznačně najevo, že v podobných případech americké vojenské síly nezůstanou stát nečinné stranou.

Přes mnohé kritické komentáře nelze jednoznačně říci, že Bushův odklon od „strategické nejednoznačnosti“ byl chybou. Za prvé, jak argumentoval např. Bates Gill již v lednu 2001, princip „strategické nejednoznačnosti“ – tedy jasný závazek Washingtonu poskytnout Tchaj-wanu vojenskou pomoc v případě napadení Čínou, za podmínky, že tomuto útoku nepředcházelo

a prezident Havel pokračuje ve využívání své mezinárodně uznané morální autority k podpoře různých případů týkajících se lidských práv. Česká republika hrála rozhodující roli při přijímání letošní rezoluce Výboru pro lidská práva Organizace spojených národů, která kritizovala kubánskou vládu za pokračující porušování lidských práv.

Pokud jde o otázku lidských práv, některé problémy přetrvávají. Romská (nebo cikánská) menšina si stále ještě stěžuje na vysokou nezaměstnanost, ubohé školy a široce rozšířené předsudky. Bezskrupulózní přepravci lidí přivádějí do České republiky a převádějí přes Českou republiku lidi kvůli prostituci a podobné práci a z toho vzniká i ilegální imigrace do EU. Vláda pracuje na tomto poli velmi usilovně a bojuje s těmito problémy. Pokračuje ve spolupráci se Spojenými státy a EU na programech pro romskou minoritu a vládní a policejní úředníci vedou společné operace s německou policií směřující k rozbití organizované přepravy lidí.

Jakákoli diskuse o budoucnosti vztahu USA a České republiky musí počítat s českými aspiracemi na vstup do EU. V kandidátských zemích střední a východní Evropy existuje řada věcí, které mohou urychlit vstup do EU, aniž budou narušeny jejich vztahy se Spojenými státy. Tvrdí se, že Spojené státy a EU se liší v širokém spektru různých otázek, od korporačních splnutí až po kubánská lidská práva a trest smrti. Mají představovat nulovou možnost volby, ve které si musí nějaká země vybrat mezi USA a EU.

Věřím, že toto je ve skutečnosti falešná volba. Členství v EU nevylučuje těsné vztahy s USA a ani by těsné vztahy s USA neměly uzavírat možnosti být aktivní v plném nebo přidruženém členství EU. Přesto, že máme určité neshody s EU, Spojené státy jsou ve všeobecné shodě při přijímání základních hodnot bezpečnosti, svobody, demokracie a respektu k lidským právům. Navíc, z našeho hlediska, členství v EU nabízí České republice výjimečné příležitosti a Spojené státy vítají šanci prohloubit svou spolupráci s Českou republikou v mnoha ohledech shodně s Evropou.

V relativně krátké době učinila Česká republika významný pokrok a má právo začít sklízet ovoce této své práce, pevného členství v NATO a v nejbližší budoucnosti očekávaného členství v EU. Avšak s úspěchem přichází pokušení uspokojenosti. Existuje stále ještě mnoho výzev, jimž se musí Česká republika postavit, jestliže chce stát v řadě se svými více ekonomicky a sociálně rozvinutými sousedy na západě. Všechny vrstvy české společnosti musí pochopit, že členství v NATO a EU nepředstavuje jen nějakou konečnou stanici, ve které bude možné odpočívat. Naopak, odpovědnost vyplývající z členství v obou organizacích přináší další výzvy a úkoly a Spojené státy se těší na úzkou spolupráci s našimi českými spojenci a přáteli při řešení celé řady z nich.

○

ZAHRAČNÍ POLITIKA USA

tchajwanské vyhlášení nezávislosti – může odrazovat Peking i Tchaj-pej od agrese, resp. vyhlášení nezávislosti daleko účinněji než politika „strategické nejednoznačnosti“. ²⁾ Za druhé, pro případy nacházející se kdesi mezi oběma pomyslnými krajními body (agrese versus vyhlášení nezávislosti) pak nadále zůstává postup Spojených států předem nedefinovaný, tudíž pro tyto případy strategie „nejednoznačnosti“ zůstává v platnosti.

K uvolnění napětí mezi Washingtonem a Pekingem rozhodně nepřispěly návštěvy Dalajlámy a tchajwanského prezidenta ve Spojených státech (v případě prezidenta Čen Šuej-piena se oficiálně jednalo pouze o dvě tranzitní zastávky na cestě do Latinské Ameriky a zpět) ani Bushovo rozhodnutí pokračovat v programu protiraketové obrany (NMD), nicméně dobrým signálem pro čínsko-americké vztahy je zejména skutečnost, že všechny výše zmíněné problémy se neodrazily ve vzájemných obchodních stycích obou zemí. Jak Washington, tak Peking nemají zájem na stupňování vzájemného napětí a zdá se, že obě strany přijaly pragmatický přístup – kompromis mezi póly „strategičtí partneři“ a „strategičtí konkurenti“ – totiž prohlubovat spolupráci v oblastech shodných zájmů a minimalizovat negativní dopady vzájemných sporů bez nutnosti tento vztah nově pojmenovat.

V tomto duchu Bílý dům ignoroval hlasy z Kongresu volající po schválení rezoluce proti kandidatuře Pekingu na pořadatelství letní olympiády v roce 2008 (na základě čínského porušování lidských práv), naopak čínská strana krátce po vítězství Pekingu 13. července jako gesto dobré vůle propustila některé z akademiků se stálým pobytem ve Spojených státech, zadržovaných v ČLR pro údajnou špiónáž ve prospěch Tchaj-wanu.

Japonsko

Důraz, který George W. Bush kladl během předvolební kampaně i po ní na americko-japonskou alianci jakožto základní kámen americké politiky vůči Asii, nemohl Tokio nepotěšit. Tento trend byl navíc potvrzen jmenováním Richarda Armitage, Paula Wolfowitz a J. Jamese Kellyho do klíčových pozic v nové vládě.

Na druhé straně tento vývoj vzbudil v Japonsku dvojí obavy. Za prvé, ačkoliv Tokio často vyjadřovalo nespokojenost s příliš „pročínskou“ politikou Billa Clintona, Japonsko si rozhodně nepřejí napětí v americko-čínských vztazích, a proto Bushův důraz na americko-japonské spojení v kombinaci s předefinováním Pekingu ze „strategického partnera“ na „strategického konkurenta“ vyvolal zneklidnění.

Za druhé, Tokio se obávalo, že Washington po něm bude žádat příliš mnoho. Zpráva z podzimu roku 2000, vypracovaná republikánem Richardem Armitagem a demokratem Josephem Nyem, vyzývá Japonsko, aby přijalo aktivnější a odpovědnější roli v rámci japonsko-amerického spojení, což je pro japonské politiky velmi ožehavá otázka. ³⁾ Realita však zpo-

čátku vnesla do vztahů obou zemí zcela jiné problémy.

Nejdříve bylo v lednu zatčeno několik amerických vojáků sloužících na Okinawě, kteří byli v prvním případě obviněni ze zhráství, ve druhém z pořizování obscenních fotografií nezletilých japonských dívek. Navíc do tisku pronikly části soukromého emailu, který americký generálporučík následně zaslal svým jednotkám a ve kterém kromě výzvy k lepšímu chování stihl urazit okinawské politiky.

Hned následující den došlo k tragédii poblíž havajského pobřeží. Americká jaderná ponorka, mající na palubě 16 civilistů v rámci programu zlepšování vztahů mezi námořnictvem a veřejností, se při riskantním rychlém vymoření srazila s japonskou cvičnou lodí. Devět členů posádky, středoškolských studentů a učitelů, je dosud nezvěstných.

Přestože se americká strana s tímto incidentem čestně vyrovnala a krize byla odvrácena, na vztahy nové administrativy s Japonskem tyto události vrhly stín. Hlavní překážkou pro japonsko-americkou spolupráci či vůbec dialog se však nakonec ukázala vnitropolitická situace v zemi vycházejícího slunce. Popularita premiéra Joširó Moriho klesla pod 10 procent, a tak březnový summit Bushe a Moriho ve Washingtonu proběhl převážně z protokolárních důvodů.

K nadějnému obratu došlo v dubnu se zvolením Džuničiró Koizumiho novým premiérem. Ten naznačil ochotu Tokia změnit tradičně pasivní roli Japonska ve sféře obrany a mezinárodní bezpečnosti, a dokonce vyjádřil připravenost revidovat článek 9 japonské ústavy (či alespoň jeho výklad), který zemi neumožňuje výkon práva na kolektivní sebeobranu. Tato otázka je nicméně natolik citlivá pro japonské sousedy v regionu, že americko-japonská shoda je pouze prvním krokem k naplnění záměru, aby Tokio vzalo na svá bedra více odpovědnosti. Japonský postoj vůči americkým plánům na protiraketovou obranu pak nejdůkladněji prověří schopnost Japonska a Spojených států spolupracovat.

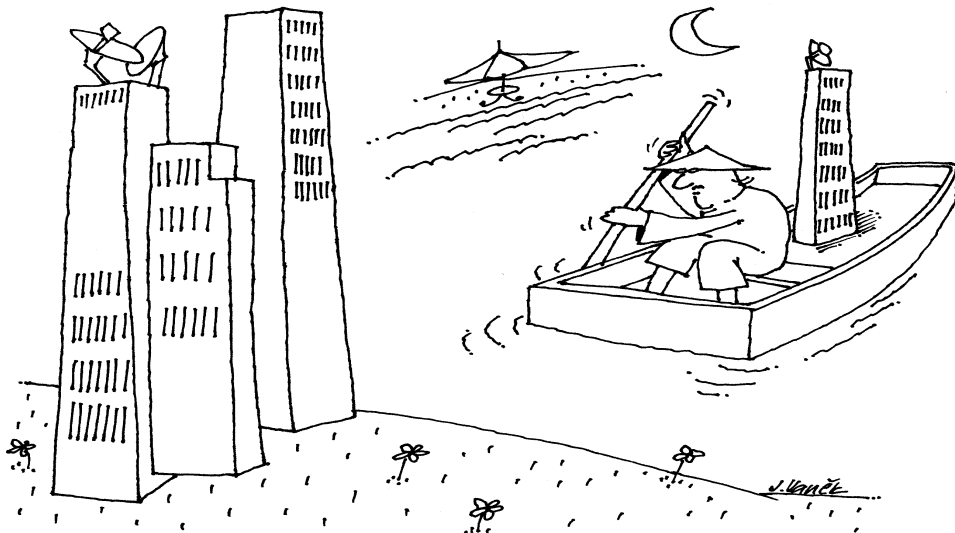
Korejský poloostrov

Po průlomovém summitu mezi Severní a Jižní Koreou v červnu 2000 následoval půlrok plný nadějí na rychlý pokrok, zejména v bilaterálních vztazích obou zemí. První polovina letošního roku zatím nabídla velmi odlišný obrázek, v němž sehrály roli i Spojené státy.

Od nové americké administrativy se všeobecně očekával opatrnější postup vůči procesu sblížování na Korejském poloostrově, první prohlášení Colina Powella se však neslo v duchu pokračování politiky Billa Clintona – tedy politiky zapojování Severní Koreje – pouze s větším důrazem na požadavek reciprocity ze strany Pchjongjangu. První významný signál ohledně své politiky vyslal prezident Bush počátkem března během summitu se svým jihokorejským protějškem Kim Te-džungem ve Washingtonu. Ke spokojenosti svého hosta podpořil jihokorejskou politiku zapojování a spolupráce s Pchjongjangem, zdůraznil kontinuitu americko-jihokorejského spojení, nicméně dodal, že zůstává skeptický vůči Pchjongjangu v otázce jednání o severokorejském raketovém a obecně zbrojním programu. Bushovo další prohlášení, že Spojené státy se těší na jednání se Severní Koreou „někdy v budoucnosti“, uštědřilo nadějím jihokorejského prezidenta další ránu.

Tato a podobná další prohlášení vyvolala v Soulu obvinění, že nová administrativě se příliš rychlý pokrok ve sblížování mezi Severní a Jižní Koreou nehodí, zejména v době, kdy se Washington snaží přesvědčit o nutnosti a užitečnosti svého protiraketového programu (Severní Korea je jedním z prvních důvodů na seznamu, který vývoj tohoto programu ospravedlňuje).

Vzniklé napětí se pokusila snížit Evropská unie, která počátkem května vyslala do Pchjongjangu švédského premiéra Gorana Perssona, jehož mise zaznamenala první diplomatický průlom v jednáních se Severní Koreou v letošním roce. Pchjongjang se nejenom zavázal prodloužit moratorium na raketové testy do roku 2003, ale poprvé v historii souhlasil, že zahájí diskusi s cizí admi-

nistrativou (tedy s představiteli EU) na téma dodržování lidských práv. Následně EU oznámila zahájení diplomatických vztahů se Severní Koreou.

V této situaci Bushova administrativa dokončila zevrubné přehodnocení americké politiky vůči Severní Koreji, jehož výsledky oznámila 6. června. Prezident pověřil svůj tým pro otázky národní bezpečnosti, aby zahájil jednání s Pchjongjangem ohledně širokého spektra otázek. Ve většině bodů se jedná o pokračování Clintonovy politiky, např. snahu vyjednat omezení vývoje raket dlouhého dosahu či dosáhnout zákazu severokorejského vývozu raketových technologií. Dva body jsou však nové.

Za prvé, americká strana explicitně vyzývá k dosažení pokroku v procesu sblížení mezi oběma částmi Korejského poloostrova, se zjevným cílem rozptýlit výše uvedené jihokorejské obavy. Za druhé, Washington zamýšlí jednat s Pchjongjangem nejen o jeho raketovém arzenálu, ale nově hodlá otevřít diskusi o severokorejských konvenčních zbraních. Tak jako doposud, v konečném důsledku bude vývoj na Korejském poloostrově nejvíce záležet na Pchjongjangu.

Závěr

První půlrok působení George W. Bushe ve funkci amerického prezidenta naznačil, že v zahraniční politice vůči Asii přetrvává mnohé z toho, co současná administrativa zdědila po té předešlé. Přes veškerou rétoriku o „strategické konkurenci“ je zjevná snaha Spojených států maximálně spolupracovat s čím dál tím důležitějším asijským i celosvětovým hráčem – komunistickou Čínou, což rozhodně není reakce na to, že zejména vnitropolitické faktory zpočátku neumožňovaly realizovat proklamovaný záměr posílit americko-japonskou spolupráci jakožto pilíř americké bezpečnostní politiky v Asii. Bush zatím plní svůj plán na posílení bezpečnostních záruk pro Tchaj-wan. Přes mnohé kritické hlasy se neukázalo, že by tento postup měl výrazně negativní dopad na vztahy mezi Pekingem a Washingtonem. Přehodnocená americká politika vůči Severní Koreji je nakonec do značné míry modifikací Clintonova přístupu, a tak na opravdu výrazné změny si zatím musíme ještě počkat, možná do října tohoto roku, kdy má prezident Bush navštívit Asii.

Spojené státy a Evropská unie za Bushovy administrativy

Po zhruba půlročním trvání Bushovy administrativy je již stě brzy vynášet nějaké jednoznačné a kategorické závěry. Přesto byl z hlediska americko-evropských vztahů tento půlrok bohatý na události a z jejich průběhu lze určitý trend vyvodit. Již teď se zdá jasné, že Evropská unie má v prezidentu Bushovi partnera s často jednostrannými stanovisky. Je proto na místě klást si otázku, do jaké míry ovlivní tento fakt vztahy mezi Spojenými státy a západní Evropou.

JITKA ŠTEFKOVÁ

Americký prezident George W. Bush začíná být pověstný svými jednostrannými akcemi, což samozřejmě neprochází bez povšimnutí ani na opačné straně Atlantiku. Již jeho předvolební kampaň mnoho napověděla o příštím stylu prezidentského kandidáta. A i když zahraniční politika – vztahy s Evropskou unií z toho nevyjímá – byly tradičně na okraji zájmu jak kandidátů, tak veřejnosti, některá vodítka lze nalézt již tam.

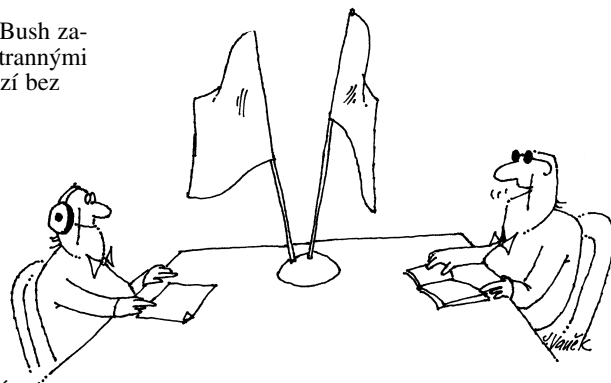
Republikánský kandidát kladl tradičně důraz na obranu a celkový rozvoj ozbrojených sil a mnohokrát zazněl i termín ochrana národního zájmu. Do popředí se dostala potřeba tradiční velmocenské politiky, kterou George W. Bush kladl do protikladu k mírovým operacím předchozí administrativy. V této souvislosti je důležitá i jeho okázalá nedůvěra k mezinárodním institucím.

Pokud jde o volební rétoriku, která by se nějakým způsobem mohla týkat vztahů s Evropskou unií, zdůrazňoval Bush ve své volební kampani obecně spojenecké závazky, poukázal nicméně na potřebu upevnit vedoucí úlohu Spojených států. Na druhou stranu upozorňoval i na to, že je nutné, aby „regionální spojenci“ převzali za daný region svůj díl odpovědnosti.

A co přinesl první půlrok Bushovy administrativy? Na jedné straně Národní protiraketovou obranu, nový postoj k biologickým a chemickým zbraním, americké NE Kjótskému protokolu; na straně druhé deklaraci spojenectví a společného postupu v oblastech, jako je Balkán, Blízký východ atd.

Národní protiraketová obrana

První sprchou pro evropské spojení se ukázal Bushův přístup k Národní protiraketové obraně (National Missile Defence –

NMD). Koncept, který řadu let přežíval na okraji zájmu americké exekutivy a kterému prezident Clinton vyjádřil podporu až na sklonku svého mandátu, se stal pro Bushe číslem jedna. Spojeným státům má poskytnout ochranu před nebezpečím, které představují tzv. nespolehlivé režimy, popřípadě i před nebezpečím náhodně odpálené jaderné rakety. Fakt, že tento koncept obrany si vyžaduje revizi dohody o zákazu antibalistických systémů (ABM Treaty) z roku 1972, jež se stala důležitým prvkem mezinárodních vztahů v době studené války, se stal trnem v oku nejen Rusku, které je jejím signatářem, ale i evropským spojencům. Odpůrci upozorňují na negativní dopady, které může mít na mezinárodní stabilitu jak jednostranné odstoupení od této smlouvy, tak plánované vybudování protiraketového deštníku. Očekává se narušení odzbrojovacích procesů a možný start nových závodů ve zbrojení. V tomto ohledu se jedná především o Čínu, kde by případný nárůst jaderného potenciálu mohl mít v horším případě další vliv na situaci v Indii, resp. Pákistánu.

Po setkání prezidenta Bushe s prezidentem Putinem v Janově se zdá, že Spojené státy od jednostranného prosazování protiraketové obrany upustí a spojí navíc vyjed-

¹⁾ V anglickém originále „strategic ambiguity“.

²⁾ Záznam veřejného semináře konaného v Tokiu, 15. ledna 2001, na téma „United States-Japan Strategic Dialogue: Beyond the Defense Guidelines“, 5. kapitola „The Taiwan Issue“, viz <http://www.glocomnet.or.jp/okazaki-inst/e2juproje/e2juproje5.taiwan.html>.

³⁾ Tzv. „Armitage-Nye Report“ (viz např. <http://www.ndu.edu/ndu/SR-Japan.HTM>), na jeho vypracování se vedle Richarda Armitage podíleli i výše v textu zmínění Paul Wolfowitz a James Kelly, tudíž lze odvodit, že v zásadě reprezentuje postoje Bushovy administrativy.

náván s otázkou dalšího jaderného odzbrojení (k němuž je Bushův postoj často nejednoznačný). Přesto je nutné poznamenat, že při Bushově setkání s představiteli NATO v rámci jeho první evropské návštěvy vyjádřili někteří evropští spojenci nad americkým jednostranným postupem zklamání. Nerespektování vzájemných konzultací zcela znehodnocuje jejich význam. Podporu mohou Spojené státy naopak hledat u nejnovějších členů Severoatlantické aliance, Španělska a Itálie. Velká Británie zaujala tradiční mlčenlivý postoj.

Vzájemným vztahům jistě neprospěje ani nedávné americké odmítnutí smlouvy o kontrole zákazu biologických zbraní z roku 1972. Z hlediska Evropanů jde o neúspěch, který se dal do určité míry očekávat, ale neoblomné stanovisko Spojených států a jejich nulová ochota vyjednávat jen dále potvrzují pesimistické scénáře budoucí spolupráce.

Osobní seznámení v Bruselu a Göteborgu

Bushovu návštěvu Evropy lze místy charakterizovat sloganem „shodli jsme se, že se neshodneme“. V tomto znamení probíhalo především jednání o Kjótském protokolu, kde se postoj Spojených států a Evropské unie naprosto rozcházejí. Další sporný bod – protiraketovou obranu – se v Bruselu snažil americký prezident vyvážit optimistickými vizemi dalšího rozšiřování Severoatlantické aliance. Na tiskové konferenci v Göteborgu navíc zdůraznil, že čím silnější a stabilnější je Evropa, tím lépe pro Spojené státy. V tomto ohledu se diskuse týkala i situace na Balkáně. Prezident Bush jasně prohlásil, že Spojené státy přišly na Balkán společně se svými evropskými spojenci a jen s nimi zase odejdou. Společně budou podporovat místní vlády a pomáhat při budování demokratické, občanské společnosti a fungující ekonomiky. Upozornil na to, že takovýto úkol není jednoduchý, je však nezbytný.

Spojené státy a Evropská unie zaujaly společné stanovisko také k situaci na Blízkém východě, shodly se na potřebě fondu pro boj proti AIDS a podpořily další rozvoj světového obchodu. Co se týče ekonomických vztahů mezi Spojenými státy a Evropskou unií, zdůraznili všichni představitelé jejich rozsah a důležitost pro oba partnery. Vzájemné investice a každoroční obchod dosahují zhruba 1500 miliard dolarů, což představuje jedno z největších obchodních partnerství na světě.

Kjótský protokol – USA versus EU

Kjótský protokol byl schválen v roce 1997 a klade si za úkol snížení emisí oxidu uhličitého a dalších plynů, které způsobují skleníkový efekt, o 5,2 % oproti úrovni v roce 1990. Prezident Bush dal velmi brzy po nástupu do funkce najevo, že dohoda tohoto typu není z ekonomického hlediska pro USA přijatelná, a dále zpochybnil její opodstatněnost. Není prý dostatečně proká-

zána přímá souvislost mezi skleníkovými plyny a oteplováním zeměkoule, a není tedy důvodu, proč ohrožovat americkou ekonomiku. Další kritika šla na vrub ustanovení, které z dohody s poukazem na jejich nutný rozvoj vyjímá země třetího světa. Spojené státy se přitom na celosvětové produkci skleníkových plynů podílejí zhruba ze třiceti procent, což je s podílem rozvojových zemí neporovnatelné. Na setkání s evropskými představiteli v Göteborgu sice prezident Bush deklaroval nutnost společného postupu v oblasti celosvětové změny klimatu, ale zároveň zdůraznil, že USA dávají před Kjótským protokolem přednost intenzivnější spolupráci v oblasti vědy a nových technologií.

I přes aktivní americký odpor se však Evropské unii v červenci podařilo Kjótský protokol zachránit. Cenu představují určité ústupky v jednotlivých ujednáních. K nejpodstatnějším změnám došlo v oblasti sankčního režimu, kde bylo zejména na žádost Japonska odloženo jednání jak o případných sankcích, tak způsobu kontroly. Další změnou je započítání lesů a výsadby nových stromků, což bude napříště také považováno za snížení skleníkových plynů. Jednotlivé státy se nakonec shodly i na původně kontroverzním prodeji emisí, a bude tedy možné prodávat nadlimitní snížení jiné zemi, jež následně nebude muset o nakoupené množství snižovat vlastní emise. Pro státy střední a východní Evropy představuje nejdůležitější změnu to, že budou moci do fondu pro rozvojové země přispívat jen podle svých schopností. Do tohoto fondu budou vyspělejší státy odvádět příspěvky na nové technologie, přestože závazky ke snížení emisí se zemí třetího světa netýkají.

Na druhou stranu v otázkách jaderné energetiky ke kompromisům nedošlo (Bushův návrh energetické politiky, který již prošel Sněmovnou reprezentantů, mimo jiné rozvíjí právě tento zdroj energie). Japonsko, Kanada i Austrálie sice přistoupily k závazkům až na poslední chvíli a právě v souvislosti s výše uvedenými ústupky, ale i tak lze celou akci hodnotit jako vyjednávací úspěch evropských diplomatů. Protokol musí být schválen alespoň v 55 zemích, které zároveň vyprodukují více než 55 % světových emisí, což by právě bez Japonska nebylo proveditelné.

Nad rámec obchodního partnerství

Oblastí, ve které pravděpodobně ani po nástupu nové administrativy nedojde k dramatickým změnám, jsou ekonomické vztahy. Hospodářství Spojených států je s ekonomikami států Evropské unie úzce propojeno. To samé platí ve vztahu k USA o Evropské unii. Ekonomické vztahy jsou víceméně vyrovnané i s ohledem na to, že v obou případech jde o ekonomiky zhruba stejného rozsahu. Hospodářská spolupráce zahrnuje nejen obchod, ale i investice. Navíc nachází podporu v aktivitách, které ji postupně formalizují.

Transatlantická agenda (New Transatlan-

tic Agenda – NTA) představuje soubor zcela konkrétních iniciativ směřujících k dalšímu prohloubení transatlantických vztahů a již dále přesahuje rozměr pouhého obchodního partnerství. Byla vyhlášena Clintonovou administrativou v prosinci roku 1995 a jejím účelem je další ztvrzení vazeb mezi Spojenými státy a Evropskou unií a prohloubení jejich partnerství. V rámci NTA byl rovněž vypracován společný akční plán, který konkretizuje dlouhodobé cíle a dílčí aktivity. Jednou z jejich nejdůležitějších součástí je zahájení transatlantického obchodního dialogu (Transatlantic Business Dialogue – TBD). Na této bezprecedentní spolupráci se podílejí nejvýznamnější představitelé průmyslu a obchodu ze Spojených států i Evropské unie. Jednání se zaměřují především na podporu vzájemného obchodu a další odstraňování obchodních bariér a pokračovala i v prvním půlroce nové administrativy.

Na druhou stranu je téměř nemožné, aby obchod dosahující obrátu 400 miliard dolarů probíhal bez jakýchkoli problémů. Třeníce se týkaly mimo jiné tzv. banánového režimu, pravidel o audiovizuální technice, subvencí civilnímu leteckému průmyslu, oceli, postoje k Japonsku a dalších otázek. Nejnovějším případem je právě ocel, kdy se americká strana prozatím odmítá přidílit rozhodnutí Světové obchodní organizace.

Evropskou unii a Spojené státy čeká období, ve kterém bude nutné se vyrovnat s rozdílnými postoji k některým prioritám. Celá řada rozdílů nicméně existovala už za předchozí administrativy, ale i v období ještě vzdálenějším a z hlediska spolupráce zdánlivě jednoznačným období – ve studené válce, kdy transatlantické vztahy utužoval společný nepřítel. Naopak v současné době musejí obě strany stavět na společných hodnotách a důležité je, aby vyjádřily ochotu případné rozkoly do budoucna vzájemně řešit. Jednostrannost některých amerických kroků zcela zákonitě vyvolává nelibost Evropanů, a především počáteční trend současné administrativy, kdy Spojené státy byly odhodlány prosadit některé priority bez ohledu na názor ostatních, by k vzájemné harmonii nepřispíval. Na druhou stranu v případě Kjótského protolu zaznamenali právě Evropané velký úspěch, a to navzdory americkému nesouhlasu.

V oblasti bezpečnostní budou Spojené státy zřejmě trvat na větší účasti evropských partnerů, spolu s jejich větší odpovědností, to však zdaleka nepředstavuje ve vzájemných vztazích nový trend. Navíc ve chvíli, kdy americký ministr obrany připravuje pro svůj resort enormní rozpočet, se západoevropským zemím opět nedaří v tomto ohledu dodržet deklarované cíle. I když se prozatím zdá jisté, že partnerství, které přetrvalo tak dlouhou dobu, přetrvá i nadále (a nejedná se jen o avizovaný společný postup na Balkáně a další viditelné aktivity), k dílčím změnám zřejmě dojde a je nutné počítat s určitým americkým unilateralismem a evropskou emancipací.

Už šest měsíců po nástupu George W. Bushe jr. do funkce se různí kritici snaží popsat a kategorizovat jeho zahraniční politiku. První označení dostal jako izolacionista, což úhledně kontrastuje s internacionalistickou politikou předcházející administrativy, stejně jako novic zahraniční politiky, což je vhodnou juxtapozicí k protřelosti (myšleno také jako průbojnosti) Billa Clintona. Tato označení však málo pomáhají porozumět tomu, jaké má Bushova administrativa v zahraniční politice cíle, natož odhadnout, jak to s ní bude ve zbývajících čtyřech letech vypadat.

Někteří analytici a světoví politici hovořili o prvních šesti měsících politiky prezidenta Bushe jako o politice *jednostranné, arogantní* nebo dokonce *hegemonistické*. Všichni tito posuzovatelé zmiňovali řadu událostí, v nichž Bushova administrativa odmítla postupovat společně s většinou mezinárodního společenství. Zprv e a především, George W. Bush vyhlásil, že Spojené státy by neměly akceptovat Kjótský protokol, mezinárodní dohodu o boji proti globálnímu oteplování, postavenou na pochybných základech. Potom použil stejného ospravedlnění k odmítnutí Londýnského protokolu uplatňujícího nová omezení biologických válek. A navíc, k tomu všemu, Bushova administrativa požadovala změny ve smlouvě o nezákonném prodeji lehkých a malých zbraní. Tím Spojené státy projevíly zdrženlivost při podpisování dohod globálních rozměrů. To je sotva novinka. Spojené státy mají dlouhou historii odmítání podobných dohod, protože mnoho z nich trvalo na zacházení se Spojenými státy jako s jinými zeměmi, spíše než s *nepostradatelným státem*, za který se samy považují. Po radkyně pro národní bezpečnost Condolee-za Riceová dokazovala, že neexistuje nic *internationalistického* na podpisování špatných smluv – lepší je nepodpisovat takové smlouvy vůbec.

Kritika je pochopitelná, ale Bushova administrativa ji považuje za nespravedlivou. V reakci na ni Richard Haass, ředitel oddělení politického plánování Ministerstva zahraničních věcí USA a známý odborník na mezinárodní vztahy,

Bushova zahraniční politika: multilateralismus na jídelníčku

STEWART R. ROSS

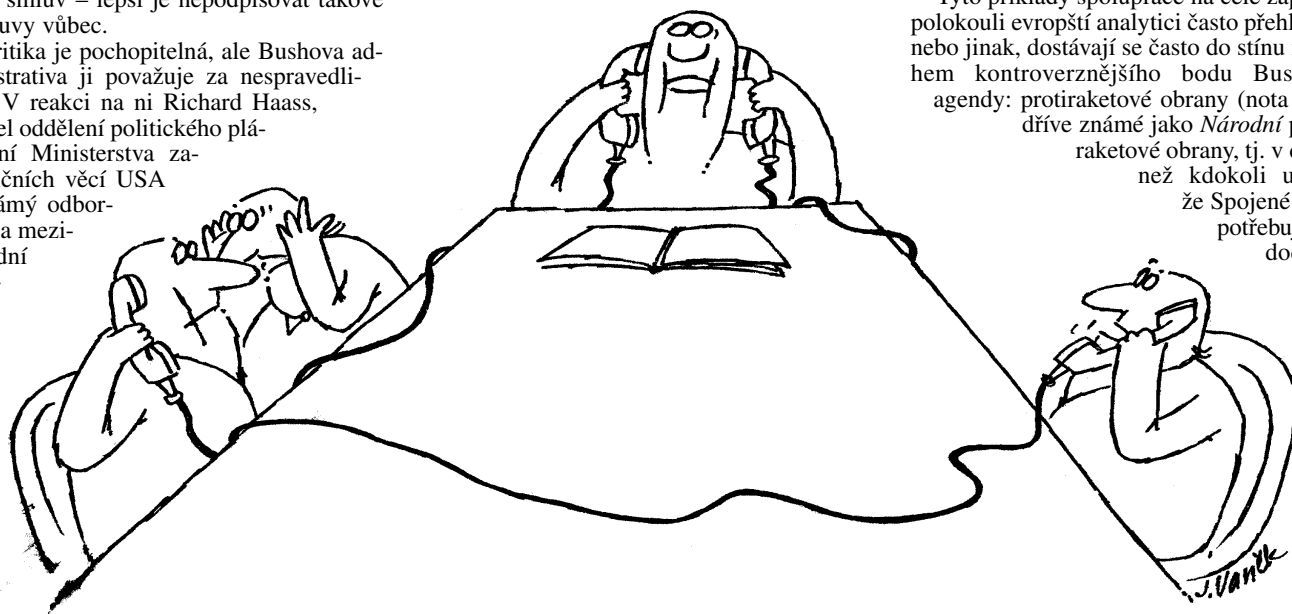
přišel s vlastním označením Bushovy zahraniční politiky: *à la carte multilateralism* (multilateralismus na jídelníčku). Haass vysvětlil tuto politiku jako velmi pragmatickou. Prohlásil: „*Budeme zkoumat každou jednotlivou smlouvu a pak dělat svá rozhodnutí, než vycházet ze široce založených přístupů.*“ Některé analytici by jen těžko vysvětlili, jak se tento přístup liší od jednostrannosti – unilateralismu. Vše nasvědčuje tomu, že Bushova administrativa nebude nezbytně cítit závazky předcházejícího režimu, nebude považovat mezinárodní právo za svazující a bude spolupracovat pouze tehdy, když bude cítit, že je nutné dělat to, co je v nejvyšším americkém zájmu. Na druhé straně to obsahuje i ochotu Bushovy administrativy činit velké ústupky jiným zemím a obecně dělat všechno nezbytné pro dosažení hlavních cílů zahraniční politiky Spojených států.

Na rozdíl od Clintonovy administrativy, která byla často obviňována z nedostatku jasné zahraniční politiky, Bushův tým jde mnohem dále a přesně sleduje témata, která

vyznačil ve své volební kampani v roce 2000. Nikdo by neměl být šokován nebo uražen jeho aktivitami, protože tato administrativa dělá jen to, co slíbila – ať už dobře, nebo špatně. Dosavadním nejvyšším cílem Bushovy zahraniční politiky bylo zabezpečit jižní hranici své země, a proto Bush spolupracoval s mexickým prezidentem Vicentem Foxem, aby našli řešení masové imigrace a obchodování drogami, které sužují oba státy. Pracoval na tomto problému velmi pilně a vytvořil vynikající bilaterální vztahy s prezidentem Foxem, což je srovnáváno se *zvláštními vztahy* Billa Clintona s Tony Blairm.

Pokud jde o zbývajících část západní polokoule, Bush byl velmi nadšeným účastníkem summitu v Québecu, když se jednalo o zřízení *Celoamerické zóny volného obchodu* (FTAA). To byl jeden z příkladů *multilateralismu* Bushovy administrativy. Redukce restriktivních tarifů a otevření dalších zemí americkému podnikání bylo další důležitou prioritou zahraničněpolitické agendy.

Tyto příklady spolupráce na celé západní polokouli evropští analytici často přehlížejí, nebo jinak, dostávají se často do stínu mnohem kontroverznějšího bodu Bushovy agendy: protiraketové obrany (nota bene dříve známé jako *Národní protiraketové obrany*, tj. v době, než kdokoli uznal, že Spojené státy potřebují při dodržování

ZAHRA NIČNÍ POLITIKA USA

ní takového závazku pomoc Evropy). Takto formulovaný cíl dal vzniknout široké opozici doma i v zahraničí. Někteří argumentují tím, že na těchto základech by mohla být porušena třicet let stará dohoda, která byla základním prvkem nukleárního detente, tedy dohody o strategických raketách. Jiní se obávají, že by to mohlo vyprovokovat Rusko nebo Čínu k novým závodům ve zbrojení, ale George W. Bush ukázal, že má pro tyto obavy málo ohledů.

Bushova administrativa byla ve svém přístupu zcela jednostranná – *unilaterální*, když propagovala protiraketovou obranu. Zaprvé, tam kde prezident Bush souhlasil s diskusí o této věci, bylo jeho snahou přesvědčit druhou stranu, že tento štít je tím nejlepším z hlediska amerického (a také světového) zájmu a že v tomto ohledu není třeba hledat žádný kompromis. Multilateralismus bude hrát v celé záležitosti určitou roli jen tehdy, když hlavní aktéři rozhovorů o protiraketové obraně, včetně Ruska, Číny, Japonska a spojenců v NATO, dojdou k společnému rozhodnutí, jaký druh kompenzací získá každá strana výměnou za svou toleranci budování obranného štítu. Tento stav je sice stále ještě hypotetický, ale Bushova administrativa již vyslala signály, že je ochotna připustit ústupky pro dosažení svého cíle. Některé scénáře již byly prodiskutovány a ukázaly Rusku, které pevně oponuje, že lze získat dosud ještě nedefinované odložení rozšiřování expanze NATO na Východ, že budou tíše tolerovány jeho lukrativní obchody se zbraněmi v Íránu, Íráku a Severní Koreji a že nepravděpodobněji získá masivní finanční pomoc při likvidaci svého jaderného arzenálu.

To, co Haass míní výrokem *à la carte multilateralism*, je, že Bushova administrativa bude spolupracovat s jinými státy nebo bude jednat sama, vždy podle situace, aby nakonec dosáhla svých cílů bez ohledu na globální konsensus.

Bushovu administrativu vede k přijetí tohoto drsného přístupu několik různých činitelů. Prvním jsou obavy ze situace v zemi po Bushově inauguraci. Předpovědi soudného dne ekonomické prosperity a mrzačící energetická krize poskytují argumenty k ospravedlnování politiky *America First*. Někteří se dokonce uchylují k vyslovení návrhu, že Spojené státy by neměly být světovým lídrem, jestliže nedokáží udržet pořádek ve vlastním domě.

Bushova podpora FTAA a jeho odmítnutí Kjótského protokolu byly odpovědí na tyto domácí kritické názory. Americká účast v FTAA byla chápána jako pomoc dlouhodobým ekonomickým plánům a americké odmítnutí Kjótského protokolu demonstrovalo přijetí závazku udržet ceny energií dole, což má kritický význam pro americký průmysl.

Dalším faktorem, který přilévá olej do ohně nové administrativy, bylo mimořádné nepřátelství mezi odcházejícím a nastupujícím režimem. Během své kampaně Bush kritizoval Clintonovo manévrování v zahraniční politice a i teď se od ní opakovaně di-

stancuje. Například Bushův tým se nikdy netajil svým pohrdáním Kjótským protokolem, který projednával viceprezident Al Gore. Dále, vrátíme-li se k únoru 2001, prezident Bush vyhlásil, že Severní Korea je nedůvěryhodná, rychle zmařil pokrok, jehož dosáhla ministryně zahraničních věcí Albrightová ve vztazích s tímto izolovaným diktátorským režimem. Prezident Bush také zaujal tvrdou linii vůči Číně hned po incidentu čínského bojového letounu a amerického výzvědného letounu a nuceného nouzového přistání jeho posádky na čínské vojenské základně. Tato situace mohla být snadno vyřešena jednoduchou omluvou a kondolencí za zahynuvšího čínského pilota. Bush ale nenabídl ani jedno, ani druhé a dovolil, aby situace eskalovala do diplomatické krize. Clintonův tým pracoval velmi tvrdě, aby zlepšil vztahy s ČLR a Severní Koreou, ale Bushova administrativa se rozhodla v této linii nepokračovat.

Důvodem bylo, že Bushova administrativa měla svůj vlastní záměr. Tím, že nedovolila oteplování ve vztazích se Severní Koreou a označila Čínu za strategického soupeře, Bushova administrativa ospravedlnila své úsilí vybudovat rozsáhlý protiraketový obranný systém k ochraně Spojených států před těmito darebnými státy. Kongres a americká veřejnost by nerady vydaly miliardy dolarů na štít bez existence nepřítele, před kterým by je měl chránit.

K tomu všemu, jak podotkl William Pfaff v *International Herald Tribune*, Pentagon, vedený ministrem obrany Donaldem Rumsfeldem, má velký vliv na novou administrativu a má velmi jasnou představu o vlastní agendě. Rumsfeld prohlásil, že chce vojenskou moc vrátit jejímu původnímu účelu – má spíše vyhrávat války než spolupracovat a ztrácet energii v nekonečných zákrutách mírových operací. Společně s tímto cílem chce přesunout geografické ohnisko ozbrojených sil Spojených států z Evropy a Středomoří do Asie a Tichomoří. Taková politika bude mít smysl jen tehdy, když Spojené státy budou mít legitimní bezpečnostní zájmy v Asii. Čína a Severní Korea byly vybrány jako potenciální nebezpečí. Více detailů této politiky se objevilo také během Rumsfeldovy poslední návštěvy v Austrálii. Ve spolupráci s Australany chce Pentagon obnovit vztahy s indonéskými ozbrojenými silami, nehledě na fakt, že mají velkou odpovědnost za tragické události na Východním Timoru. Chce pobídnout Japonsko, aby posílilo svou domobranu, a pravděpodobně mu chce i dovolit opustit závazek nepřipustit remilitarizace, který přijalo na konci druhé světové války. Účelem všech těchto akcí je vytvořit síť, která by dovolila Spojeným státům zadržet čínskou hrozbu. Nejvíce a přímo se tato politika týká obrany Tchajwanu, ale nepřímou je tím také vyslán signál rychle se rozvíjející Číně, že USA nebudou tolerovat žádné hegemonistické nebo expanzionistické ambice v regionu. Samozřejmě, z čínské perspektivy jsou to Spojené státy, které se snaží ve východní Asii chovat jako hegemon. Ale to je vlastně celý pro-

blém a nepřetržitá tíha napětí mezi oběma zeměmi Američanům jen dodává více důvodů k zavádění obranného protiraketového systému.

Agenda Bushovy zahraniční politiky se tak zdá být dobře koordinovaná a daleko zacílená. Jestliže je Pentagon odhodlán pokračovat ve svých plánech, bude to znamenat také redukci americké přítomnosti na Balkánu, úplné stažení amerických sil ze Sinaje a ukončení programu výcviku Afrických mírových sil. Ministr obrany Rumsfeld věří, že multilaterální peacekeeping angažmá je příliš rozsáhlé a příliš namáhá a oslabuje americké ozbrojené síly, aniž by dosahovalo ochrany amerických národních zájmů. V tomto názoru ale není sám. Prezident Bush, viceprezident Dick Cheney, poradkyně pro národní bezpečnost Condoleezza Riceová, a v menší míře i ministr zahraničních věcí Colin Powell signalizují, že chtějí americkou zahraniční politiku, zejména pokud jde o používání ozbrojených sil, vrátit k projektům týkajícím se národních zájmů.

To, co Bushova administrativa míní návratem k národním zájmům, stále zůstává nejasné. Prezident Bush pobyl v Oválném pokoji Bílého domu jen šest měsíců, a tak je stále ještě brzy na definitivní závěry. Avšak zdá se jasné, že pokud mezinárodní společenství očekává, že Spojené státy budou ratifikovat velké množství multilaterálních dohod, bude muset nějakou dobu počkat. Bushova administrativa by mohla nastolit alternativní ekologický plán k redukci skleníkového efektu, ale nikoli díky mezinárodnímu tlaku a přijetí závazků z Kjótského protokolu. Spojené státy by také mohly schválit své závazky vůči mírovým operacím během tohoto prezidentského období (a Colin Powell míní, že by měly), ale Organizace spojených národů by neměla očekávat, že americké ozbrojené síly budou participovat na nějakém novém mandátu mírových sil třeba v Konžské demokratické republice. A pokud jde o mezinárodní právo, Bushova administrativa může najít cestu, jak legálně změnit dohodu o protiraketových systémech ještě před vybudováním protiraketové obrany, ale definitivně nebude souhlasit s Římským statutem zřizujícím Mezinárodní trestní soud. V každém případě nebudou Spojené státy za každou cenu rušit své sliby, ale nebudou se také vázat novými multilaterálními dohodami.

Po volbách v roce 2000 americká zahraniční politika prošla změnou, ke které vždy dochází, když jedna strana nahradí v Bílém domě jinou. Nyní se zdá zřejmé, že tato změna vzdálí Spojené státy multilaterálním závazkům a bude se více soustřeďovat na americké národní zájmy. *À la carte multilateralism* se zdá znamenat, že Bushova administrativa bude užívat mezinárodního práva, spolupráce a kompromisů, stejně jako unilateralismus, drsného nátlaku a tradičních technik k prosazování velmi jasné definovaných cílů své zahraniční politiky.

preklad -zz-

Bude protiraketová obrana tentokrát fungovat?

FRANTIŠEK ŠULC

Dnes, ve shodě s našimi závazky vyplývajícími ze smlouvy ABM a cháající potřebu konzultací s našimi spojenci, činím první důležitý krok. Nařizuji rozsáhlou a intenzivně se věnovat definování dlouhodobého výzkumu a přípravě programu, který nám umožní dosáhnout našeho konečného cíle, eliminovat hrozbu způsobovanou strategickými jadernými raketami. To může připravit cestu pro opatření týkající se kontroly zbrojení a eliminovat zbraně jako takové. Nehledáme vojenskou nadvládu ani politickou výhodu. Jediným důvodem – který sdílají všichni lidé – je hledání cest ke snížení hrozby jaderné války.¹⁾

Prezident Ronald Reagan, 23. března 1983

Potřebujeme nové koncepty odstrašení, které spočívají jak na útočných, tak obranných silách. Odstrašení už nemůže spočívat pouze na hrozbě jaderné odvěty. Obrana může posílit odstrašení oslabením snah šířit zbraně hromadného ničení. Potřebujeme nový rámec, který nám umožní budovat raketovou obranu, abychom mohli čelit různým druhům hrozeb dnešního světa. Abychom tak mohli učinit, musíme jít za omezení 30 let staré smlouvy ABM. Tato smlouva neodráží současnost ani budoucnost. Zachovává minulost.²⁾

Prezident George W. Bush, 1. května 2001

Idea protiraketové obrany se vynořuje a zase mizí v americké politice posledních čtyřiceti let. Cíl je vždy stejný – obrana před balistickými raketami dlouhého doletu schopnými nést zbraně hromadného ničení, které jsou schopné zabít miliony lidí. Argument proti je také vždy stejný a v zásadě jej definoval už americký ministr obrany Robert McNamara v září 1967 při zahájení vývoje obranného deštníku Sentinel: a) snaha rozmístit rozsáhlý systém proti balistickým raketám rozměšchá závody ve výrobě a rozmísťování útočných systémů a b) spíše je zapotřebí vybudovat deštník určený k obraně před velmi omezenou hrozbou, například malého množství čínských mezikontinentálních balistických raket (ICBM).³⁾

Do konce padesátých let bylo pro Pentagon prioritou budování silného strategického bombardovacího letectva.⁴⁾ Přesněji až do 4. října 1957, kdy sovětská raketa vynesla na oběžnou dráhu Sputnik 1. V následujících letech si Američané začali uvědomovat, že jejich bezpečnost, kterou jim zaručovaly oceány a protiletadlová obrana, mizí.

Byli to prezident John F. Kennedy a jeho ministr obrany Robert McNamara, kteří slíbili, že zranitelnost Spojených států, kterou představovaly sovětské ICBM, odstraní. Naplno se rozjely raketové programy, včetně vývoje balistických raket odpalovaných z ponorek (SLBM). V šedesátých letech se

díky postupnému opouštění strategie vedení omezené jaderné války stále více dostávaly do popředí protiraketové systémy, které měly ochránit USA před sovětskými raketami.

Prvním programem byl Nike-Zeus, který v roce 1961 prezident Kennedy zrušil a nahradil jej programem Nike-X. Nepřátelské rakety měly být ničeny mimo atmosféru, ve výšce 100 kilometrů či výše jaderným výbuchem hlavičky s náloží o síle 400 kilotun TNT. Problémem byla (jako i mnohokrát potom) technologie. Radary nebyly zdaleka na té úrovni, aby byly schopné přesně určit dráhy nepřátelských střel a navést na ně obrannou raketu s hlavičkou. Přesto výzkum pokračoval.

V roce 1967 dal prezident Johnson zelenou nástupci Nike-X, programu Sentinel. O dva roky později prezident Nixon změnil určení projektu. Napříště měl sloužit nikoli k obraně velkých amerických měst, ale k obraně raketových sil se střelami Minuteman. Byl zároveň přejmenován na Safeguard. Stejně jako Američané budoval protiraketové síly i Sovětský svaz. Postupně docházelo k tomu, čeho se obával McNamara. Protiraketový deštník nezajistil USA větší bezpečnost, ale naopak vedl k rozvoji útočných raketových systémů, které obranu mohly překonat. Nixonovo „odkrytí“ měst a ochrana raketových sil byl první krok, který v rámci rozhovorů o snížení strategických zbraní (SALT) vedl nakonec k uzavře-

ní Smlouvy o omezení systémů protiraketové obrany (ABM) v roce 1972.

Doktrína vzájemně zaručeného zničení (MAD), která existovala od Kennedyho dob, získala právní rámec. Smlouva ABM mimo jiné umožňovala vybudování obranných protiraketových deštníků nad dvěma přesně stanovenými místy o síle maximálně 100 obranných nosičů. Úprava smlouvy z roku 1975 určuje již pouze jedno místo. Spojené státy si zvolily obranu raket v Grand Forks v Severní Dakotě a Sovětský svaz v Moskvě.⁵⁾

Jistota, že útočník bude následně zničen rozsáhlým odvetným útokem, zajišťovala stabilitu světa až do pádu železné opony v roce 1989, resp. do rozpadu Sovětského svazu 1991. A to i přesto, že se o zajištění definitivní ochrany USA před „říší zla“ pokusil Ronald Reagan v osmdesátých letech minulého století, kdy chtěl vybudovat ambiciózní protiraketovou obranu v rámci Strategické obranné iniciativy (SDI). Program „hvězdných válek“ měl být schopen ochránit 3500 cílů v USA proti útoku sovětských raket s jadernými hlavicemi. Šlo o komplikovaný systém radarů, senzorů, obranných raket rozmístěných jak na zemi, tak ve vesmíru, a laserů, které by ničily nepřátelské střely ve vesmíru. V roce 1987 se projeví technologické problémy a řada komponentů byla zrušena a označena za nefunkční.

Nicméně SDI se stala přímým předchůdcem dnešní americké protiraketové obrany. Zůstala by však zřejmě opomenuta, pokud by během války v Perském zálivu nedopadly na spojenecké jednotky, a zejména Izrael, irácké rakety Scud, a pokud by v následujících letech státy jako Severní Korea, Írán či Irák nepokročily ve vývoji raket dlouhého doletu. Možné ohrožení Spojených států raketami odpálenými zejména z těchto zemí vedlo k pokračování programu budování protiraketové obrany. I když se změnila geopolitická, geostrategická a technologická podmínka, je nutné si položit a zodpovědět (stejně jako dříve) několik základních otázek:

- Proti jakým typům ohrožení je obrana určena a co je jejím cílem?
- Je vybudování efektivní protiraketové obrany technologicky dosažitelné?
- Jaká bude její cena?
- Jaké bude mít dopady na mezinárodní vztahy?

Typy ohrožení

Národní protiraketová obrana (NMD), tak jak ji navrhuje současná administrativa prezidenta Bushe, má ochránit Spojené státy před omezeným útokem balistických raket odpálených ze zemí, jako je Severní Korea, Írán či Irák, či před nechtěným odpálením rakety. V žádném případě tedy neohrožuje Rusko, které je schopno tuto obranu bez problémů překonat.

Nebezpečí, které Spojeným státům a jejich spojencům hrozí, detailně popisuje zpráva Rumsfeldovy komise ustavené Kongresem z roku 1998. Podle ní budou země

VZTAHY A PROBLÉMY

jako Korea či Írán způsobilé během několika let vyvinout a rozmístit rakety schopné nést zbraně hromadného ničení a zasáhnout území Spojených států.⁶⁾ A jako by chtěli Severokorejci dát komisi za pravdu, k překvapení zpravodajských služeb neúspěšně v srpnu 1998 vyzkoušeli třístupňovou raketu, která dopadla do Japonského moře.

Podle některých expertů však není severokorejský raketový program na takové úrovni, aby mohl ohrozit Spojené státy. Tepodong-2 s doletem 4000–6000 kilometrů by mohl donést hlavici se zbraněmi hromadného ničení maximálně na Aljašku. I když se nedá vyložit, že KLDK bude schopná vyvinout silnější raketu, nedá se to předpokládat dříve než v roce 2015, ale spíše později.⁷⁾

Navíc je nutné si uvědomit, že NMD nezaručí Spojeným státům absolutní bezpečnost před útokem ať už nepřátelského státu, či teroristů zbraněmi hromadného ničení. Musí být brána pouze jako součást obrany, a nikoli komplexní systém, protože není určena například k ničení raket středního a krátkého doletu, či střelám s plochou dráhou letu odpáleným z bezpečné vzdálenosti z letadla či lodi. Tyto typy útoku jsou ostatně pravděpodobnější, protože nejsou tolik finančně ani technologicky náročné. Měl by je alespoň částečně eliminovat systém protiraketové obrany bojiště (TMD), který Spojené státy nabízejí i spojencům.

Efektivita protiraketové obrany

NMD obsahuje šest částí, které musejí společně perfektně fungovat, aby mohl být cíl zničen. Těchto šest částí jsou: satelity s infračerveným systémem (SBIRS), radary včasného varování, až devět stacionárních radarů, nosná raketa, exoatmosferická hlavice (EKV), která nárazem zničí cíl a srdce systému – bojové řízení, velení, kontrola a komunikace (BMC3).

Doposud proběhly čtyři testy systému, posledních z nich v půlce července 2001 – dva z nich byly úspěšné. Odpůrci navrhované protiraketové obrany tvrdí, že systém lze snadno zmást návnadami.⁸⁾ Ve vakuu, kde bude opeřovat, nebude podle nich EKV schopná rozpoznat hlavici nepřátelské rakety od návnad, protože ty v prostoru stoupají a klesají naprosto různě a nepředvídatelně. Problém je i v tom, že vzájemná rychlost cíle a obranné rakety je přibližně 24 tisíc kilometrů za hodinu (6,4 km/s), takže EKV se musí velice časně rozhodnout, co je hlavice a co návnada.

Nedá se ale předpokládat, že by hlavice odpálená na USA zemí jako KLDK či Írán nebo teroristy měla sofistikovaná zařízení na zmazení protiraketové obrany. Zejména proto, že návnady snižují množství nálože v hlavici a zároveň zvyšují její hmotnost, čímž klesá dolet rakety. Podle kritiků by problém s rozpoznáváním hlavice od návnad vyřešilo sestřelování nepřátelských raket ještě ve vzestupné fázi, kdy jsou navíc kvůli teplu z motorů snadno rozpoznatelné a zasažitelné.

V takovém případě by byla potřeba rozmístit jak na zemi, na moři, tak i na letou-

nech extrémně rychlé rakety v okolí všech míst, odkud mohou být Spojené státy či jejich spojenci ohroženi. To by ale znamenalo uzavřít dohody týkající se rozmístění obranných raket se všemi státy v okolí krizových míst. Rozmístění obrany na cizím území (nemusí být spojenecké) může mít katastrofální dopad například v době válečného konfliktu. Střely umístěné na letounech zase vyžadují nadvládu ve vzduchu. A v neposlední řadě, při sestřelení nepřátelské rakety může zůstat hlavice se zbraněmi hromadného ničení nedotčena a dopadnout zpět na Zemi s tragickými následky.

Cena deštníku

Zákon o protiraketové obraně z roku 1991 počítal s vybudováním omezeného systému čtyř raketových sil v Grand Forks, jednoho pozemního systému, který zjistí a bude sledovat odpálenou nepřátelskou raketu, a jednoho radaru. Cena tohoto omezeného obranného systému měla být mezi osmi a patnácti miliardami dolarů.

Na základě zákona o obraně Ameriky z roku 1996 však Kongresový úřad pro rozpočet dospěl k částce 31 až 60 miliard dolarů do roku 2010. Tento systém by měl obsahovat 250 raket určených k ničení nepřátelských střel na dvou místech (Aljaška a Grand Forks), devět stacionárních radarů, pět zdokonalených radarů včasného varování, pět SBIRS na vysokém orbitu a 24 SBIRS na nízkém orbitu.

Na NMD se doposud vydalo z rozpočtů deset miliard dolarů, které se zřejmě budou muset připočítat k odhadu Kongresového úřadu pro rozpočet. Podle expertů však konečná částka bude ještě daleko vyšší. Současné odhady totiž nepočítají s dalším nutným rozšířením systému a vyššími náklady na jednotlivé programy.⁹⁾

Mezinárodní implikace

Protiraketová obrana je odmítána v Rusku. I když po posledních dvou schůzkách prezidenta Bushe s prezidentem Vladimírem Putinem a návštěvě poradkyně pro národní bezpečnost Condoleezy Riceové v Moskvě se zdá, jako by se ruští představitelé připravovali na brzký konec smlouvy ABM. Byť protiraketový deštník neohrožuje ruskou odstrašivou sílu, přesto vnímá Moskva tuto otázku velice citlivě. Podle ní dojde k porušení strategické stability a posílení hegemonie Spojených států. Rusko se to snaží vyvažovat navazováním užších spojeneckých svazků v bezpečnostní oblasti například s Čínou a pokusy narušovat transatlantickou linku, což se mu vzhledem k chladnému evropskému postoji k protiraketové obraně do jisté míry daří.

V odlišné pozici je Čína. Americká protiraketová obrana je schopná eliminovat současnou čínskou útočnou raketovou sílu. Čína má k dispozici podle různých

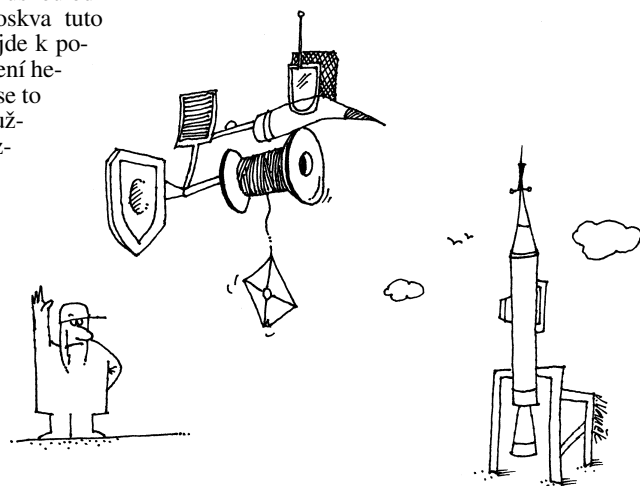
údajů 20–24 ICBM schopných zasáhnout Spojené státy. Někteří experti proto tvrdí, že protiraketová obrana není zaměřena ani tak na obranu proti střelám odpáleným z nepřátelských zemí, jako proti Číně.¹⁰⁾ Pro Čínu však nakonec nebude problém systém překonat ať už zvýšením počtu raket, hlavíc, či protipatřeními. Stejně jako pro Rusko, tak pro Čínu je však protiraketová obrana vhodnou záminkou pro další zbrojení a hledání protiamerických spojenců v řadách nespokojených zemí.

Největším problémem pro Čínu však není NMD, ale Protiraketová obrana bojiště (TMD). Ta je určena k obraně před raketami krátkého a středního doletu. Měla by ochraňovat jak americké síly rozmístěné v zahraničí, tak spojence. Pokud by USA rozvinuly TMD nad Tchaj-wanem, radikálně by to změnilo přístup Číny k otázce protiraketových systémů a zvýšilo napětí nejenom v americko-čínských vztazích, ale zejména v oblasti jihovýchodní Asie.

V nejsložitější situaci jsou evropské státy. Jsou vázány transatlantickým spojenectvím a zároveň jsou závislé na amerických bezpečnostních zárukách a pomoci. Necítí však stejná ohrožení (hlavně ICBM) jako Spojené státy. Věřící spíše ve funkčnost mezinárodních odzbrojovacích smluv a dohod o nešíření zbraní hromadného ničení a raketových technologií než v jednostrannou protiraketovou obranu a historicky je pro ně zranitelnost přirozeným stavem, něco, s čím žijí po staletí, nikoli abnormalitou jako pro Spojené státy.¹¹⁾

Spojené státy si potřebují zajistit spolupráci Evropanů už jenom kvůli tomu, že v Grónsku (spadajícím pod Dánsko) a Velké Británii mají být rozmístěny radary, důležité pro fungování protiraketové obrany. Když se minulý rok zákonodárci při slyšení ptali bývalého ministra obrany Williama Cohena, jestli by se dala vybudovat efektivní protiraketová obrana bez spolupráce Evropy, řekl: „Odpověď je ne. Když nerozmístíme stacionární radary, neuvidíme nepřátelské střely.“¹²⁾

Rozhodnutí prezidenta Bushe rozmístit protiraketovou obranu i přes nesouhlas Ruska, Číny a některých evropských zemí mo-

hou nyní změnit pouze technologické nedostatky systému (což už se v minulosti stalo) či finanční problémy (což je nepravděpodobné). Svět se proto zřejmě bude muset s americkou protiraketovou obranou naučit žít. Protiraketový deštník však není zdí, která by znemožňovala další jednání o smlouvách o omezení strategických zbraní či o nešíření zbraní hromadného ničení.

Ty mohou být i nadále pilířem světové bezpečnosti a koexistovat s protiraketovou obranou, což Spojené státy neodmítají. Evropské země by navíc měly využít americké protiraketové technologie k ochraně svého území (prostřednictvím TMD, nikoli NMD), protože ačkoli zatím není ohrožení patrné, může se v blízké budoucnosti objevit. V tuto chvíli je však nutné ukončit debaty o protiraketovém deštníku ještě z jednoho důvodu. Na obzoru je daleko kontroverznější téma – případné vojenské využití kosmu, na které se připravuje Bushův ministr obrany Donald Rumsfeld.

NATO

po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa

V srpnu si stále někteří z nás připomínají výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy do naší země v roce 1968. V tomto článku bych chtěl poukázat na souvislost této invaze s revitalizací a následnou reorganizací NATO.

V šedesátých letech byla pozice amerických jednotek NATO v Evropě ovlivňována z velké části vírou, že Evropa dosáhla stability, a zdálo se, že Aliance z hlediska bezpečnosti ztrácí na svém významu. Sovětský svaz přestával být hrozbou pro mír mimo jiné také díky tomu, že Američané předpokládali, že Rusové „myslí jako oni“ a že se proto budou snažit vyhnout se přímému vojenskému střetu. Překvapující napadení v Evropě bylo proto považováno za stále více nepravděpodobné. Díky tomu se uvažovalo o snížení vojenských nákladů a věřilo se, že vzájemné dohody se Sovětským svazem sníží pravděpodobnost možného konfliktu; někteří členové Aliance chtěli strategii NATO revidovat. Od druhé poloviny šedesátých let NATO postupovalo podle teorie o dvou pilířích. Jedním byla přirozeně obrana západní Evropy, druhým politika *détente*, zahrnující současné snižování počtu ozbrojených sil NATO i Varšavské smlouvy. Ve světle okupace Československa však nyní v tomto ohledu vznikla nejistota.

Západní reakce na invazi

Americký tisk považoval za skandální, že prezident Johnson se o invazi do Československa, této největší ozbrojené akci v Evropě od konce druhé světové války, dozvěděl od sovětského velvyslance Dobrynina, a nikoliv od svých zpravodajských služeb. Podobně byl kritizován i Pentagon za to, že nezískal žádné konkrétní informace o invazi, které se účastnily armády pěti států. Americké výzvědné služby sice věděly o zvýšeném leteckém provozu – startu 120 až 150 letadel z Ruska, ale neměly vůbec žádné informace o cílových letištích. Také z Kongresu přišlo varování, že „pokud jsou komunistické státy schopny uskutečňovat takovéto překvapivé tahy na mezinárodní scéně, je americká bezpečnost značně ohrožena“.¹⁾

Spojené státy a západní země invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 do Československa bezprostředně odsoudily

a podporovaly projednání této otázky v Radě bezpečnosti OSN. Názory jednotlivých zemí na invazi se však vzájemně značně lišily; od optimistických, kdy nově vzniklá situace byla hodnocena jako pouhá „dočasná překážka ve stále se zlepšujících vztazích mezi Východem a Západem“ (francouzský ministr zahraničí M. Debré), až k naprosto pesimistickým. Většina západoevropských zemí však měla tendence vyhnout se takovému postupu, který by mohl narušit obnovení styků se Sovětským svazem a východoevropskými zeměmi. Zvláště to bylo zřejmé u Francie, ale i u Velké Británie.

Československá krize postavila před Spojené státy a jejich západoevropské spojence velmi závažné otázky. Spojené státy musely hledat „vyvážený přístup, který by vyhověl bezprostřednímu cíli vyjádření nesouhlasu se sovětskou akcí, avšak zároveň přes noc nezmínil naše cíle dlouhodobě“.²⁾ Prezident Johnson se ani po invazi nechtěl vzdát svého snu uskutečnit první americko-sovětský summit. O vážnosti jeho úmyslu svědčí obavy německého velvyslance ve Washingtonu Stackelberga, který 5. září 1968 sdělil do Bonnu, že o konání vrcholné schůzky se uvažovalo navzdory invazi a spekulovalo se pouze o místě konání, jímž neměla být Moskva, protože Sovětům by nemuselo být příjemné, kdyby se americký prezident otevřeně zmínil o Československu.³⁾ Tato schůzka se však nakonec vzhledem k obavám z veřejného mínění neuskutečnila.

Po vstupu jednotek Varšavské smlouvy do Československa došlo ve střední Evropě k největšímu soustředění vojenských sil od konce druhé světové války a sovětské jednotky se dostaly do země, kde s výjimkou těsně poválečného období nikdy předtím nebyly. Předtím byly konvenční síly v Evropě zhruba vyrovnány, ale po sovětské invazi přišlo do Československa 250 000 moderně vyzbrojených vojáků. To mělo za následek, že plány na snížení stavu amerických, britských a německých vojsk v Evro-

¹⁾ Televizní projev prezidenta Ronalda Reagana, ve kterém poprvé oznámil zahájení Strategické obranné iniciativy (SDI), viz <http://www.fas.org/spp/stars-wars/offdocs/rspch.htm>

²⁾ Projev prezidenta George W. Bushe, ve kterém oznámil úmysl zahájit výstavbu protiraketové obrany i přes omezení vyplývající ze smlouvy ABM a zájem na snížení počtu jaderných zbraní, viz <http://www.fas.org/nuke/control/abmt/text/treaty-abm-01050.htm>

³⁾ Center for Defense Information – National Missile Defense – What Does It All Mean?, str. 3.

⁴⁾ Podle odhadů bylo na letectvo v letech 1945–1961 v USA vynaloženo 200 miliard dolarů, viz Center for Defense Information – National Missile Defense – What Does It All Mean?, str. 2.

⁵⁾ Protiraketová obrana v Grand Forks začala fungovat 1. října 1975. O den později Sněmovna reprezentantů nařídila systém uzavřít, protože Sovětský svaz začal rozmísťovat rakety s vícenásobnými samonaváděcími jadernými hlavicemi (MIRV), které by snadno obranný deštník překonaly. Sovětský svaz naopak rozmístil na ochranu Moskvy obranné rakety s jadernými hlavicemi typu Galoš a později vylepšený systém Gazelle, který je funkční dodnes, viz Russian Anti-Ballistic Guided Missile Systems – Vladimir Trendafilovskii, <http://www.wonderland.org.nz/ru-sabgm.htm>

⁶⁾ Report of the Commission to Assess the Ballistic Missile Threat to the United States, 15. července 1998, viz <http://www.fas.org/irp/threat/bm-threat.htm>

⁷⁾ V CIA připraveném National Intelligence Estimate z roku 1999 (Foreign Missile Developments and the Ballistic Missile Threat to the United States Through 2015) se praví: „V příštích patnácti letech budou Spojené státy nejspíše čelit ohrožení ICBM ze strany Ruska, Číny a Severní Koreje, pravděpodobně z Íránu a možná z Íráku.“

⁸⁾ Například David Wright a Theodore Postol – Missile defense system won't work, Boston Globe 11. května 2000.

⁹⁾ Center for Defense Information – National Missile Defense – What Does It All Mean?, str. 17–19.

¹⁰⁾ „Zdá se mi, že mnoho stoupenců protiraketové obrany nezapomíná ani tak Severní Koreu jako Čínu, kterou chtějí zadržovat.“ – rozhovor s Richardem Garwinem pro Global Viewpoint, 29. května 2001.

¹¹⁾ Philip Gordon – Bush, Missile Defence and the Atlantic Alliance, Survival, vol. 43, no. 1, Spring 2001, str. 23–25.

¹²⁾ Slyšení před senátním výborem pro ozbrojené síly, 25. července 2000, viz http://www.senate.gov/~armed_services/hearings/2000/c000725.htm

VZTAHY A PROBLÉMY

pě musely být revidovány. Objevily se hlasy, že za dvacet let po sovětském převzetí moci v Československu, které vedlo k ustavení NATO, další sovětský výpad proti téže zemi dal impuls k jeho revitalizaci.⁴⁾

To vše byly z vojenského hlediska významné změny a bylo nutné, aby je NATO reflektovalo. Země sdružené v Alianci musely reagovat na skutečnost, že sovětské jednotky pravděpodobně budou rozmístěny na západní hranici ČSSR „na dobu neurčitou“, a panovaly i obavy, že Sovětský svaz bude též vyvíjet tlak na Rumunsko a Jugoslávii, čímž by byla ohrožena převaha NATO ve Středomoří. Rychlost, s jakou bylo Československo okupováno, vedla západoněmeckého kancléře Kiesingera k požadavku urychleného svolání vrcholných orgánů NATO a oživení jeho aktivit, protože Spolková republika Německo byla československou krizí nejvíce ohrožena. Většina členů Aliance však zastávala názor, že konference NATO na nejvyšší úrovni musí přinést konkrétní výsledky, a proto musí být na její přípravu dostatek času. Dramatické akce ze strany NATO byly shledány za nevhodné, protože za současné situace nemohly změnit stávající sovětský kurs a znamenaly by krok zpět na úroveň studené války. To mohlo mít za následek, že by Sověti snadno získali zpátky na svou stranu evropské komunistické strany, jejichž přízeň vzhledem k invazi ztratili. Určitou roli hrála i skutečnost, že na Německo a na jeho eventuální akce nahlíželo mnoho východoevropských států následkem druhé světové války stále s nedůvěrou.

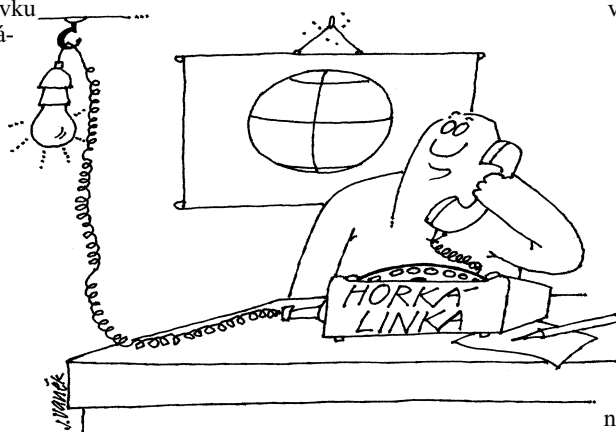
Cílem americké politiky bylo využít sovětské akce pro získání silné veřejné podpory pro opětovné potvrzení úlohy Aliance, zejména její obranné role a prosazení zvýšených příspěvků členských států na svou vlastní obranu. Pokud by potřeby amerických ozbrojených sil v Evropě byly více pokryty evropskými členskými zeměmi, nemusela by se americká vláda rozhodovat mezi jejich stažením z Evropy a nepřijatelným finančním zatížením amerického rozpočtu. Uvažovalo se rovněž o demonstračním prodloužení základní doby platnosti smlouvy o NATO o dalších deset let, kdy se členské státy měly zavázat, že nevyužijí svého práva na vystoupení z Aliance⁵⁾ (Němci požadovali prodloužení dokonce o 20 let). Okupace Československa mělo být využito i k možné změně přístupu Francie. Německo se totiž obávalo, že Francie nadřadí své vlastní zájmy nad závazky v NATO. (Francie se neúčastnila vojenských zasedání Aliance, protože v roce 1966 vystoupila z jejích vojenských složek, bezprostředně po československé krizi však jednala v souladu s postupem NATO.)

Návrhy na reorganizaci NATO

Zasedání NATO na nejvyšší úrovni, které se nakonec konalo 14.–16. listopadu

1968 v Bruselu, předcházelo několik jednání. Prvním z nich bylo 590. zasedání Národní bezpečnostní rady, poradního orgánu americké vlády, které se konalo dne 4. září 1968.⁶⁾ Z něho vzešla určitá doporučení, která byla zahrnuta do návrhů na reorganizaci NATO.

Rychlost, s jakou byla invaze provedena, vzbudila v západní Evropě obavy a ukázala jasně, že nelze spoléhat na koncepci doby strategického varování, jež měla NATO připravit na vojenskou akci.⁷⁾ Podle generála Wheelera, náčelníka Spojeného štábního velení americké armády, svět očekával reakci NATO a USA na tuto agresi; jedinou viditelnou reakcí však bylo jen silné

prezidentovo varování proti možnému opakování takovéto akce v Rumunsku, které však média považovala za prázdné gesto.⁸⁾ Ze situace po invazi vyplynulo, že schopnost členských států Aliance zvládnout jakýkoli větší konflikt byla značně omezena, ať už z důvodů nerovnováhy sil, neadekvátního výcviku vojsk, špatného vybavení, či nedostatku vojenských zásob. Sovětský svaz opětovně prokázal, že je rozhodnut k prosazení svých zájmů použit značné vojenské síly. Stabilita ve východní Evropě byla menší, než se předpokládalo dříve, a stejné to bylo s politikou *détente*. Americké pojetí bezpečné, mírumilovné, na sebe spoléhající a kooperující Evropy se v oné době zdálo být mnohem vzdálenější od svého cíle než kdykoli předtím. Ukázalo se, že v případě eskalace událostí v Československu a zvýšeného ohrožení zemí NATO by Spojené státy nebyly schopny dostát svým závazkům v Evropě.

Po invazi existovaly ve Spojených státech dva pohledy na stupeň ohrožení západní Evropy. Podstatou prvního z nich bylo, že ohrožení ze strany Varšavské smlouvy je nyní nižší než před krizí, protože SSSR nemůže počítat s československou a rumunskou armádou. Podle druhého pohledu však byly sovětské jednotky v Československu na vysokém stupni pohotovosti a Varšavská smlouva byla tudíž akceschopnější než kdykoliv předtím. Ve Spojeném štábním velení americké armády převládal názor, že ohrožení NATO je vyšší než předtím, neboť ozbrojené síly Varšavské smlouvy se přemístily více na západ, byly částečně mobili-

zovány a ve spojeneckých zemích bylo více sovětských vojáků v dlouhodobě vyšším stavu pohotovosti. Politika *détente* byla pro Wheelera alespoň pro tuto chvíli mrtvá.⁹⁾ Zdálo se mu velice pravděpodobné (přestože příslušné podmínky nebyly v československo-sovětské smlouvě ještě jasné), že část nebo i značné množství vojsk zemí Varšavské smlouvy zůstane v Československu dlouhodobě. Navrhoval, aby evropské státy Aliance nesly větší odpovědnost za svou vlastní obranu prostřednictvím zásady zvyšování investic do výstavby svých konvenčních pozemních sil a do zvýšení své pohotovostní kapacity (zvláště se to týkalo Německa). Tato opatření nesměla provokovat, ale měla demonstrovat, že Spojené státy pokračují ve svém odporu proti komunistické rozpínavosti.

Wheeler dále předložil tři alternativní návrhy týkající se možného chování USA v rámci NATO.¹⁰⁾ První alternativa předpokládala, že Spojené státy zůstanou v pozici pozorovatele a ponechají iniciativu spojencům; tato alternativa neprovokovala, mohla však dodat Sovětům odvahy k dalším dobrodružstvím. Byla příliš optimistická a neodpovídala tehdejší realitě, neznamenalaby zvýšené výdaje na obranu. Podstatou druhé alternativy bylo provést určité akce, převážně politické, aby Spojené státy prokázaly svou vedoucí roli v NATO a demonstrovaly, že dostojí svým závazkům, což by však spojenece nenutilo ke zvyšování svých nákladů na obranu, ale naopak vedlo ke stejným nebo vyšším nákladům z americké strany. Tato alternativa snižovala riziko ohrožení a zvyšovala soudržnost Aliance při relativně nízkých nákladech. Z hlediska bezpečnosti byla nejlepší a zároveň také nejdražší třetí alternativa. Měla dát Sovětům najevo, že NATO je připraveno odpovědět na jakoukoliv agresi, která by mohla ohrozit zájmy členských zemí. Její nevýhodou byl silný dopad na národní rozpočet, domácí politiku a veřejné mínění. Spojené štábní velení považovalo za nejvýhodnější druhou alternativu. Navzdory vážné slabosti svých konvenčních vojenských sil v Evropě měly USA demonstrovat, že jsou plně schopny podporovat reakci NATO na situaci v Československu.

Obdobné názory na postoj a reorganizaci NATO panovaly i v Bruselu.¹¹⁾ Politický názor tehdejšího generálního tajemníka Aliance Brosia byl velmi podobný americkému. Brosio viděl důležitost „obránného“ pilíře jako nespornou, avšak pilíř „*détente*“ zůstával podle něj také stále platný, i když pokračování mělo být „delší a těžší“, než se původně předpokládalo. Brosio, stejně jako generál Wheeler (Spojené štábní velení americké armády v tomto případě zastávalo radikálnější názor než prezidentova administrativa) i německý kancléř Kiesinger byli přesvědčeni, že je třeba okamžité důrazné reakce na situaci v Československu.¹²⁾

Závěrem lze tedy shrnout, že navzdory

Zvláštní vztahy Spojených států a Filipínské republiky

Dnes se u nás připomínají Filipíny jen v několika souvislostech. Média se obvykle soustřeďují na únosy rukojmí, jichž se buď za peníze, nebo z náboženské nenávisti dopouštějí dnes různé povstalecké a teroristické skupiny, mezi nimiž si skupina Abu Sajafa získala nechvalnou popularitu popravami rukojmí. Rituální stětí Guillerma Sobera, původem z Kalifornie, odůvodněné jako dar ke dni nezávislosti země, má ale i svůj politický aspekt, jímž mj. je otevřená a jakoby islámem motivovaná nepřátelství vůči Spojeným státům.

všem teoretickým úvahám z americké strany o flexibilitě, pohotovosti, řešení krizových situací a době varování mohou být krize, jako byla ta československá, mnohem pravděpodobnější, než se předpokládalo. Z politického hlediska bylo pro Alianci obtížné v takových případech zasahovat. Na druhé straně se však invaze stala impulsem pro revitalizaci NATO, která zvýšila soudržnost Aliance. Situaci v NATO po invazi do Československa lze vyjádřit slovy amerického velvyslance Cabota-Lodge, který v rozhovoru s německým kancléřem Kiesingerem 4. září 1968 řekl: „Dnes se otevírají v rámci NATO možnosti takové spolupráce, která by ještě před šesti týdny byla nemyslitelná.“¹³⁾ Anebo ještě výstižněji slovy západoněmeckého kancléře Kiesingera: „Kdyby Rusové čekali (s intervencí) ještě dva roky, z NATO by už nic nezůstalo.“¹⁴⁾

¹⁾ U.S. News & World Report, Vol.65, 2. 9. 1968, s. 8.

²⁾ Foreign Relations of the United States (FRUS) 1964–1968, Vol. XIII, příloha k memorandu W. Rostowa prezidentu Johnsonovi ze 4. září 1968 pro zasedání Národní bezpečnostní rady, Washington, D.C. 1995, U.S. Government Printing Office, ss. 744–749 a FRUS 1964–1968, Vol. XVII, Paper prepared in the STADep, Washington, D.C. 1996, U.S. Government Printing Office, ss. 265–272.

³⁾ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes der BRD, Betr.: Treffen Johnson-Kossygin, 5. September 1968, Band 150, Aktenkopien 1968, ss. 6002–6004.

⁴⁾ U.S. News & World Report, Vol. 65, 16. 9. 1968, s. 44.

⁵⁾ Článek 13 Smlouvy NATO říká, že po dvaceti letech platnosti smlouvy může kterákoli smluvní strana odstoupit od smlouvy rok poté, co podá vládě USA zprávu o vypovězení smlouvy. Lhůta dvaceti let měla vypršet v roce 1969.

⁶⁾ FRUS 1964–1968, Vol. XVII „Summary Notes of the 590th Meeting of the National Security Council“, 4. 9. 1968, Washington, D.C. 1996, U.S. Government Printing Office, ss. 272–278 a FRUS 1964–1968 Vol. XIII, Washington, D.C., 1995, U.S. Government Printing Office, ss. 749–754. Kromě prezidenta byli přítomni mimo jiné státní tajemník Rusk, velvyslanec Cleveland, ministr obrany Clifford, náčelník Spojeného štábního velení Wheeler.

⁷⁾ Jednalo se o tzv. doktrínu doby politického varování (angl. „doctrine of political warning time“), která předpokládala, že před otevřenou akcí proti NATO ze strany Varšavské smlouvy bude období zvýšeného napětí a varování, které umožní podniknout obranná opatření.

⁸⁾ National Security Archive (NSA), Washington, D.C., Soviet Flashpoints, Rec. No. 60575, Memorandum generála Wheelera „Actions to be taken in the Aftermath of the Invasion of Czechoslovakia“, Joint Chiefs of Staff, 5. 9. 1968, nestr.

⁹⁾ Tamtéž.

¹⁰⁾ National Security Archive (NSA), Washington, D.C., SF-Rec. No. 60576, Memorandum generála Wheelera „NATO in the Aftermath of Czechoslovakia“, Chairman JCS to SECDEFENSE, 7. 8. 1968, nestr.

¹¹⁾ FRUS 1964–1968 Vol. XIII, Telegram „Brosio views on post-Czech reassessments“, U.S. Mission NATO to the Dep. of State, 26. 8. 1968, Washington, D.C. 1995, U.S. Government Printing Office, ss. 739–741.

¹²⁾ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes der BRD, Vermerk, Staatssekretär Duckwitz an W. Brandt, 58.

¹³⁾ Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPD) 1968, II, München 1999, R. Oldenbourg Verlag, s. 1085.

¹⁴⁾ Luňák, P., Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce., Praha, 1997, Libri, s. 225.

Již méně se píše o Národní osvobozené frontě Morů (MNFL) na Mindanau a soustroví Sulu. Ti nejprve uzavřeli s filipínskou vládou příměří (1994) a později dokonce dohodu (1996), která měla ukončit dvacet pět let trvající válku, při níž zahynulo více než 50 tisíc lidí a škody se odhadují na více než 2,8 miliardy amerických dolarů. A zapomenuty jsou dlouholeté války s prokomunistickým hnutím Hukbalahap, založeným již v roce 1942, jež se proslavilo nejen svou odvážnou protijaponskou resistencí, ale i svou vytrvalostí. Úpadek jejich protivládních aktivit měl důvody téměř biologické, ale rozhodující asi byla i skutečnost, že stárnoucí *hukové* ztratili na konci osmdesátých let podporu svých někdy jen potenciálních patronů v Moskvě a Pekingu.

Jiným neméně atraktivním tématem evropského tisku jsou korupční aféry pokud možno těch nejvyšších politických činitelů, obvykle prezidentů nebo alespoň vysokých ministrů. Je ovšem pravda, že krátký termín Josepha Ejercita Estrady, od konce června 1998 do konce ledna 2001, kdy se prezidentské funkce ujala současná prezidentka Gloria Macapagal-Arroyová, a obvinění z korupce proti němu vznášená jsou hodná pozornosti. A to nepřipomínáme karnevalové sesazování prezidenta Marceose, obviňovaného z podobných nepravostí.

U nás lze k tomu standardnímu psaní o Filipínách ještě přidat nostalgickou vzpomínku na přátelství José Rizala a Ferdinanda Blumentritta, které před půlstoletím objevil Josef Plišenský a které posloužilo československé diplomacii k neustálému odesílání dokumentů z litoměřického archivu do Manily.¹⁾ Potom jsme v České republice zaznamenali jen zvýšený zájem o možnou obchodní spolupráci, ale jinak se věnuje pozornost již jen turismu a, v jeho poněkud kulturnější podobě, případnému vycestování Pražského Jezulátka do země, kde *Niño de Praga* je až fanaticky uctíváno.

Nicméně, Česká republika udržuje s Filipínskou republikou již dlouholeté (měřeno existencí nezávislosti obou států) diplomatické vztahy a s ohledem na vzdálenost i rušné vztahy obchodní. Pravidelné cesty filipínských podnikatelů do ČSSR za strategickým zbožím jsou sice již minulostí, ale i dnes se objevují v Praze a v Manile jednotlivci, kteří se o prohloubení obchodních vztahů mezi oběma zeměmi zajímají.

Pro Filipíny, kde je alespoň v Rizalově archivu, který spravují dominikáni, uchováána vzpomínka na Německu oddaného ředitele litoměřického reálného gymnázia, však evropská diplomacie má jen velmi omezený význam. Dnes, stejně jako po obsazení Manily americkým námořnictvem v roce 1898, byly a jsou rozhodující vztahy ke Spojeným státům. Nejen v učebnicích mezinárodní politiky, ale i poloofiiciálně, obě strany je nazývají *vztahy zvláštními*, nadstandardními (*special relationship*), podle vzoru Velké Británie a USA z let druhé světové války. A zvláštními nebo nadstandardními tyto vztahy skutečně jsou a byly, a to nejméně již od roku 1901, kdy Spojené státy přerušily krátkou samostatnost nezávislé Republiky Filipíny, ale zejména od vyhlášení nezávislosti 4. července 1946.²⁾

Zvláštní vztahy znamenají mimo jiné, že občané i politické elity Filipínské republiky tradičně poukazují na odpovědnost Spojených států za sociální a ekonomické problémy země. Kritici této odpovědnosti a role Spojených států na Filipínách se někdy vydávají za nacionalisty, jindy za muslimy a tvrdí, že USA byly mnohem liberálnější ke svému nepříteli z druhé světové války Japonsku než ke své bývalé kolonii a oběti japonské agrese. Pojem nezávislost pak Filipíně většinou vztahují k ekonomické závislosti na Spojených státech a americké diplomacii (např. kdysi Paul V. McNutt) dokonce často opakuje tvrzení, že vztah Filipín a USA je těsnější než Washingtonu k mnohým státům Unie.³⁾

Je nesporné, že Spojené státy zvýhodňovaly filipínskou ekonomiku preferenčními sazbami a umožňovaly vývoz zemědělských produktů, což na druhé straně Filipínci chápali jako konzervování situace bývalé kolonie. Spojené státy již v roce 1946 vydaly zákon, který stanovil výhodné pětiprocentní dovozní clo (to platilo až do roku 1973), ale sedm hlavních komodit podléhalo kvótám. Podnikatelé ze Spojených států měli přístup k těžbě surovin na Filipínách, který byl omezen jen paritou s místními producenty. To bylo stanoveno mj. proto, že filipínská ústava nedovoluje exploatovat přírodní bohatství země cizincům, a pokud se o to pokoušejí prostřednictvím filipínských korporací, nemohou mít víc než 40 procent účasti. Filipínské peso bylo vázáno na americký dolar, a to vše bylo do-

VZTAHY A PROBLÉMY

konce zabezpečeno dodatkem k filipínské ústavě, tzv. *Parity Amendment*.⁴⁾

Ekonomické vztahy mezi Filipínami a USA byly dále definovány i tzv. *Laurel-Langley Agreement*, která vstoupila v platnost 1. 1. 1956, kdy bylo peso uvolněno z kontroly americkým dolarem a ustanovení o těžbě surovin byla upravena na základě principu reciprocity. Tato úmluva tedy garantovala i jakousi dodatečnou prioritu podnikatelům z USA, která je stavěla na úrovni podnikatelů filipínských. Ve skutečnosti to nemělo velký význam, protože existovala jen malá naděje, že filipínský kapitál bude investován v USA. Nicméně Filipíny zaznamenávaly od roku 1974 trvalý hospodářský růst, podobný jako jiné země jihovýchodní Asie a Dálného východu.

První významná vojenská dohoda mezi USA a Filipínskou republikou, která reagovala i na výsledky druhé světové války v Tichomoří, byla podepsána v březnu 1947 a měla garantovat existenci amerických vojenských základů na 99 let. Tyto letecké a námořní základny byly vyňaty z filipínské jurisdikce. Mezi nimi Clark Air Force Base byla ve své době největším americkým vojenským zařízením mimo území USA, podobně jako doky, opravná válečných lodí a zařízení na doplňování palivem v Subic Bay. Ačkoli existence amerických základů byla výsledkem vzájemných ujednání, stávaly se čas od času neuralgickými body, které vzrušovaly filipínskou veřejnost. Clarkova letecká základna se stala logistickým centrem pro vedení leteckých operací ve Vietnamu a filipínští intelektuálové, levice a mládež, pravidelně tento stav věcí kritizovali. Navíc se domnívali, že na obou největších vojenských základnách jsou umístěny nukleární zbraně. Na druhé straně však i oni uznávali, že obě základny a vojenská dohoda s USA zajišťují Filipínám vnější bezpečnost a že mají význam i z hlediska vnitřní bezpečnosti země. V roce 1966 se pokusil autoritativní prezident Marcos omezit tuto dohodu novou dohodou s termínem pětadvacetiletým a skutečně došlo 6. 1. 1979 k významné změně filipínsko-amerických vojenských ujednání. Tedy po odchodu Američanů z Vietnamu a v době, kdy obě největší základny, letecká i námořní, mohly být redukovány. Nemusíme ani připomínat, že se tím také redukovalo financování substruktur těchto základů a zmenšil se nepřímý zisk, který měli filipínští podnikatelé z existence obou základů.

Zvláštní vztahy Spojených států a Filipín jsou také tradičním cílem kritiky v USA, na Filipínách a někdy i v celém regionu. Nehledě na tyto kritické postoje, Filipíny podporovaly americkou vojenskou účast již v korejské válce, do jižního Vietnamu vyslaly jednotky pro vedení *ciwilních operací* a společně s Thajskem byly členem SEATO. Ačkoli vietnamská válka měla minimální popularitu mezi asijskými zeměmi, Filipíny relativně pevně podporovaly toto americké angažmá, přestože byly afroasijskými zeměmi obviňovány ze servility vůči *americkému neokolonialismu*.

Spojené státy to kompenzovaly podporou vyhlášení výjimečného stavu prezidentem Marcosem v roce 1972 a vytrvaly v ní až do jeho odvolání. Filipínsko-americké vztahy pak byly podrobeny další zkoušce, když Marcos vyhlásil prezidentské volby v únoru 1986, a mnozí z nás si ještě pamatují bouřlivé demonstrace trochu

karnevalového stylu, které vedly k jeho odstoupení. Spojené státy si získaly popularitu tím, že přestaly podporovat Marcose, odsoudily uspořádání voleb a vyslovily veřejnou podporu *Lidovým silám revoluce*. A to bez ohledu na skutečnost, že bývalému prezidentovi umožnily dožít v americkém exilu a převést horentní sumy v USD do amerických a švýcarských bank („*peníze ukradené filipínskému lidu*“).

Další dohoda z roku 1991 o vojenských základnách stanovila nové termíny, nové platby za jejich pronájem, z nichž některé měly ztratit svůj statut právě rokem 2001. Tyto nové platby dojednané na deset let znamenaly snížení příjmů do státního rozpočtu z 393 na 203 milionů USD, ale také ztrátu pracovních příležitostí pro 30 tisíc přímo zaměstnaných Filipínců a 250 tisíc zaměstnaných nepřímo, tedy profitujících. Celkem se odhaduje, že jen v letech 1992–1994 tvořily ekonomické ztráty těchto ujednání 2,5–3 procenta HDP. Na neštěstí došlo v té době také k přírodním katastrofám, které se souostroví nejen nevyhýbají, ale dokonce jsou jím přitahovány, a tehdy jen výbuch sopky Pinatubo vedl ke ztrátě asi 650 tisíc pracovních příležitostí. Byla však sjednána a ratifikována *Visiting Forces Agreement* (1997–1998), která měla alespoň částečně kompenzovat nejen původní ztráty, ale i určitý bezpečnostní deficit.

Filipínské vlády se také tradičně obávají nejen ekonomického poklesu, ale i ztráty vnitřní bezpečnosti, pokud nebudou americké základny funkční. Příznak komunistické guerilly děsí Filipínce již od dlouhých let rebelie Hukabalap a islámského hnutí, usilujícího o autonomii nebo odtřzení a vytvoření islámského státu na Sulu a Mindanau. Tyto obavy sdílela i prezidentka Corazon Aquinová, když se pokoušela o své znovuzvolení. V zásadě byla proti obnovení nebo rozšíření vojenských dohod se Spojenými státy. Její postup připomínal diplomacii některých latinsko-amerických států (mezi nimiž je zejména San Salvador dobrým příkladem) a různé průzkumy veřejného mínění ukazovaly, že lidé jsou ostře proti další existenci amerických vojenských základů na Filipínách. Z procesu ratifikace dohod z roku 1991 se stal vnitropolitický zápas mezi nejdůležitějšími filipínskými politiky. Ti, kteří v roce 1985 společně oponovali Marcosovi a jeho podpoře amerických základů, byli v tomto rozdělení a hlasovali 16. 9. 1991 právě proti ratifikaci americko-filipínské *Dohody o přátelství, spolupráci a bezpečnosti*. Přitom Clarkova letecká základna byla brzy uzavřena, protože ji zničil právě sopečný výbuch Pinatubo v červnu 1991. Spojené státy se pak vrátily k modernizaci a obnově některých jiných menších základů, mezi nimiž hraje dominantní roli námořní základna v Subic Bay.

Protiváhou filipínsko-amerických zvláštních vztahů jsou filipínské pokusy vstupovat do regionálních seskupení. Neúspěšný byl pokus o vytvoření MAFILINDA v roce 1963 (Malajsie-Filipíny-Indonésie), jehož duchovním otcem byl indonéský prezident Sukarno a který měl být regionální reakcí na vznik Malajsie. Od účasti v regionální bezpečnostní organizaci SEATO (1954) byly Filipíny aktivní i při vytváření Association of Southeast Asia (ASA, 1961), a zejména ASEAN (Association of Southeast Asian Nations 1967), kde působení jejich zástupců bylo vždy hodnoceno jako *výjimečné, konstruktivní a užitečné*. Významná je také účast Filipín

v ASPAC (Asian and Pacific Council) založené 1966 v Soulu (původně byly členy Malajsie, Korejská republika, Tchaj-wan, Japonsko, Austrálie a Nový Zéland) a od téhož roku byly aktivní i v Asijské bance pro rozvoj. Od roku 1989 jsou Filipíny také aktivní v nejrozsáhlejších integračním pokusu celého Tichomoří APEC, který spojuje země jihovýchodní Asie, Dálného východu, jižního Pacifiku a obou Amerik.

Důležitými a snad nejdůležitějšími problémy současné filipínské zahraniční politiky, kromě americko-filipínských vztahů, zůstávají vztahy s Japonskem a Čínskou lidovou republikou. Ačkoli zejména ekonomická část této diplomacie byla na Filipínách dlouhodobě terčem kritiky, ekonomická realita si vynutila akceptovat změny, k nimž docházelo po velké naftové krizi v polovině sedmdesátých let. Již v roce 1974 navštívila Imelda Marcosová jako první Filipínec Peking a o rok později ji následoval sám prezident. Jedním z výsledků této mise byla i dohoda o zastavení podpory ČLR filipínským levicovým guerillám. Následovala řada obchodních a ekonomických ujednání a dohod a dnes můžeme hovořit o mimořádně intenzivních stycích, které dostávají *čínský charakter*.

Zajímavý je vztah k Indonésii, a zejména k Malajsii. Je za ním možné hledat obavu z izolace v regionu, do které se Filipíny mohly dostat po incidentu se Spratleyskými ostrovy (1995), které Číňané okupovali a o něž projevil zájem i Vietnam, Brunej, Čínská republika na Tchaj-wanu a Malajsie. Filipínsko-malajsijská jednání mají počátek v rozhovorech o Sabahu, protože Filipínce v sobě našli odvahu kritizovat ujednání z roku 1878 mezi sultánem souostroví Sulu a baronem von Overbeckem o *půjčce a odstoupení* Sabahu (na severním Kalimantanu). Tato dohoda se dočkala totiž své reinterpretace, když v roce 1946 Britové potřebovali zařadit Sabah jako součást Malajské federace. Zájem na další změně a případném připojení Sabahu byl motivován zejména ekonomikou a Filipínce tvrdí, že ipso facto je Sabah filipínským teritoriem. Celkem banální postkoloniální syndrom, za který je možné problém Sabahu považovat, však má i jinou dimenzi. Filipínský nacionalismus je totiž stálou diskusí a ozbrojeným konfliktem mezi křesťanským a muslimským obyvatelstvem souostroví a malajsijská militantní muslimská propaganda 90. let může kdykoli vyvolat napětí mezi oběma zeměmi, jejichž případný konflikt zatím dokáže usměrňovat členství v regionálních organizacích. Neméně intenzivní diskusí je však i vztah Filipín ke Spojeným státům a i v tomto případě se militantní islám může stát argumentem ve vnitropolitické i zahraničněpolitické diskusí.

¹⁾ Polišínský, Josef: F. Blumentritt a Filipíny mezi španělským kolonialismem a americkým imperialismem, ČSČH roč. XI, 2/1963, ss. 145–164 nebo také viz Vasiljevová, Zdena: José Rizal, Praha: Kontinenty-Prospektrum 1998.

²⁾ Dále k Blumentrittovi také Dahm, Bernhard: José Rizal. Der Nationheld der Filipinos, Curych: Muster-Schmidt Verlag Göttingen 1989.

³⁾ SarDesai, D. R.: Southeast Asia. Past and Present, Boulder: Westview Press 1997, s. 227.

⁴⁾ Maddox, Robert L.: Constitutions of the World, Londýn: Routledge 1996, ss. 219–222, tzv. *zvláštní ustanovení* v ústavě z roku 1935, tedy v době, kdy Filipíny byly ještě kolonií Spojených států.

Jospin upřesnil francouzské představy o Evropské unii

JAN EICHLER

Dne 28. 5. 2001 vystoupil premiér Jospin s dlouho očekávaným projevem o zaměření zahraniční politiky Francie. Jeho projev se stal jedním z početných mezníků dlouhodobého vývoje francouzské zahraniční politiky, zejména pak ve vztahu k Evropě. Je výsledkem důkladného hodnocení výsledků a zkušeností z úsilí, které Francie doposud vyvinula ve snaze ovlivnit podobu a směřování evropské integrace. Důraz na spolupráci evropských zemí totiž představuje jeden ze základních axiomů francouzské zahraniční politiky již od dob Charlese de Gaulla, legendárního zakladatele páté francouzské republiky. Ten systematicky usiloval o snižování závislosti západní Evropy na USA a o to, aby Evropa hrála samostatnější úlohu ve světě.

Evropská integrace v gaullistické strategii představovala jednu ze základních metod k dosažení velikosti Francie a k zesílení jejího vlivu na vývoj mezinárodní politiky. Na cestě za tímto cílem gaullistická Francie dlouhodobě vynakládala velké úsilí, musela se smířit s řadou nezdarů, ale dosáhla naplnění své ústřední cíťžádosti – v 60. letech její vliv ve světě skutečně zesílil a v dalších desetiletích se de Gaullovým nástupcům dařilo udržovat jej na vysokém stupni. Nedílnou součástí této strategie byl i důraz na větší samostatnost ve vztahu k USA, který znamenal, že „Francie pro Spojené státy zůstává jednak partnerem, jednak častou příčinou diplomatických, obchodních a kulturních podráždění“.¹⁾

Osudový zlom, pro Francii stejně jako pro celou Evropu, nastal po skončení studené války. Zásadní změna mezinárodního prostředí se totiž odehrála zcela jinak, než si francouzští politikové představovali. Byla příliš rychlá a dynamická, nikdo nebyl připraven na tak rychlý spád událostí. Dvěma zásadními zvraty, s nimiž se Francie musela po skončení studené války vyrovnávat, byly nárůst významu ekonomických nástrojů vlivu států na světovou politiku a oslabení vlivu nástrojů vojenských. První z nich nahrával více Německu a Spojeným státům než Francii. Druhý pak oslabil význam dvou do té doby důležitých nástrojů francouzské zahraniční a bezpečnostní politiky – jaderných zbraní a vlastní jaderné doktríny, jež po dobu více než 30 let představovaly samo jádro francouzské suverenity.²⁾ Šlo totiž o dva základní pilíře, na nichž po celou dobu páté republiky spočívala tzv. francouzská velikost (Grandeur), která tolik odlišovala Francii od Německa, do té doby považovaného za ekonomického obra a politického trpaslíka. Francouzští politikové v čele s tehdejšími prezidentem Mitterrandem proto měli nemalé obavy ze znovusjednocení Německa, neboť právě jemu převratné změny

v Evropě výrazně pomohly, a to zejména v geopolitickém a ekonomickém směru. Nakonec však Francie dala přednost silnému Německu v rámci integrované Evropy před Německem, které by si takřkajíc dělalo, co by chtělo.

Další ztrátou pro Francii byla velmi chladná reakce politických garnitur zemí někdejší Varšavské smlouvy na projekt evropské konfederace, se kterým přišel francouzský prezident Mitterrand. K úspěchu nevedla ani jinak vynikající iniciativa tehdejšího premiéra Balladura na vytvoření paktu stability v Evropě. Vývoj totiž šel zcela jiným směrem – státy střední a východní Evropy své naděje stále více upínaly k NATO, a zejména pak k USA jako jeho ústřední mocnosti a jediné světové supervelmoci. Jejich hlavním cílem se stalo členství v NATO nebo alespoň v programu Partnerství pro mír (PfP).

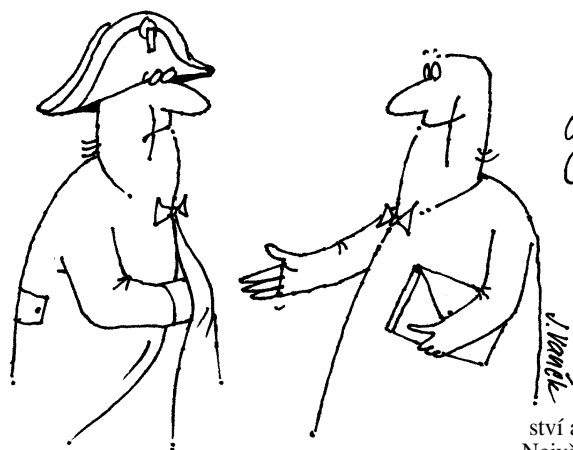
V polovině minulého desetiletí se Francii nepodařilo ani návrat do vojenských struktur NATO – prezident Chirac jej vyhlásil, aniž by se předtím ujistil, zda Američané přistoupí na transformaci NATO podle francouzských představ.³⁾ Po všech těchto neúspěších a zklamáních se francouzská diplomacie nakonec znovu vrátila k Evropské unii jako rámci, který může nejlépe sloužit jejím zájmům v Evropě. Ta pro ni má zásadní význam v několika důležitých rovinách. Jde především o ekonomickou rovinu – Francie se těšila a nadále těší řadě výhod plynoucích z regionálních politik Unie a z výhod společného trhu, díky kterým se rozšířil odbyt francouzských výrobků a změnilo se fungování a strategické zaměření mnoha francouzských podniků i celých odvětví. V politické rovině EU představuje nejvhodnější rámec pro postupné vytváření Evropy sjednocené na základě společně sdílených hodnot. A v bezpečnostní oblasti je EU prostorem pro postupné sblížování stanovisek a pro uskutečňování společných akcí směřujících ke společné bezpečnosti

a obranné identitě. V loňském a v letošním roce se k problematice dalšího vývoje evropské integrace vyjádřila řada významných evropských politiků.⁴⁾ V květnu 2000 vystoupil před oběma komorami parlamentu Německa ministr zahraničí Joschka Fischer s projevem, ve kterém se vyslovil pro vytvoření evropské federace, která by měla svého prezidenta voleného v přímých volbách, svou vládu a dvoukomorový parlament. Vycházel přitom z názoru, že do deseti let bude prakticky dokončen proces rozšiřování EU a že během této doby bude nutno dokončit také proces politické integrace. To byl důvod jeho návrhu na jakousi parlamentarizaci Unie v rámci evropské federace. V červnu téhož roku pak následovala odpověď jeho francouzského partnera – Hubert Védrine na závěr francouzského předsednictví zdůraznil, že veškeré debaty se točí především okolo otázky, zda budovat evropskou federaci nebo federaci evropských národních států. Na konci téhož měsíce pak francouzský prezident Jacques Chirac vystoupil ve Spolkovém sněmu s myšlenkou Evropy, která by prošla zásadními změnami a která by se vybavila evropskou ústavou.

V reakci na všechny dosavadní návrhy a změny se premiér Jospin ve svém vystoupení zaměřil na tři hlavní okruhy. V prvním z nich se zabýval především otázkou, jaký by měl být hlavní cíl evropské integrace, „jakou politickou Evropu její obyvatelé chtějí?“⁵⁾ Určující význam přitom přikládá svébytnosti evropského sociálního projektu, spočívajícího na hlavních společných zásadách a cílech, od nichž se odvíjí organizace a fungování společností členských států EU. Podtrhl důležitost základních společně sdílených hodnot, spočívajících především na lidských právech a demokracii a zakotvených v Chartě základních práv. V návaznosti na to pak vyzval, aby členské státy EU posílily vzájemnou ekonomickou solidaritu.

Jedním z konkrétních projevů Jospinova důrazu na politické ambice je jeho výzva k posílení ekonomické a sociální solidarity evropských zemí. Navrhl přitom, aby země EU vytvořily konjunkturní fond, jenž by měl generovat zdroje k podpoře těch členských zemí EU, které by byly zasaženy turbulentními ekonomickými vývoji ve světě. To je ostatně jedna z myšlenek, která by mohla být přitažlivá zejména pro kandidátské země, jejichž ekonomiky jsou a nadále budou citlivé na výkyvy světového hospodářského vývoje. Ekonomická soudržnost a solidarita by se podle premiéra Jospina měly promítnout do posílení sociální solidarity členských zemí EU. Proto jménem své země navrhl „vytvořit skutečně evropské sociální právo, které by zavedlo cíťžádostivé společné normy“.⁶⁾ Jednou ze základních norem by přitom mělo být posílení ochrany práv občanů zemí EU, vytvoření společného právního prostoru, přičemž v některých případech by občané měli mít možnost přímo se obracet na Evropský soudní dvůr.

Druhý okruh vystoupení francouzského premiéra zahrnul otázky spojené s vlivem Evropy na vývoj událostí ve světě. Potvrdil dlouhodobý zájem své země na vytvoření „silné Evropy, která plně vykonává svou zodpo-

vědnost při novém vymezování světového řádu a která se také vybaví nástroji k tomu, aby mohla šířit poselství míru, solidarity a pluralismu.⁷⁾ Ujistil také o tom, že Francie bude nadále usilovat o pokrok a upevnění Společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Přístup premiéra Jospina k této problematice potvrzuje kontinuitu především v tom smyslu, že Francie se snaží o to, aby Evropa převzala větší mezinárodní odpovědnost. Zároveň s tím však zdůrazňuje, že tato iniciativa nijak nesměruje proti NATO, ale naopak k jeho upevnění, neboť Aliance se bude moci opřít o skutečný evropský pilíř disponující silnými a věrohodnými kapacitami. V rovině konkrétních cílů pak lze očekávat zejména pokračující důraz na dokončení výstavby společného sboru o síle 60 000 lidí, o překonání tzv. technologického gapu mezi západní Evropou a USA a zdokonalení rozhodovacích mechanismů.

Třetím okruhem Jospinova vystoupení se staly vztahy mezi nosnými institucemi EU, zejména pak v trojúhelníku Komise – Rada – Parlament. Zaměřil se především na základní otázku, jež zní, jak dosáhnout toho, aby evropské instituce byly účinnější, výkonnější a přístupnější evropským občanům. Pokud jde o společný zákonodárný orgán, premiér Jospin navrhl, aby se ustoupilo od dosavadního proporčního systému volby poslanců Evropského parlamentu⁸⁾ a přešlo se k volbě na základě regionálních kandidátek, které by přece jenom poslance více přiblížily k jejich voličům. V návaznosti na to pak opatrně zmínil také otázku vytvoření druhé komory Evropského parlamentu, která by zastupovala členské státy, přičemž by v prvním období mohla fungovat v podobě stálé konference parlamentů nebo kongresů členských států.

Dalším námětem institucionální roviny Jospinova vystoupení byla Komise. V zájmu zvýraznění její role jakožto garanta zájmů společenství a posílení její legitimnosti jakožto celoevropské instituce navrhl zavedení funkce předsedy, který by vzešel z řad politického hnutí, jež by vyhrálo evropské volby. Tím se výrazně přiklonil k návrhu, se kterým jako první přišel Jacques Delors, bývalý předseda Komise. Na rozdíl od něho však Jospin

netrvá na tom, aby se předsedou automaticky stal ten, kdo bude na čele listiny kandidátů vítězného hnutí. Jeho projev však znovu ukázal, že francouzská levice se nevzdává myšlenky na postupné přetvoření Komise v jakousi evropskou vládu, která by mohla pružně fungovat ve všech oblastech, včetně diplomacie, vojenskosti a bezpečnosti.

Největší význam však Lionel Jospin přikládá Evropské radě, scházející se na úrovni šéfů států a vlád členských zemí a také za přítomnosti předsedy Komise. Právě Rada by podle Jospina měla schvalovat „skutečný program pro celé volební období“ a měla by se scházet každé dva měsíce, tedy dvakrát častěji, než je tomu doposud. Navíc by měla dostat právo, aby na základě návrhu Komise nebo členských států rozpouštěla Evropský parlament. Souběžně s tím by Evropský parlament měl právo dohlížet na činnost Komise.

Lionel Jospin se však nepřiklonil k návrhům na prodloužení funkčního období předsednictví Evropské unie. Jeho rozvaha totiž vychází ze skutečnosti, že v případě nárůstu počtu členských států až na třicet a prodloužení předsednictví na rok nebo dokonce na dva by se každá členská země dostala k předsednictví jednou za dlouhých třicet, nebo dokonce 60 let! A to je pro možnost ovlivnit chod EU a zviditelnění takové země, jakou je Francie, představa naprosto nepřijatelná.

Institucionální otázky však nebyly jediným a ani hlavním námětem Jospinova vystoupení. Premiér se jimi nezabýval příliš detailně, nemezil se pouze na technokratické přístupy ke struktuře institucí a k jejich kompetencím a vzájemným vztahům. Tento základní přístup ostatně vyjádřil svou vlastní formulací: „Více než nádoba mne zajímá její obsah.“⁹⁾ Jednoznačně se přiklonil ke koncepci federace národních států, a tím na první místo svých priorit dal politické přístupy k evropské integraci a politické ambice s ní spojené. Potvrdil tak, že cílem Francie zůstává Evropa, která by fungovala jinak nežli Amerika. Čtyři velmi blízcí spolupracovníci Lionela Jospina, z nichž jeden je bývalým hlavním ekonomickým ministrem Jospinovy vlády a druhý zastává funkci evropského komisaře pro záležitosti zahraničního obchodu, nedlouho po premiérově projevu zveřejnili společný článek, ve kterém zdůraznili, že těmito hodnotami jsou především bezplatné základní školství, kolektivně sdílené náklady v nemoci a ve stáří, odmítavé stanovisko k jakékoliv rasové diskriminaci, zrušení trestu smrti.¹⁰⁾

Důraz na odlišnosti od amerického způsobu života však neznamena, že premiér Jospin a jeho vláda by politiku Francie koncipovali jako antiamerickou. Nezastírají rozdílnosti v oblasti životních hodnot a sociálních mode-

lů, ale nikdy nehovoří o vzájemném soupeření. To ostatně potvrdil i ministr zahraničí, který několik dnů po Jospinově vystoupení zdůraznil, že „Američané se zneklidní vždy, když je ohrožen jejich monopol... přesto však není důvod k tomu, aby vztahy se Spojenými státy směřovaly ke sterilní konkurenci.“¹¹⁾

Francouzští komentátoři oceňují zejména to, že v době, „kdy se rozhodovací procesy staly nepřehlednými a cíle se jaksi ztrácejí v mlze... Lionel Jospin klade důraz na evropský hospodářský a sociální model schopný čelit globalizaci a navrhopvat ostatním národům i jiné cesty, než jakou je bezuzdný liberalismus.“¹²⁾ Zároveň s tím se však pozastavují nad tím, že premiér Jospin ani jednou nepřipomněl význam francouzsko-německé spolupráce. Jako jedno z možných vysvětlení uvádějí, že v posledních několika měsících se mezi oběma zeměmi zvýraznily rozdíly v náhledu na evropskou integraci, na její cíle, lhůty a nástroje.¹³⁾ To ostatně přiznali již citovaní čtyři Jospinovi spolupracovníci, a proto také navrhli, aby se první etapou dalšího postupu stala zesílená spolupráce mezi Francií a SRN v podobě jakési „posílené unie dvou států...“, jež by dále upevnila vazby ve všech oblastech.¹⁴⁾ Bylo by přitom na politických obou zemích, aby si ujasnili, které oblasti vzájemné spolupráce se budou rozvíjet v komunitární rovině a které naopak na úrovni mezivládních vztahů. Dále nastínil možnost vytvořit jakýsi Kongres složený ze zástupců parlamentů obou zemí a také konat častěji meziministerské schůzky. K této zintenzivněné spolupráci by se pak mohly přidat další členské státy EU, zejména pak Velká Británie.¹⁵⁾

V samotné Francii zazněla i zcela odmítavá stanoviska k Jospinově projevu. Ta však pocházejí z tábora těch, kteří zcela zavrhnou samotnou myšlenku evropské integrace. Jejich dominantním představitelem je Charles Pasqua, který byl po dlouhá léta jedním z prominentních činitelů Chirakovy strany RPR a zastával také funkci ministra vnitra, ale v roce 1997 se profilem vyhraněně odmítavými stanovisky vůči evropské integraci a založil vlastní stranu RPF (Sdružení pro Francii). Dnes zaujímá krajně protievropské postoje, nemilosrdně kritice podrobuje jak premiéra Jospina, tak i svého někdejšího stranického šéfa a dnešního prezidenta republiky, kterému dlouho věrně a oddaně sloužil. Hovoří dokonce o tom, že Evropa sklouzává na šikmou plochu, na níž hrozí, že „demokracie bude nahrazena diktaturou a proti národům bude nasazována ozbrojená síla.“¹⁶⁾

Naprostá většina francouzských politiků však krajní stanoviska Charlese Pasquy odmítá a k procesu evropské integrace se staví kladně. Hlavní politické strany jak na levici, tak na pravici – socialisté, resp. UDF a RPR – se shodují na základní premise, že Evropská unie je nejpříznivějším a nejprůhodnějším prostředím pro prosazování dlouhodobých zájmů Francie. Dále se shodují na názoru, že právě prohlubování evropského integračního procesu může být nejúčinnější odpovědí evropských zemí na nevyhnutelný proces globalizace.¹⁷⁾ Jediný výraznější rozdíl dnes může-

me hledat v tom, že socialisté kladou v obecné rovině větší důraz „na rozvoj myšlenky kolektivního života“¹⁸⁾ a v konkrétní rovině pak na vytvoření evropské ekonomické vlády. Proto také ve vystoupení premiéra Jospina můžeme hledat důležité prvky dlouhodobého přístupu Francie k dalšímu zaměření evropské integrace, včetně dalšího rozšiřování Unie. Z hlediska kandidátských zemí je nejdůležitější to, že Francie nebrání rozšiřování EU, že neusiluje o dvourychlostní Evropu, ani o jakési druhořadé členství v Unii a že počítá také s tím, že nové členské země budou v EU mít své místo i svůj náležitý vliv.¹⁹⁾

¹⁾ Hofmann Stanley: La France dans le monde 1979 – 2000. In: Politique étrangère, 2/ 2000, s. 308.

²⁾ Jaderné zbraně jako jeden z nosných nástrojů gaullistické strategie vždy spadaly výlučně pod národní velení a byly podřízeny národní doktríně jaderného odstrašování.

³⁾ Šlo zejména o postoupení některých spojeneckých velitelství do pravomoci generálů a admirálů z evropských zemí.

⁴⁾ Blíže viz: De la fédération à l'Europe des nations libres. Le Monde, 29. 5. 2001.

⁵⁾ L'Europe de M. Jospin. Le Monde, 29. 5. 2001, s. 17.

⁶⁾ Jospin, L.: Parce que je ne suis pas un Européen tiède, je ne veux pas d'une Europe fade. In: Le Monde, 29. 5. 2001, s. 2.

⁷⁾ Jospin, L.: Parce que je ne suis pas un Européen tiède, je ne veux pas d'une Europe fade. In: Le Monde, 29. 5. 2001, s. 2.

⁸⁾ Ve většině států EU kandidátky sestavují sekretariáty politických stran v hlavních městech, takže voliči pak mohou vybírat už jenom z těch uchazečů, kteří jim jsou nabídnuti. V případě regionálních kandidátek by voliči mohli vybírat z osobností, které znají a které by rádi viděli v poslancech lavicích ve Štrasburku.

⁹⁾ Lionel Jospin s'engage pour l'Europe. Le Monde, 29. 5. 2001, s. 2.

¹⁰⁾ Jeanneney J. – N., Lamy P., Nallet H., Strauss – Kahn D.: Europe: pour aller plus loin. Le Monde, 20. 6. 2001., s. 1.

¹¹⁾ Védrine H.: Un hommage rendu à l'Europe.

¹²⁾ Robert – Diard P., Vernet D.: Lionel Jospin veut faire l'Europe de demain „sans défaire la France“. In: Le Monde, 29. 5. 2001, s. 2.

¹³⁾ Vernet D.: Les oublis de Lionel Jospin. Le Monde, 2. 6. 2001, s. 1.

¹⁴⁾ Jeanneney J. – N., Lamy P., Nallet H., Strauss – Kahn D.: Europe: pour aller plus loin. Le Monde, 20. 6. 2001., s. 16.

¹⁵⁾ Komentář Andrého Fontaina nazvaný Tony Blair entre la Grand Large et l'Europe. Le Monde, 3. 6. 2001, s. 1 a 13 přitom upozorňuje, že ve vývoji francouzsko-britských vztahů dnes důležitou roli hrají i osoby obou premiérů.

¹⁶⁾ Pasqua Ch.: L'Europe? Silence on tire! Le Monde, 23. 6. 2001.

¹⁷⁾ To mimo jiné potvrdil i bývalý premiér Edouard Balladur svým článkem nazvaným Za organizovanou globalizaci. – Pour une globalisation organisée, Le Monde, 13. 4. 2001.

¹⁸⁾ Jeanneney J. – N., Lamy P., Nallet H., Strauss – Kahn D.: Europe: pour aller plus loin. Le Monde, 20. 6. 2001., s. 1.

¹⁹⁾ To také potvrdil Pierre Moscovici, ministr pro evropské záležitosti, ve svém vystoupení na Karlově univerzitě dne 25. 6. 2001.

George Bush a Latinská Amerika: Integrace, nebo jen skrytější dominance?

Už v době, kdy jako kandidát na prezidentský úřad formuloval George Bush mladší svůj poměrně velmi skromný zahraničněpolitický program, na čelné místo svých budoucích priorit zařadil Latinskou Ameriku. Ani ne měsíc po nástupu do Bílého domu vedla také jeho první zahraniční cesta na jih, do Mexika. A druhá sice na sever do Québecu, avšak to pouze proto, že právě v tomto kanadském městě se uskutečnil třetí summit obou Amerik, jehož středobodem byla dohoda o Celooamerické zóně volného obchodu (FTAA).

„Spojené státy *chtějí* udělat z amerických zemí oblast svobody, demokracie a prosperity, a to díky liberalizaci obchodu,“ tak charakterizoval FTAA přímo v Québecu George W. Bush. Nechtěně tak dal najevo, že rozhodně nepůjde o přirozenou, „zdola“ vzešlou a všem prospěšnou širokou integraci západní polokoule od Aljašky až po Ohňovou zemi. Ale, že jako již nejednou v historii vztahů Spojených států a Latinské Ameriky půjde o projekt, který má naplnit především představu, přání a zájmy Washingtonu.

Celooamerická zóna volného obchodu nemá být totiž nejpozději od 1. ledna 2006 ničím menším než největším společným trhem světa s více než 800 miliony obyvatel (dnes již zde žije 784 milionů lidí), kteří v roce 1999 vytvořili hrubý domácí produkt v hodnotě 11,4 bilionu dolarů. Jednání o krocích směřujících k naplnění dohody z Québecu, která byla rozdělena do devíti skupin, dávají pak konkrétnější představu o směru, rozsahu a obsahu. Jsou to: vládní zakázky, celní politika a dumping, obchodní překážky, investice, služby, urovnávání sporů, zemědělství, práva duševního vlastnictví a konečně hospodářská soutěž. Tedy prakticky nic, co by potvrzovalo, že jde na prvním místě o svobodu a demokracii, ba dokonce, že jde o prosperitu skutečně všech. Neboť i v případě takzvané demokratické klauzule, jež má přístup k tomuto mohutnému trhu vyhradit pouze demokratickým režimům, není určeno, kdo bude určovat standardy této demokracie. A zda třeba v případě, kdy to bude pro Severoameričany výhodné, se nad nějakými těmi „prohřešky“ ve sféře demokracie nepřímhouří oko. Proto také vyvolává FTAA od samého počátku nejen u některých jejích budoucích členů, ale i ve světě četné otázky. A to přesto, že 34 hlav států a vlád, tedy s výjimkou

nepřizvané Kuby, všech zemí amerického dvoukontinentu dohodu v Québecu podepsalo.

Latinská Amerika, tento „záhumenek“ Spojených států, má totiž se severním sousedem historicky neblahé zkušenosti. Vše začala už Monroeova doktrína „Amerika Američanům“ z prosince 1823, která ač nadřazovala národní svrchovanost nad monarchismem, vyjadřovala nesouhlas s vytvářením dalších kolonií na západní polokouli a požadovala nevmešování tehdy monarchistické Evropy do amerických záležitostí, obsahovala zároveň i zárodky severoamerického expanzionismu na jih. Ty, které pak byly rozvinuty v průběhu 19. a především 20. století. A to počínaje panamerikanismem, zrozeným na první panamerické konferenci v roce 1889. Přes rok 1895, kdy Američané zasáhli do britské snahy vyřešit vleklý pohraniční spor mezi Venezuelou a Britskou Guayanou, za což Standard Oil získal koncese na rozsáhlá venezuelská území. Dále přes éru prezidenta Theodora Roosevelta (1901–1909), za něhož USA podloudně získaly Panamský průplav a Guantánamo na Kubě (obojí 1903) a který dal hlavně novou interpretaci Monroeově doktríně. Jejím prostřednictvím si Severoameričané osobovali právo vměšování na celé západní polokouli. Vždyť Theodore Roosevelt dokonce prohlásil, že „Spojené státy musí na západní polokouli plnit povinnosti mezinárodní policejní síly“. Což – jak nejlépe prokázaly i události sedmdesátých, osmdesátých a devadesátých let v podobě angažovanosti USA při a po puči v Chile, invaze na Grenadu a do Panamy (ta pod záminkou zatčení generála Noriegy – s určitými obměnami platí dodnes).

Přitom nejen v rovině politické, ale dokonce pokud jde o hospodářskou integraci, Latinská Amerika není ani v nejmenším ně-

jaká „tabula rasa“. Existuje, funguje a rozšiřuje se zde celá řada uskupení, z nichž nejvýznamnější jsou nesporně Mercosur (Jižní společný trh), který sdružuje Argentinu, Brazílii, Paraguay, Uruguay a přidružené Bolívii a Chile a Andský pakt, jehož členy jsou Bolívie, Ekvádor, Kolumbie, Peru a Venezuela, přičemž před necelým rokem ze summitu dvanácti latinskoamerických prezidentů v brazilské metropoli vzešla výzva ke státům regionu, aby zahájily rozhovory s cílem vytvořit do ledna příštího roku mezi členy obou uskupení zónu volného obchodu. Kromě toho existují i další ekonomicko-politická či ryze hospodářská uskupení, jakými jsou Latinskoamerické integrační sdružení (11 členů včetně Kuby), Latinskoamerický hospodářský systém (26 členů včetně Kuby), Amazonský pakt (8 členů), či Karibské společenství – Caricom (15 členů – bez Kuby).

A pak je tu Severoamerická zóna volného obchodu (NAFTA), jejímiž členy jsou vedle Spojených států Kanada a Mexiko. Strůjcem NAFTA (původně Severoamerická dohoda o volném obchodu – 1989, v platnost vstoupila jako zóna 1994), byl byla ratifikována až Billem Clintonem, byl ostatně George Bush senior. Zóna o rozloze 21,3 milionu kilometrů čtverečních zahrnuje 368 milionů obyvatel. A jde v ní nesporně – už tím, že je prvním spojením dvou průmyslově vyspělých zemí s rozvojovou – o jakýsi předobraz FTAA. NAFTA obsahuje řadu vysoce pozitivních prvků: především odbourání tarifních a netarifních překážek obchodu – zhruba 80 procent vývozu Mexika na sever osvobodila od cel a u asi 40 procent mexického dovozu z USA a Kanady cla výrazně snížila, dále odstranění či alespoň zjednodušení překážek investicím. Nicméně, další části jsou problematické, což se především týká otevření mexických dopravních tepen americkým dopravcům, nebo třeba „malá úcta“ k zakotvenému závazku brát při všem mimořádný ohled na životní prostředí. (To Bush ostatně činí i na domácí půdě.)

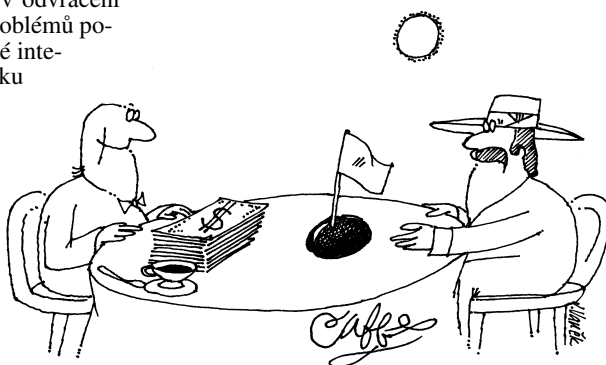
Už zde se ukazuje, že slabší partneři to v existujícím, natož pak v budoucím obřím integračním uskupení nebudou mít jednoduché. A to tím spíše, že většina latinskoamerických zemí, včetně těch nejsilnějších, jimiž jsou Argentina, Brazílie, Chile i Mexiko, se potýká se značnými ekonomickými a sociálními potížemi. Přičemž Spojené státy přilži nespíchají, aby jim v odvrácení a při odstraňování nejhorších problémů pomohly. A teprve nyní v této úzké integraci začínají USA řešit otázku pohybu pracovních sil, když alespoň zčásti na svém území legalizují pobyt statisíců mexických pracovníků.

Proto není divu, že ne každý vyjadřuje nad založením Celoamerické zóny volného obchodu zvláštní nadšení. Generální tajemník Organizace amerických států (OAS) Cesar Gaviria je pře-

svědčen, že pouze hospodářský rozvoj nevyřeší obrovské sociální problémy kontinentu, natož pak problémy demokracie. „Jediný způsob, jak zajistit, aby obě části Ameriky byly současně lidské a prosperující, je uznat nadřazenost lidských práv nad vším, počínaje obchodem,“ tvrdí ředitel kanadské sekce Amnesty International Michel Frenette. Podle agentury AP již v Québecu mnozí vyjadřovali obavy, že vytvořením FTAA se v Latinské Americe vytvoří nový typ diktatury „řízené z kanceláří velkých koncernů ve Spojených státech“. Nebo o tom, že celoamerická zóna „bude sloužit velkým koncernům k tomu, aby v Latinské Americe obcházely zákony, jež musejí v Severní Americe dodržovat“.

Nadto již v době québeckého summitu se také někteří Latinoameričané netajili obavami, že za tempem, jímž George W. Bush prosadil podepsání dohody, se skrývá přesvědčení Washingtonu, že jde o jeden z prostředků, jak nastartovat ve Spojených státech hospodářské oživení. Tomu ostatně nasvědčuje i skutečnost, že již 11. května, tedy ani ne tři týdny po Québecu, požádal prezident Kongres USA, aby mu pro FTAA udělil „fast-track“. Což není nic jiného než právo americké exekutivy dojednat samostatně obchodní dohody, aniž by do jejich textu mohli poslanci a senátoři jakkoliv zasáhnout. Jim pak zůstane jediná pravomoc navržený text dokumentu buď jako celek odmítnout, či schválit.

Pochybnosti vůči FTAA však chová i ostatní svět. Především Evropská unie. Její komisař pro obchod Pascal Lamy například tvrdí, že EU musí celou věc bedlivě a obezřetně sledovat. Unie je totiž pro Latinskou Ameriku zatím důležitějším obchodním partnerem než Spojené státy. Což by vzor výraznému zintenzivnění a prohloubení kontaktů EU a jejích jednotlivých členů s Latinoameričany podle mnohých nemuselo dlouho vydržet. Navíc, podařilo se Washingtonu vytvořit tak obrovský komplex hospodářské integrace v jejich tradičním „zadním dvorku“, mohlo by je to svádět, aby se vrátily k izolacionismu vůči ostatnímu světu. Což je o to pravděpodobnější, že George Bush mladší k němu před svým zvolením prezidentem neměl zvlášť daleko. Takový vývoj by však ani v nejmenším neposloužil jak Latinské Americe, tak globalizujícímu se světu.

Americká administrativa prezidenta George W. Bushe znepokojila Evropskou unii svým podnětem k vyšetřování, zda by dovoz oceli do USA neměl být omezen. Evropská unie zase rozlítla vládu Spojených států tím, že neschválila fúzi dvou amerických společností.

Po letošním lednovém nástupu nové vlády prezidenta George W. Bushe hleděla Evropská unie, ale nejen ona, s napjatým očekáváním, jaká bude zahraničněobchodní politika Spojených států. Za osm let předchozí administrativy Billa Clintona se totiž ve vztazích s EU vyhrotila celá řada sporů, z nichž některé vyústily v trestní celní sankce USA proti vybraným druhům zboží z Evropské unie. Tím Spojené státy kompenzovaly ztráty, jež jim způsobil například zákaz vývozu jejich hovězího masa z dobytka vypěstovaného s pomocí hormonů do EU nebo kvóty na dovoz banánů do Unie, jež znemožňovaly prodej tohoto ovoce ze Střední Ameriky, ovšem produkovaného společnostmi z USA. Evropská unie zase prostřednictvím arbitráže u Světové obchodní organizace (WTO) donutila Spojené státy změnit americký zákon o tzv. Společnostech pro zahraniční prodeje (FSC), který umožňoval legálně subvencovat export amerických společností.

Komisař Evropské unie pro zahraniční obchod Pascal Lamy se velmi zaradoval, když se hlavním zahraničněobchodním vyjednávačem USA stal Robert R. Zoellick, se kterým se dobře zná a označuje ho za svého přítele. Oba představitelé projevíli ctižádost využít své dobré vztahy ke gestu, jež by ukázalo, že se v oboustranných stycích blýská na lepší časy. Již letos v dubnu se Lamy se Zoellickem dohodli o sporu kolem banánů. A řešili jej poměrně neobvyklým způsobem – celonočním telefonickým rozhovorem. Vláda USA se pak 1. července rozhodla zrušit stoprocentní sankční cla, která vůči některým druhům evropského zboží uvalila 19. dubna 1999 v roční výši 191,4 milionu dolarů. Evropská unie má sice povoleno nadále určovat dovozní kvóty na banány, ale podle jiných principů, takže v budoucnosti nebude klást překážky jejich importu ze Střední Ameriky.

Komisař Pascal Lamy neskrýval své nadšení nad tímto počinem. Prohlásil: „Měli bychom používat telefon, a ne megafon.“ Začátkem června 2001 ve své přednášce nazvané *USA a EU: Největší obchodující sloni v džungli* řekl, že „sloni si nesmějí obzvláště v obchodních jednáních dovolit takové postupy, jako by partneři sváděli smrtelnou bitvu, a říčet rozkoší nad každou novou vyjednávací strategií, která srazí ostatní hráče a nutí jednoho, aby zaplatil dvakrát“. Jeho doporučení: Hledat střední cestu. A navíc: Nenechat problémy vyhrotit, řešit je v okamžiku, kdy nastanou. Uchylovat se k arbitráži prostřednictvím Světové obchodní organizace jen tehdy, kdy je to „absolutně nezbytné“.

Ocelový úder z Washingtonu

Optimistické předpoklady Pascala Lamyho, že se spory budou řešit jinak než za Clintonovy éry, však dostaly trhlínu právě začát-

Spory v obchodních stycích mezi USA a EU přetrvávají

MIROSLAV PRCHAL

kem června 2001, kdy vláda USA dala podnět k tomu, aby americká Komise pro mezinárodní obchod (ITC) zahájila vyšetřování podle článku 201 Zákona o zahraničním obchodu s cílem uvážit restrikce dovozu ocele ze zahraničí. Tato kauza se ovšem netýká jen Evropské unie, ale i Číny, Japonska, Tchaj-wanu a vlastně i České republiky, které patří k vývozcům této komodity. Americká vláda zdůvodnila tento krok tím, že tamní ocelářský průmysl prošel dlouhodobým poklesem. V posledních třech letech vyhlásilo v USA bankrot osmnáct oceláren a práci ztratilo na 20 000 lidí. Po omezení dovozu volají jak odbory, tak i ocelárny, které tvrdí, že je levný import poškozují. Naproti tomu ta výrobní odvětví v USA, která jsou odběrateli oceli, mají za to, že každé ochranné opatření povede ke zvýšení cen. Například někteří analytici soudí, že by cena jednoho automobilu mohla stoupnout průměrně o sto dolarů.

Evropská unie vyjádřila nad rozhodnutím Washingtonu politování. Tvrdí, že americké ocelárenství neprodělovalo v devadesátých letech potřebnou a nezbytnou restrukturalizaci, modernizaci a zanedbalo výzkum a vývoj, takže zejména velcí výrobci ztratili v porovnání s tímto oborem v Evropě svou konkurenceschopnost. Přitom prý menší americké ocelárny jsou velmi úspěšné, protože se stejně jako předtím evropské kolosy k restrukturalizaci odhodlaly. Jak prohlásil evropský komisař Lamy, „náklady na restrukturalizaci amerického ocelářského průmyslu by neměly být přenášeny na zbytek světa... Zavedení protekcionistických záruk jako reakce na domácí problémy amerického ocelářství mohou vyvolat nevhodný ohlas.“

Hlavní americký zahraničněobchodní vyjednávač Robert R. Zoellick v květnu za své cesty do Evropy řekl: „Máme-li v našich vlastních zemích získat veřejnou podporu pro otevřený obchod, budeme muset poskytnout pomoc těm, kteří narazí na obtíže při své adaptaci na vývoj technologií, obchodu a dalších faktorů... Je pochopitelné, že vystrašení lidé volají po ochranářství. Ale neschopnost se adaptovat a zlepšovat neobnoví ziskovost podniků...“ Dodal rovněž, že „obchodní ochránářství je skrytou daní uvalenou na každého spotřebitele“.

Zdálo by se, že Pascal Lamy by mohl vzít svého amerického kolegu za slovo. Definitivní verdikt o podnětu vlády USA bude záležet na rozhodnutí Komise pro mezinárodní obchod. Je to sice státní instituce, ale nezávislá

na vládě. Zabývá se zejména stížnostmi firem registrovaných v USA, včetně těch ve vlastnictví zahraničních společností, na porušení zásad hospodářské soutěže cizími vývozci do Spojených států. Než komisaři ITC většinou hlasů rozhodnou o svém stanovisku, zadají kvalifikovaným specialistům z různých oborů úkol důkladně a všestranně prozkoumat daný problém. Mají na to dlouhých šest měsíců ode dne zadání. Takže je docela možné, že podnět vlády USA bude vyřešen v neprospěch místního ocelářského odvětví.

Zásah EU proti spojení amerických podniků

Neuplynul ještě ani měsíc od kauzy ocel a o další tržninu do rysujících se lepších vztahů mezi největšími obchodními „slony v džungli“ se začátkem července postarala Evropská unie. Její regulační orgán se postavil proti fúzi dvou amerických podnikových kolosů. Největší světová společnost General Electric chtěla za 45 miliard dolarů koupit podnik Honeywell. Přitom americký regulátor tuto akvizici již schválil.

Americký ministr financí Paul H. O'Neill, před vstupem do vlády vrcholový manažer velkého podniku, prohlásil, že orgán Evropské unie pro hospodářskou soutěž zneužívá svých pravomocí k vměšování do hospodářských záležitostí Spojených států, přičemž oba podniky vlastně nepatří pod jurisdikci Evropské unie. A to proto, aby EU chránila podniky ve svých členských zemích před zahraniční konkurencí.

Jenže tyto dvě americké společnosti operují i v Evropě a podle listu Washington Post zaměstnávají na starém kontinentě přes sto tisíc lidí. Takže vlastně do jisté míry spadají pod jurisdikci EU. Druhý názor ministra O'Neila však jistě opodstatněný má. Zdůraznil své námitky vůči proceduře v EU i vůči „teorii této kauzy“, neboť Unie neklade při fúzích a akvizicích důraz na hospodářský prospěch spotřebitelů, ale na ochranu „svých“ firem před zahraniční konkurencí.

Daniel Casse napsal v listu Wall Street Journal Europe, že přístup EU k otázce hospodářské soutěže je například patrný z rozhodnutí německého Spolkového kartelového úřadu, který loni v září nařídil americké společnosti Wal-Mart, aby ve své obchodní síti zvedla ceny, které jsou údajně příliš nízké. Tento požadavek zdůvodnil Ulf Boege z tohoto úřadu tím, že „materiální prospěch (cen nevyjadřujících náklady) je marginální a pře-

chodný, ale omezení konkurence tím, že se středním obchodníkům kladou takové nečestné překážky, jsou jasná a trvalá“.

Měřítkem pro Evropskou unii je nejen to, že fúzí či akvizicí dochází k monopolizaci daného odvětví, ale že stačí, aby některá společnost získala silnou pozici na určitém trhu.

Celá kauza má i svou politickou stránku. Protože nespokojenost s neschválením spojení General Electric a Honeywell vyjádřil i americký prezident George W. Bush, obvinil ho komisař Evropské unie pro hospodářskou soutěž Mario Monti z „politického vměšování“.

I když tedy USA a Evropská unie v politických prohlášeních tvrdí, že ve svých obchodních stycích, a nejen v nich, sdílejí společné univerzální principy a hodnoty, přece jenom se ukazuje, že principy se buď nekryjí, anebo se v těch či oněch případech nikterak důsledně neaplikují.

Další spory

Evropská unie vede proti Spojeným státům řízení u Světové obchodní organizace v patnácti případech, USA nyní, po vyřešení sporu o dovoz banánů do EU, vznášejí proti Unii tři kauzy.

K největším z těchto sporů patří záležitost amerického zákona o Společnostech pro zahraniční prodeje (Foreign Sales Corporations). Vývozci z USA legálně registrovali své firmy v zemích označovaných za daňové ráje a vedli přes ně „papírové“ své obchody. Úsporami na daních získávali vlastně subvence, které byly podle Evropské unie v rozporu se zásadami WTO. Loni v únoru odvolací orgán WTO tuto praxi amerických vývozců označil za chybnou. Kongres USA v listopadu 2000 přijal novou legislativu, která se Evropské unii ovšem také nelíbila. Obě sporné strany se dohodly, že předloží tuto kauzu znovu před WTO. V případě, že tato organizace dá za pravdu Unii, chystá EU proti USA „protiopatření“. Evropská komise konzultuje s firmami v členských zemích, na které komodity z USA budou uvalena „trestní“ cla ve výši čtyř miliard dolarů a znemožní se tak prakticky jejich dovoz do EU.

Hlavní americký obchodní vyjednávač Zoellick tento postup EU odsoudil. Měl by prý na globální obchodní systém škodlivý dopad „rovnající se výbuchu jaderné zbraně“. Pokud by Unie k takovému kroku sáhla, USA by začaly zkoumat daňový systém v zemích EU, tedy zřejmě ve snaze zjistit, jak se v nich subvencují vývozy. „Při řešení bilaterálních sporů musíme být mnohem kreativnější než dosud“, prohlásil a dodal, že by se s každou kauzou nemělo ihned spěchat před arbitrážní orgány WTO, ale důraz by měl být položen na jednání mezi vládami.

Mezi kauzami, proti nimž má EU námitky, stojí za zmínku tzv. Byrdův dodatek, který se loni v říjnu stal v USA zákonnou normou, ale jež EU označuje za nekompatibilní se zásadami WTO. Podle tohoto dodatku mají být výnosy z antidumpingových a dalších cel poskytnuty těm americkým firmám, které prokážou, že jsou poškozovány dovozy ze zahraničí. Proti Byrdovu dodatku mají námitky také Japonsko, Jižní Korea, Brazílie, Indie, Thajsko, Austrálie a Chile. Jak řekl komisař Pascal La-

my, tato norma povzbudí americké firmy k tomu, aby podávaly své stížnosti proti zahraničním konkurentům ve snaze získat tak další příjmy.

Spojené státy naopak vyhrály před WTO svůj spor s Evropskou unií, která zakazuje dovoz amerického hovězího masa z dobytka vypěstovaného s pomocí hormonů. WTO již v únoru 1998 rozhodla, že tento zákaz není opřen o dostatečnou specifikaci možných zdravotních rizik. Proto mohly USA uvalit na některé druhy zboží ze zemí EU trestní sankce. Unie se však nedala a rozhodla se shromáždit vědecké poznatky o škodlivosti masa s hormony a znovu tuto kauzu předložit WTO.

Naskytá se otázka, proč se dvě největší hospodářské mocnosti světa uchylují k obchodním sporům před arbitráží Světové obchodní organizace, když jsou od roku 1998 svázány tzv. Transatlantickým ekonomickým partnerstvím (TEP), smluvním rámcem, který má za cíl odstranit všechny překážky ve vzájemném obchodu zbožím a službami, a to především dialogem mezi vládami i podniky. Dokonce byl ustaven řídicí výbor TEP, který má zajistit bilaterální konzultace a mechanismus, jenž má včas signalizovat problémy, jež by se ve vzájemném obchodě mohly vyskytnout. Aby se obtíž v obchodních stycích a v toku investic vyloučily, má TEP organizovat konzultace s podniky, ekologickými skupinami, spotřebiteli a odboráři z EU i USA. Další konzultace by se měly týkat technických překážek v obchodu, ve službách, biotechnologii, zemědělství, zdravotní nezávadnosti potravin, ochraně životního prostředí, duchovním vlastnictvím a přístupu k veřejným zakázkám.

Jak to, že se zřejmé výhody Transatlantického ekonomického partnerství plně neprojeví ve snížení počtu sporů, leckdy velmi úporných, v nichž obě strany až na výjimky nehledají oboustranně přijatelné řešení, ale uchylují se zpravidla ke Světové obchodní organizaci jako k soudní instanci, která má dát za pravdu jedné ze stran? Jak uvedl evropský komisař Pascal Lamy, „naše leckdy drsné vyjednávací vztahy a naše četné, nepřetržité a často hlasité spory se jeví neutrálnímu pozorovateli jako důsledek nejasnosti účelu“. Dodal, že spory nelze při tak velkém objemu obchodu a investic vyloučit. Nejde také o to, abychom byli na sebe hodní kvůli „transatlantickému ideálu“. „Je však třeba zajistit, aby rozsah našich sdílených zájmů nabyl v tvorbě naší politiky dostatečného důrazu. A tam, kde se zájmy odlišují, je třeba zajistit, aby se situace zvládla hladce a profesionálně“, zdůraznil.

Megakonkurence je neúprosná

Jedním z důvodů, proč se USA a EU uchylují ke sporům, je jistě snaha poskytnout svým firmám výhody v konkurenčním boji, který v podmínkách globalizace světové ekonomiky nabývá stále ostřejších forem. Mluví se dokonce o hyperkonkurenci či megakonkurenci. O nezdídku drsném zápase zejména velkých a nadnárodních společností na obou stranách Atlantiku o postavení na světových trzích svědčí v posledních letech četné obří

fúze a akvizice, jimiž se vytvářejí stále větší, mohutnější a mocnější kolosy, jež jsou lépe připraveny, vybaveny a schopny vydržet stupňující se konkurenční tlaky.

Není bezesporu náhoda a svědčí o tom i analýza počtu a závažnosti obchodních sporů mezi Evropskou unií a Spojenými státy, že jeden ze dvou „slonů v džungli“, ten zámořský, je silnější, a má proto snahu své převahy využít k určení svých pravidel této neúprosné hry. Spojené státy jsou největším světovým dovozcem zboží a služeb, jejich export představuje jen asi čtvrtinu hrubého domácího produktu (HDP). V Evropské unii se vývoz podílí na tvorbě HDP asi 45 procenty. Z toho je zřejmé, že Spojené státy, i když je to jedna z nejotevřenějších ekonomik na světě, chrání ty své podniky nebo odvětví, viz příklad ocelárenského průmyslu, které jsou vystaveny levnější zahraniční konkurenci. Ostatně i v Evropské unii se leckdy lobbistické skupiny některých odvětví snažily prosadit zavedení antidumpingového řízení proti jiným evropským zemím, například i proti České republice.

Protože ani v budoucnosti nelze očekávat, že se hyperkonkurenční prostředí v globální ekonomice zmírní, je nutné počítat se spory mezi státy nebo skupinami států. Důležité však je, že tu existuje Světová obchodní organizace (WTO), jejíž autoritu uznávají jak Spojené státy, tak i Evropská unie, a že USA i Unie respektují výsledky jejich arbitrážních verdiktů. Jakkoli se členské země WTO dohodly na přesně stanovených pravidlech obchodních styků a vztahů, naznačují i střetnutí USA a EU, že jejich výklad se může v mnohém lišit. A že obě ekonomické velmoci budou činit vše, aby chránily zájmy svých podniků i spotřebitelů. Ale i tak je nespornou zásluhou této instituce, že oblast mezinárodního obchodu není již tak zcela divokou džunglí, i když se Lamyho „sloni“ tu a tam nepřestávají pokoušet o získání jednostranných výhod.

Nové iniciativy brettonwoodských institucí na přelomu století

Devadesátá léta byla pro brettonwoodské instituce zvláště obtížná. Tyto instituce byly těžce kritizovány za chyby, jichž se dopustily před a v průběhu čtyř regionálních finančních a hospodářských krizí (1994–1995 mexická, tzv. pesetová krize, 1997–1999 asijská, 1998–2000 ruská krize a 1998–1999 druhá latinskoamerická, tzv. brazilsko-argentinská). Hlavní směr kritiky se nesl tím směrem, že tyto instituce nesplnily vlastní účel své existence (pečovat o vyrovnanost platebních bilancí, včas varovat před destabilizací národních měn a koncipovat reformu mezinárodního systému podle závazků přijatých již v roce 1976 Jamajskou smlouvou). Ani čistě úvěrová funkce (podmínky poskytování tranží, alokace, konzultace) a péče o konzistenci makroekonomických politik vůbec, kteréžto funkce Skupina Světové banky postupně přebírala, nebyly podle téměř shodného mínění členských zemí náležitě zvládnuty a chyby nakonec přiznala i Světová banka sama (poprvé rozsáhleji v roce 1998).

Kritika selhání systému včasného varování (systém of early – warning), zpočátku MF a IBRD odmítaná s poukazem na to, že varování (např. v čase útoku na thajský baht v létě 1997) by byla pouze dalším spouštěcím momentem paniky, byla pouze prvním polemickým aspektem. Tento argument byl odmítnut s tím, že při dnešním stavu analytických početných ratingových a jiných monitorovacích agentur je oddalování varovných signálů spíše jen dalším momentem zhoršování situace, což další vývoj potvrdil. Nakonec zkolabovaly (při druhé latinskoamerické krizi) téměř všechny systémy a funkce Skupiny Světové banky, počátkem roku 1999 se vyčerpaly i finanční rezervy a Skupina jako celek musela přiznat naprostý neúspěch svých regulativních funkcí.

V tomto textu nám však nejde o celou šíři kritiky, ale pouze o tu výseč, která se týká aktivit, jimiž Světová banka hodlala ovlivnit vyrovnání ekonomické úrovně uvnitř zemí i mezi zeměmi. Tato výseč je ovšem velká, protože Světová banka (s přidruženými institucemi a afilacemi – nejen MF, IFC, ale i IDA a výzkumnou základnou) postupně stále více odcházela od svých „kořenů“ a stávala se arbitrem národní či nadnárodní makroekonomické regulace a do této „necomlyné“ úlohy se během času stále více (k vlastní škodě) stylizovala, takže dnes je již takto téměř obecně vnímána.

Tohoto svého postavení arbitra v praktické rovině hospodářské politiky s ambicí stát se univerzální reakcí na většinu situací dosáhla Skupina Světové banky (spolu s Ministerstvem financí USA), známá „Washingtonským konsenzem“, v souvislosti s první latinskoamerickou krizí. Konsenzus spočíval na triádě maximální liberalizace, co nejrychlejší privatizace a přísné rozpočtové a peněžní politiky restriktivního typu. Tyto recepty nepřinášely žádnou převratnou inovaci, neboť Světová banka, a zejména MMF se jich držely po celá desetiletí. Nicméně tím, že byly vyhlášeny ve formalizované po-

Iniciativy brettonwoodských institucí

JAROSLAV FOLTÝN
ALOJZ NEUSTADT

k překonávání propasti v ekonomické úrovni a jejich realizační pravděpodobnost (II.)

době a výslovně vztaženy na situace pádu bipolárního světa, dodaly těmto principům punc oficiálního stanoviska vrcholných světových finančních institucí spolu s podporou a stanoviskem největší (a jediné) skutečné supervelmoci světa.

V průběhu 2–3 let se však tento „konsensus“ ukázal naprosto neživotným schématem, což lze vysledovat z následujících čísel. (Viz tab. na str. 24)

V roce 1999 bylo již zřejmé, že v „nějaké formě“ se sociální paradigmatata musí dostat alespoň na úroveň růstových a dalších paradigmat ekonomických. Skupina Světové banky na svém 54. zasedání spolu s MMF (28. – 30. září 1999 ve Washingtonu) poprvé v historii své existence přijala strategii uznávající, že je třeba „...uznání, že ekonomický růst musí jít ruku v ruce se sociálním vývojem a snižováním chudoby“.¹⁾

Stalo se to jedním ze tří základních dokumentů, které zasedání k této problematice přijalo. Jsou to:

a) Iniciativa spojená s posílením oddlužení HIPC (Heavily Indebted Poor Countries Debt Relief).

b) Iniciativa o transformaci ESAF (Enhanced Structural Adjustment Facility) do tzv. PRGF (Poverty Reduction and Growth Facility).

c) Memorandum o NFA – Nové finanční architektuře.

ad a) Iniciativa HIPC byla zahájena již v roce 1996 za účelem snížení zahraničního zadlužení. V červnu 1998 vyzvala skupina G–7 k uvolnění kritérií a rozšíření počtu zemí a těsnějšímu spojení dluhových úlev s bojem proti chudobě. Výkonné rady Světové banky i MMF sice meritorně souhlasily, ale vymínily si, že Pařížskému klubu, Africké rozvojové bance a samotné Světové bance musí být zvýšeno financování. Nějakou dobu trvalo dohodovací řízení tzv. Prozatímního výboru (Interim Committee) a výboru pro rozvoj (Development Commit-

tee) Skupiny Světové banky, až konečně na zmíněném 54. výročním zasedání se výbory na společné schůzi dohodly na oddlužení RZ skupiny HIPC o cca 20,5 mld. USD. Jako celek představuje zmíněná iniciativa rutinní oddlužení a nemění systémově situaci chudých zemí, světovou chudobu, a dokonce ani globální problém zadlužení, protože jde o částky v souhrnném dluhu malé a stejně pokládané za nedobytné. Navíc se část těchto prostředků týká nikoli jistiny samé, ale dluhové služby.

ad b) Tato nová iniciativa je již poněkud závažnější. Facilita PRGF má za úkol významněji propojit úsilí o snížení chudoby se strategií růstové expanze. Úsilí o snížení chudoby je jednak definováno samostatně a jednak s explicitním vyjádřením řady kroků, mezi nimi i v sociální oblasti, a to dokonce s růstem určité státní ingerence, kterou Světová banka i MMF vždy vehementně odmítaly. Tyto kroky jsou:

- Každá země by měla mít zpracován tzv. Poverty Reduction Strategy Paper, ovšem pod patronací MMF a Světové banky.

- Při formulaci hospodářské politiky by členské země měly zpracovávat sociální programy, a to podle odvětví a sektoru sociální infrastruktury. Je výslovně zmiňován i udržitelný ekonomický růst, tj. pojem, který brettonwoodské instituce vždy velmi iritoval.

- Na národních úrovních by bylo třeba dbát na dobrou správu (governance) ve vládních aktivitách, větší transparentnost, efektivní dohled a antikorupční iniciativy, na které nyní navíc vlády mohou získat v určitých případech i půjčky MMF.

Jako celek představuje tedy iniciativa PRGF jistý krok vpřed. Její vadou ovšem je, že se týká spíše národních úrovní než nadnárodních strategie a mezinárodních ekonomických vztahů (viz další text bod 4). Také použití některých do této doby „tabuizovaných“ pojmů jako trvale udržitelný rozvoj či připuštění větší úlohy státu (byť podmíněně

a pouze v jistých případech) lze pokládat za zajímavý dílčí posun.

ad c) Nejzajímavější, byť dosud neuzavřenou iniciativou je jednání o **Nové finanční architektuře** (NFA), kterou se Skupinou Světové banky iniciovala Banka pro mezinárodní platby v Basileji a vytvořila se též v souvislosti s volbou nového ředitele MMF za odstupujícího M. Camdessus. Objevuje se někdy i pod akronymem NIFA (New International Financial Architecture).

Iniciativa NIFA vznikala postupně. Její počátek lze pravděpodobně položit do konce roku 1997, kdy vznikl tzv. Systém speciálních standardů distribuce dat (Special Data Dissemination Standards – SDDS) z iniciativy MMF. Původním účelem byla větší transparentnost měnových rezerv nejen z hlediska okamžitého stavu, ale i z hlediska jejich možného odlivu. Impulsem byla samozřejmě asijská finanční krize. Česká republika přistoupila k SDDS v dubnu 1998, kdy ale byly standardy rozšířeny i o ukazatele sledování zadlužení. Systém SDDS měl být dobudován do konce 1. kvartálu 2000, dosud však všechny země nesplnily všechny požadavky. Nicméně existuje již internetový systém MMF a svou stránku zde má i ČR. Některé diskutabilní oblasti přetrvávají v problematice důvěrnosti údajů (MMF má ve svém statutu, že mj. je důvěrnou poradenskou institucí). Proto se uvažuje o nutnosti předchozího souhlasu s publikováním (Public Information Notice – PIN).

Razance a agresivita spekulativního kapitálu při asijské krizi, která pak v ještě zvýšené míře pokračovala za druhé latinskoamerické krize 1998/1999, nutnost budování NIFA ještě více potvrdily. J. Wolfensohn, prezident Světové banky, začal již v roce 1999 hovořit o nutnosti vytvořit ještě něco více. Znovu se objevil termín „nový ekonomický řád“ jako „sui generis“ koalice Skupiny Světové banky, ale i OSN, vlád, multilaterálních organizací, soukromých společností, TNK a „občanské společnosti“ vůbec. Začalo se hovořit o Nové mezinárodní rozvojové (tedy nikoli jen finanční) architektuře (NIDA).

Představy, jak sladit zájmy jmenovaných subjektů (např. TNK, OSN a občanské společnosti), jsou však natolik mlhavé a svou podstatou rozdílné, že NIDA není zatím ničím více než sloganem, zejména připomeneme-li si osud „Nového mezinárodního ekonomického řádu“ ze 70. let, který byl nejen schválen Valným shromážděním OSN, ale ke kterému existovala i Deklarace a Akční plán, a přesto „vyšuměl“ již na počátku 80. let.

Pod iniciativou NFA si hledá každý svou vlastní interpretaci. Jak se ukázalo na zasedání v Praze 2000, jsou tyto interpretace rozdílné i mezi světovými finančníky. Zatímco jedni zdůrazňují složku transparence kapitálových trhů a zabránění dalšímu vzniku regionálních a subregionálních finančních a ekonomických krizí, druzí jako prioritu chápou další liberalizaci ve shodě s programem MAI (Multilateral Agreement on Investment) podle původních návrhů WTO.

Kdyby vlastním účelem byla prioritně prevence regionálních finančně-ekonomických

kých krizí, bylo by zajisté dosažení dohody o NFA mnohem snadnější. Také zvýšení efektivnosti rozvojové pomoci nejchudším zemím, lepší koordinace finančních institucí a podobné „záchranné“ a profylaktické aktivity by jistě našly podporu na mnoha vrcholných politických a ekonomických fórech, nemluvě již vůbec o násilných protestech v ulicích. A to přesto, že by základní tržní kontext mezinárodních ekonomických vztahů byl vystaven pochybnostem. Skupina Světové banky se však ani v roce 2001 zřejmě nehodlá vzdát oné úlohy „arbitra“ a nehodlá se vrátit „zpět ke svým kořenům“, jak je namnoze doporučováno. V závěrečném bodu se tedy pokusíme vyjádřit k otázce realizační pravděpodobnosti těchto iniciativ.

Realizační pravděpodobnost těchto iniciativ

Jakkoli jsou tyto iniciativy při běžném textovém posouzení jednoznačnými posuny, jejich realizační pravděpodobnost (tj. pravděpodobnost reálného snižování rozdílů v ekonomické úrovni v národním i nadnárodním rámci) je podle našeho názoru nevelká. Jedná se totiž o klasický střet verbál-

ních proklamací a administrativních opatření, převážně subjektivně možná i dobře míněných, s procesy převážně systémového fungování, které jsou ze své valné části objektivní povahy.

Iniciativy nemohou – a ani se o to nepokoušejí – „zrušit“ objektivní dopady globalizace. Také principy tržního mechanismu, které mají jak kladné aspekty (např. vyšší efektivnost), tak aspekty záporné (kupení výhod na stranu silnějších a nevýhod na stranu slabších), abychom jmenovali jen vlastnosti, jež se nejvíce váží k tématu tohoto textu a nejsou popírány ani liberálními autory.

Také globalizace je slitinou kladných i záporných aspektů, a nelze-li samozřejmě zrušit pádivý technický pokrok, nelze „zrušit“ ani globalizaci. Je ale možné její negativní aspekty zmírnit a přizpůsobovacími procesy některé nejvíce negativní aspekty buď eliminovat, nebo zeslabit.

V oblasti zmírňování rozdílů v ekonomické úrovni to bude v nadnárodním i v národním sféře obzvláště obtížné. Signalizuje to stále rozšiřování absolutní chudoby a marginalizace postavení rozvojových zemí a v poslední době „emerging markets“ vůbec. Ty-

to jevy jsou natolik dlouhodobé a mají natolik vytrvalou tendenci, jakož i odolnost proti předcházejícím iniciativám (viz osud Zprávy I), že lze těžko předpokládat jakékoli alespoň relativně snadné a bezbolestné řešení. K řešení „bolestným“ však chybí politická vůle.

Dobře to lze dokumentovat na vývoji rozvojové pomoci, která je již desetiletí standardním nástrojem boje s chudobou a je přitom relativně nezávislá na hlubokých systémových společenských změnách. Také její mravní imperativ lze těžko zpochybňovat. Přesto je zde situace tristní a spíše se zhoršuje, ačkoli v zemích – členech DAC – v 90. letech vzrostl HDP/obyv. na cca 25 500 USD, oficiální rozvojová pomoc (ODA) se snížila (!) ze 75 USD na obyv. na 58 USD.²⁾

Oficiální hranici 0,7 % HDP plní či překračuje jen několik (zejména skandinávských) zemí a Holandsko, USA dosahuje 0,20 – 0,30 %, ačkoli samozřejmě v absolutních číslech je americká pomoc největší.³⁾ ODA tedy ani nestagnuje, ale – sice nepřilíží, ale přece – klesá.

Téměř 40 % (přes 20 mld. USD) této pomoci ale země OECD opět z RZ odčerpají jen ve formě tarifních a netarifních překážek

Tab. 1: Růst HDP a ekonomické úrovně (HDP/obyv.) podle zemí a jejich skupin v letech 1981–1999.

Země a skupiny zemí	Růst HDP (meziroční změna v %)						Výše HDP/obyv. (HDP na bázi kurzu USD, USD 1993)	
	Na bázi kurzu USD (USD 1993)		Na bázi kupní síly (PPP)					
	1981–1990	1991–1998	1981–1990	1991–1998	1999 ¹⁾	2000 ²⁾	1980	1998
Svět	2,7	2,4	3,1	3,0	3,3	4,2	4 078	4 789
Rozvinuté ekonomiky	2,9	2,0	2,8	2,1	2,5	3,0	18 184	25 649
z toho: USA	2,9	2,6	2,9	2,6	4,2	4,3	20 551	28 313
EU	2,3	1,7	2,3	1,7	2,5	3,0	15 041	20 838
Japonsko	4,0	1,3	4,0	1,3	0,6	0,2	23 483	35 873
Tranzitivní ekonomiky	1,5	-3,4	1,9	-3,4			2 261	1 206
Rozvojové země	2,4	4,6	3,8	5,4	3,2 ³⁾	5,0 ³⁾	993	1 278
z toho: Latinská Amerika	1,0	3,4	1,3	3,2			3 262	3 396
Afrika	1,9	1,8	2,0	2,3			786	663
Západní Asie	2,2	2,4	-0,6	2,8			6 224	3 502
Jihovýchodní Asie	7,2	6,8	6,7	4,9			369	920
Asie bez Číny	6,6	5,2	5,8	7,1			510	1 015
Čína	9,1	10,8	9,1	10,8			181	777
Analytické skupiny:								
čistí věřitelé	1,5	4,3	1,3	4,1			10 250	10 393
čistí dlužníci	2,5	4,6	4,0	5,5			886	1 158
čistí vývozci paliv	-0,7	2,5	1,1	3,0			2 298	1 695
čistí dovozci paliv	4,1	5,4	4,9	6,1			720	1 175
Subsaharská Afrika	1,7	1,7	1,2	2,6			438	358
Nejméně rozvinuté země	2,1	2,1	2,4	3,8			282	258

¹⁾ Pramen: Global Outlook and Policy Environment, Institute of International, The Hague. April 2000, s. 3.

²⁾ Pramen: Global Outlook and Policy Environment, Institute of International Finance, The Hague. April 2000, s. 3 – předpověď.

³⁾ Údaj za léta 1999 a 2000 z RZ se týká všech „emerging markets“. Pramen: UN World Economic and Social Survey 1999, N. Y., September 1999.

obchodu.⁴⁾ Není tedy divu, že tanzanijský prezident na letošním Světovém ekonomickém fóru v Davosu opět opakoval, že rozvojové země „... nemají zájem o charitu, ale o rovné příležitosti“. To ostatně říkaly RZ vždy – viz motto 1. Světové konference o obchodu a rozvoji (založení UNCTAD) v roce 1964 „trade – not aid“. Rovné příležitosti však v podmínkách globalizačních procesů a na tržním mechanismu zcela postaveného systému mezinárodních ekonomických vztahů lze zajistit jen zázrakem.

Již z těchto několika okolností z oblasti rozvojové pomoci je zřejmé, jak obtížné by bylo prosadit jakékoli podstatné přerozdělovací procesy ve světové ekonomice. Protokol o NIFA však takové přerozdělení obsahuje, samozřejmě spíše v proklamativní rovině.

Iniciativy sub a) a sub b) mají snad poněkud lepší šance na alespoň částečnou realizaci, protože se týkají částečně i rutinních kroků, které v poněkud skromnější podobě již uskutečnily v poválečné historii byly. U iniciativy PRGF je navíc zabudován a schválen určitý organizační, lépe řečeno kontrolní mechanismus.

Nejde jen o zpracování národních plánů redukce chudoby, ale o výsledek (Deklarace) posledního 55. Valného shromáždění OSN, který zavazuje všechny členské země a organizace k předkládání ročních zpráv s indikativním cílem snížení absolutní chudoby v každé zemi o 50 % v průběhu příštích deseti let 2000–2010. Tento bod (jeden z 32) sice nelze přeceňovat, protože veškerá usnesení OSN mají (až na peace-keeping) nezávazný charakter, ale je to rozhodně závažný podpůrný moment. Protože Skupina Světové banky patří již od konce 40. let do orbitu OSN, nebude možné, aby se všechny složky Světové banky absolutní chudobou alespoň formálně nezabývaly.

To ostatně nebude možné i z jiných, méně formálních důvodů. Absolutní chudoba i extrémní nouze dosáhly nejen nové kvantity, ale i kvality. To se týká hlavně situace v TE, kde tzv. stará skupina (penzisté, mnohočetné rodiny a rodiny samoživitelů) se v transformačním období rozšířila o tzv. novou skupinu (dlouhodobě nezaměstnaní, zemědělství dělníci, mladí lidé bez kvalifikace a běženci z občanských konfliktů). Světová banka uvádí, že nejhorší situace je v nástupnických zemích SSSR (bez Pobaltí), a zmiňuje též Polsko (tzv. jev chronické chudoby), které staví do protikladu k Číně, kde se údajně díky spektakulárním růstovým výkonom chudoba snížila.⁵⁾

Existuje ještě jeden další podpůrný moment realizačních možností iniciativ Skupiny Světové banky (alespoň snad HIPC a částečně ESAP). Tím je vzrůstající obava z trvající a prohlubující se volatilita a křehkosti světového konjunktturního prostředí. Dá se téměř s jistotou předpokládat, že se objeví brzy další jedna nebo několik krizí, obdobných čtyřem regionálním krizím druhé poloviny 90. let. Každá taková krize (což ukázala velmi názorně poslední z nich – tzv. druhá latinsko-americká 1998–1999) dává do pohybu obrovské masy migrujícího kapi-

tálu a hrozí přerůst do globální ekonomické krize. Ukázalo se (na podzim 1998), že ani spojené síly brettonwoodských institucí a amerických velkobank již nejsou schopny ani masivními intervencemi takový vývoj odvracet. Pravda, v roce 1998 byly tyto instituce vyčerpány asijskou, a zejména ruskou krizí a nyní se již poněkud zotavily. Bohužel však se horší ekonomika USA, takže taková hrozba stále latentně existuje.

Toto není naprosto ani v intencích, ani tolerovatelně naprostou většinou kapitálových skupin nikde na světě (snad kromě ryze spekulativního kapitálu). Stabilita mezinárodního měnového systému se stává nejen ekonomickým, ale stále více i politicko-sociálním faktorem. Nezvládnutí dalších regionálních krizí by patrně přineslo i sociální výbuch, jak ostatně ukazují silící protesty (Seattle, Praha, Neapol atd.). Absolutní chudoba navíc přibližuje konfrontaci v dimenzi Sever–Jih a ztěžuje dokončení transformačního procesu v TE. To také není v zájmu elit RTE, zejména dlouhodobě, protože směřuje proti základnímu cíli, tj. zhodnocování kapitálu.

Přes neměnnost základního rámce fungování světové ekonomiky a mezinárodních ekonomických vztahů nejsou tedy poslední iniciativy brettonwoodských institucí jen prázdnými rétorickými cvičeními, ale reálným pokusem o zlepšení světových rozdělovacích procesů. Jejich realizační pravděpodobnost je však pouze marginální; svého účelu nemohou v plném rozsahu dosáhnout, protože vycházejí z parciálních, a nikoli komplexních změn, podmiňujících sblížování ekonomických úrovní na národních i mezinárodních úrovních. Jsou tedy iniciativami „ceteris paribus“, které budou sice znamenat, že svět vkročí do nového století s obdobnými problémy jako dříve, ale s poněkud lepšími šancemi na zabránění jejich nekontrolovatelnému a kataklyzmatickému vývoji.

Závěr

Pro TE včetně České republiky a pro problematiku vstupu některých z nich do EU je tento obraz brettonwoodských iniciativ jen málo povzbudivý. Žádná z iniciativ nemůže přímým způsobem ovlivnit sblížování ekonomických úrovní, které je pro skutečně smysluplné rozšiřování EU nezbytnou podmínkou. Nepřímo ale jsou – relativně a spíše „signalizačně“ – prospěšnými instrumenty, které mohou pozitivně ovlivňovat vzájemnou informovanost a hledání cest oboustranného úsilí.

Každému, kdo si pozorně přečte World Development Report 2000/2001 (Zpráva II) a porovná jej s World Development Report 1978 (Zpráva I), eventuálně i další doprovodné dokumenty, musí být jasné, že jednak tendence rozšiřování „gapu“ je nepříznivá, jednak že se nedaří tento problém zvládat. Na druhé straně je ale také zřejmé, že světové kapitálové elity tento problém znepokojuje a budou se nyní – v daném sociálněekonomickém rámci ovšem – snažit o jeho omezení, k čemuž využijí svého nezanedbatelného finančně-ekonomického vlivu a zá-

zemí. Není a nebude tedy žádného „kouzelného proutku“, ale tyto elity nejen nebudou bránit národnímu i mezinárodnímu úsilí o pozitivní řešení, ale uvítají je a podle možnosti (a v daném společenském rámci) i podpoří.

Je to hodně nebo málo? Na tuto otázku může být obtížné hledat nezaujatou odpověď. Například z pohledu většiny „street-workerů“ samozřejmě málo, a podobný pohled může mít i levicově zaměřený intelektuál, včetně ekonomů podobného rážení. Druhá, neoliberální skupina či tzv. privilegované vrstvy však upozorní, že z jejich pohledu je nejen vše v pořádku (individuální odpovědnost subjektů od jednotlivce k národním společnostem), ale může se i zdát, že se zde vychází až za rámec strohých ekonomických kalkulů, a tedy nepatříčně vstřícně (např. projekty oddlužení).

Podle našeho názoru je nejlepší posuzovat iniciativy brettonwoodských institucí bez ideologických premis, tedy čistě pragmaticky. Takový přístup je možná a dokonce vhodný i proto, že samotné zmiňované dokumenty o těchto iniciativách jsou psány neemociálním, technokratickým stylem.

Pro Českou republiku a českého čtenáře – pokud se nejedná zrovna o vědeckovýzkumného pracovníka v oboru globalistiky či výzkumu budoucnosti ekonomického či sociologického zaměření – jsou iniciativy nejzajímavější právě tím pryzmatem, kterým signalizují podmínky vyrovnávání ekonomických úrovní v kontextu přípravy vstupu do EU. Otázka absolutní chudoby je pro nás zajímavá, ale druhotná.

Sdělené poselství je podle našeho názoru toto: EU a brettonwoodské instituce budou rozdíly v ekonomické úrovni ČR a průměru EU posuzovat prioritně jako náš problém vlastní.⁶⁾ Uvítají sice sblížování a technicko-organizačně je podpoří, věcně však jen do míry zcela nezbytné pro udržení procesu v chodu a pro vlastní zájmy a udržení svého image. Žádná analogie s novým „Marshallovým plánem“ či akcí UNRRA se konat nebude a nelze počítat ani se zásadními zásahy do fungování SE a mezinárodních ekonomických vztahů.

Na druhé straně se však nebude konat ani tlak na některé diskutabilní a potenciálně zátěžové kroky (úplná harmonizace legislativy, vyloučení všech přechodných období, apriorní tlak na souběžný vstup do EU a EDMU včetně zavedení eura, protože bez možnosti kandidátských zemí ještě nějaký čas ovlivňovat svou hospodářskou politiku měnovými zásahy by se zkomplikovala i problematika vyrovnávání apod.). Brettonwoodské instituce možná přihlédnou i k některým regionálním specifikům. Skupina Světové banky (zejména IMF) se však své úlohy „mentora“ bude vzdávat jen obtížně, neboť jí příliš přivýkla a její slíbený „návrát ke kořenům“ bude pomalý.

Absolutní chudoba a extrémní nouze, ačkoli jsme je pro ČR označili za sekundární, nejsou ale naprosto nevýznamné. I tyto jevy v ČR existují a rozhodně by neměly růst.

Česká republika musí také nějak reflektovat tento globální problém v ekonomické dimenzi své diplomacie a zahraniční politiky. Tato nutnost po přijetí do EU vzroste a ČR by si měla uvědomit, že 0,017 % HDP věnovaných nyní na rozvojovou pomoc ji diskvalifikuje pro budoucnost vůči statutu rozvinuté země, na kterou претендуje. Také tyto iniciativy bretonwoodských institucí signalizují, a proto též byl tento text zpracován, samozřejmě jen jako monitorovací a poziční studie. V žádném případě by neměla být chápána jako nějaký polemický materiál, který by si snad chtěl činit aspirace na jakékoli ovlivňování dalších kroků např. české diplomacie nebo decizní sféry vůči bretonwoodským institucím.

Hlavní použítá literatura:

The World Bank: Global Development Finance – Analysis and Summary Tables, Washington, D. C. 1999.

The World Bank: World Development Report 1978, Washington, D. C., 1978.

The World Bank: World Development Report 2000/2001, Vol. I, II Washington, D. C., 2000.

The Institute of International Finance: Capital Flows to Emerging Markets Economics, The Hague, April 2000.

Peccei, A.: One Hundred Pages for the Future, Rome 1982.

U N: World Economic and Social Survey 1999, N. Y., 1999.

Cihlář, V. – Foltýn, J.: Světová konjunktura na přelomu tisíciletí a možnost rozvoje zahraničního obchodu ČR, studie CZECHTRADE, prosinec 1999.

U N, E C E: Economic Survey of Europe, Geneva 2/99.

IMF: International Capital Markets. Developments, Prospects, Key Policy Issues, Washington, D. C., September 1999.

Pick, M.: Do třetího tisíciletí třetí cestou, IČRE VŠE, prosinec 2000.

Jonáš, J.: Reforma mezinárodního finančního systému, Bankovníctví 5/99.

Sedláček, P.: Výroční zasedání MMF a Skupiny Světové banky, Bankovníctví 11/99.

Procházková, P.: Rok po finančních krizích: existuje účinná prevence? Bankovníctví 12/99.

Jeníček, V. – Foltýn, J.: Životní prostředí a trvale udržitelný rozvoj v soustavě globálních problémů, VŠE, učební texty 96.

Periodika: The Economist, Newsweek, Time, The Financial Times, Wall Street Journal, Ekonom, Handelsblatt.

Poznámky:

¹⁾ Sedláček, P.: Výroční zasedání MMF a Skupiny Světové banky, ČNB, Bankovníctví č. 11/99, s. 26.

²⁾ World Bank: World Development Report 2000/2001, Washington, D. C., str. 190 – jde o stále USD 1993.

³⁾ Pro srovnání ČR poskytuje jen 0,017 HDP (asi 350 mil. Kč).

⁴⁾ Rok 1998. World Development Report 1980, cit. podle World Development Report 2000–2001, s. 6.

⁵⁾ World Bank: World Development Report 2000/2001, str. 28–29.

⁶⁾ Řešení se zatím nedaří a „propast“ se zvětšuje. HDP v EU se při základu roku 1989 = 100 v EU zvětšil na 121,8 %, ale v ČR dosáhl jen 95,3 %. K určitému sblížení došlo jen v období 1994–1996. Viz prameny ČSÚ a Eurostat.

Geopolitika Václava Havla v bratislavském projevu

MILOSLAV BEDNÁŘ

Vystoupení prezidenta České republiky Václava Havla na mezinárodní konferenci „Nové evropské demokracie: vůdcovství a odpovědnost“ v Bratislavě 11. května¹⁾ je názornou ukázkou vztahu ideologie a politiky v dnešním světě, který je informačně stále propojenější a kde zároveň převažují značně povrchní, bez seriózní diskuse obecně prosazované a institucionálně vnucované ideje. Jimi posuzovaná realita světa a na nich založené jednání politiků, kteří usilují o její zvládnutí, vytvářejí v moderní době nesmírně závažný problém masového působení lidské ukvapenosti a vyložených omylů, a to v krajně umocněné podobě na úrovni závažného politického vlivu a rozhodování.

V případě bratislavského vystoupení českého prezidenta je to zejména geopoliticky uplatňovaná *ideologie multikulturalismu*. Její hlavní teze říká, že všechny kultury, resp. civilizační oblasti jsou si v zásadě rovnocenné, a proto je z pohledu takto založené ideologické etiky tzv. *pluralisticky osvětleného etického universalismu v globálním měřítku*²⁾ a priori nepatřičné připustit jakýkoliv komparativní soud, resp. zjištění, jež by dokládala ověřitelnou realitu např. vývojově hierarchických vztahů jednotlivých kultur místo jejich pouze ideologicky postulované hodnotové rovnosti. Důvody takového rigorózního přístupu jsou zřejmé a snadno pochopitelné: obava před obnovou rasistických, resp. sociálně darwinistických teorií a z nich čerpající rasistické politiky, jak se uplatňovala např. v systému rasového apartheidu Jihoafrické republiky nebo při nacistickém podmanění Evropy Německem.

Václav Havel shrnul v bratislavském projevu svůj geopolitický multikulturalismus takto: „Žádný geograficky a kulturně vymezený prostor nemůže být předem, jednou provždy a z principu vnímán jako kvalitnější než jiný. Západ by se měl podle mne stát opět pojmem morálně neutrálním. Neměl by v budoucnu znamenat nic víc a nic méně než určitý jasně ohraničený region současného světa, prostě jeden z jeho civilizačních okruhů vyznačující se společnou historií, kulturou, stupnicí hodnot, typem odpovědnosti i vlastními specifickými starostmi. Něčím podobným by se měl – přes všechny své dnešní očividně hluboké problémy – stát i Východ. Ano, dokud bude slovo Východ znít pejorativně a slovo Západ pochvalně, bude se jen velmi těžko bu-

dovat nový světový pořádek založený na rovnoprávnosti různých regionů.“ (zvýraznění – mb)³⁾

Závažným problémem Havlova politického stanoviska multikulturalního civilizačního regionalismu je, že protirečí úvodní myšlenka jeho bratislavského vystoupení, kde český prezident tvrdí, že „Západ má v podstatě jednu společnou politickou a ekonomickou historii vyrostlou z téhož souboru duchovních zdrojů, přičemž charakteristické pro něj je, že *díky své civilizační povaze a svému vnitřnímu étosu po dlouhá staletí významně ovlivňoval všechny ostatní regiony, aby posléze předurčil podobu celé dnešní planetární civilizace*.“ (zvýraznění – mb)⁴⁾ Nezládnutá vnitřní rozporuplnost tohoto globalisticky autoritativního prohlášení se vzápětí stupňuje. Václav Havel totiž na jedné straně konstatuje, že „v dnešních souvislostech a speciálně pro nás je ovšem nejpodstatnější, že Západ prohlubuje a šíří tak základní politické principy, jako je právní stát, respekt k lidským svobodám, nezcižitelným právům a k lidské důstojnosti, demokratický politický systém, politická pluralita, občanská společnost a tržní ekonomika.“⁵⁾ Na druhé straně ale prezident Havel uvádí pouze zdánlivou samozřejmost, když tvrdí, že „samozřejmě: k těmto hodnotám se dnes hlásí mnoho dalších zemí, ty však geograficky patří k jiným částem světa či kontinentům, a nelze je tudíž už z tohoto zcela vnějšího důvodu zahrnovat pod pojem Západ.“⁶⁾ Právě tato údajná samozřejmost ale vytváří jádro problému Západ–Východ a rovněž nyní tak celosvětově vytrvale, spíše plytce probíraného „multikulturalismu.“ Václav Havel se mu však

vyhýbá unikem do již uvedeného, příznačně ani náznakem nezpochybňovaného ideologického tvrzení o rovnoprávnosti různých regionů, která se má stát principem *budování nového světového pořádku*. Tímto unikem před závažným problémem utvrzuje vznik a šíření v myšlenkově povrchných intelektuálních kruzích nyní tak masově populárního základního omylu, jenž vystupuje v následujících pasážích prezidentova geopolitického stanoviska.

Je očividnou známkou nekritičnosti nevyvodit odpovídající důsledky z nepopíratelného faktu, že současná ideologie multikulturalismu a z ní odvozované geopolitické multipolarity je charakteristickým projevem západní civilizace demokratické spravedlnosti. Jejím východiskem je tradičně euroamerická koncepce základních občanských práv a svobod všech lidí jako přirozených nároků svobodných bytostí, pokud uznávají přirozený zákon jako prokazatelný zdroj přirozeného práva. Dnešní, jak je vidět i v České republice nanejvýš autoritativně zaváděná ideologie multikulturalismu a z ní odvozované koncepce geopolitické multipolarity de facto vyrůstají z tohoto jen zdánlivě samozřejmého předpokladu. Její rozhodující, zjevně ideologický omyl spočívá v programovém ignorování významu podstatných rozdílů mezi duchem západní civilizace demokratické spravedlnosti a tzv. jinými kulturami, např. islámskými, hinduistickými, buddhistickými, konfuciánskými, současnými marxistickými totalitarními apod., kde myšlenka přirozeného zákona a práva není určující politicko-právní doktrínou. Tyto oblasti světa vytvářejí předpolitická, resp. pseudopolitická prostředí, kde se zastánci svým původem západního pojetí přirozeného práva ocitají v postavení protivládního odporu, odboje, disentu, nebo naopak i v roli činitelů parciálně zaváděných demokratizačních pokusů u osvěcenějších diktatur.

Z této obecně platné reality současného světa vyplývá, že soudobým multikulturalismem a geopolitickým multipolarismem vyhlašovaná rovnost kulturně-civilizačních regionů je nebezpečnou iluzí, neboť ony jiné civilizačně-politicko-kulturní regiony, přesněji jednotlivé státy, takovou rovnost ze své podstaty nemožňují, protože jejich civilizační prostředí z takových principů nevyrůstá. Jinými slovy, takové státy oně typicky západní ideologie multikulturalismu a z ní vyvozeného geopolitického multipolarismu v zásadě jen zneužívají jako v jejich očích typické západní demokratické naivity nezřídka přetavené do krajně naivního politického hazardu. Na druhé straně je ale třeba zdůraznit, že tyto jiné civilizačně předpolitické režimy se demokratickou civilizací a jejími přirozeno-právními doktrínami cítí být ohrožovány, a to ve své samotné existenci. Proto se na svých územích snaží jejich zastávce potlačovat a zároveň usilují o oslabení a zničení euroamerické demokratické civilizace jako takové.

V podstatě jde o dějinně opakovaný tradiční princip politické války, který se poprvé, a to na počátku evropských dějin v krys-

talicky průzračně podobě, uskutečnil jako rozhodující důvod peloponéské války mezi Spartou a Athénami. Byla to válka, kterou způsobila nemožnost politického soužití obou politických celků. Tato zásadní nemožnost vznikla přirozeně z bytostné nesusměřitelnosti, neslučitelnosti nedemokratického a demokratického politického systému, jež tehdy rozdělila řecký národ na dva soupeřící politické národy, přesněji řečeno spojenecké svazky starořeckých, bytostně politických obcí. Politici Sparty si jasně a zřetelně uvědomili, že v dlouhodobém soupeření s Athénami neobstojí kvůli přitažlivé pluralitě demokratické, z občanské svobody a spravedlnosti vyrůstající vitalitě a čínnosti Athén.

V zásadě tytéž důvody jako princip vzniku první politické války v lidských dějinách, jež vedly Spartu k válce s Athénami s cílem zničit tamější demokratickou civilizaci, nyní vedou mnohé státy, případně jejich civilizační okruhy, k agresivnímu chování zaměřenému zejména na euroamerickou demokratickou civilizaci, a to zejména Spojené státy americké.

Klasický princip politické války vytváří skutečný politický základ a problém fenoménu, který se dnes označuje jako multikulturalita a multipolarita kulturně-civilizačních okruhů. Filosoficky jej lze adekvátně vyložit, a tak být nepřímou ukázkou, že ona domnělá nehierarchická rovnost kulturně-civilizačních regionů je neuvěřitelně povrchní teze, jež ignoruje jejich rozhodující, svého druhu evoluční souvislosti evidentně hierarchického rázu.⁷⁾ Pro nyníjší účel je přiměřenější držet se výhradně politicko-filosofického rozměru úvahy o bratislavském projevu Václava Havla, jenž postačuje ke stručnému komentování čtyř následujících, zjevně neudržitelných soudů:

– „S pádem – nečekaně rychlým – se rychle rozpadlo bipolární rozdělení světa. Když se tato opona zvedla, lidstvo se najednou ocitlo tvář v tvář světu vpravdě multikulturnímu a multipolárnímu. Ale nejen to: ocitli jsme se ve světě, jehož jedinou šancí je tuto svou multipolárnost citlivě vnímat, upřímně respektovat a přijímat ji jako jediné smysluplné východisko nového typu lidského soužití na této zemi.“⁸⁾

Vezmeme-li v úvahu byt jen průběh čtyřicetiletého panství totalitního komunistického režimu v původně demokratickém Československu, byl jeho pád naopak výsledkem nesmírně pomalého mezinárodněpolitického dějinného pohybu. Následující teze o jediné smysluplném východisku nového typu lidského soužití na Zemi svou nápadně příkazující dikcí v dané souvislosti názorně dokládá soustavně šířené bezděčné

úsilí nahradit předcházející ideologický dogmatismus základním krédem jakési nové, neméně dogmaticky nediskutovatelné ideologické pozice *multikulturalistické politické korektnosti*.

– „...jedním z charakteristických prvků tohoto uspořádání bude rozvoj velkých regionálních uskupení, do nichž budou dnešní národní státy přenášet stále větší část svých dosavadních pravomocí, tak jako jejich jinou část budou zřejmě nuceny stále zřetelněji přenášet dolů, na různé menší vnitrostátní regiony a jejich samosprávy, na města a obce, jakož i do četných dalších struktur občanské společnosti.“⁹⁾

Stanovisko multikulturalistické politické korektnosti se tak konkretizuje do představy všeobecného zavádění tzv. principu subsidiarity. Jejím současným jádrem je úsilí o opuštění údajně anachronických národních států, ve skutečnosti ale států jako politických demokracií, jež svým demokratickým konstitucionalismem a základním občanským konsensem zaručují výlučným způsobem reálnou, přirozenou existenci vlády práva a spravedlnosti v podobě občanských práv. Zjevně nedemokratický je původ této koncepce údajně dějinně nutného překonání státu v prostředí italského fašismu třicátých let a jeho vliv na církevní katolickou nauku o subsidiaritě, jež zažívá jakousi globální recidivu v ideologii Evropské unie a tzv. globálního řízení, resp. globální vlády v nynějším silně zideologizovaném prostředí OSN. Její příbuznost a blízkost věcně právě tak neudržitelným marxistickým poučkám o odumírání státu je zřejmá. Nyní se ukazuje, např. přímým ohrožením budoucnosti menšinového lužickosrbského školství v Sasku jako spolkové zemi SRN, kde je teze o subsidiaritě dokonce součástí spolkové ústavy, že nyní tak populární dogmatické lpění na nauce o subsidiaritě bez ohledu na celostátní ústavní pravidla, tj. státní suverenitu jako vládu práva např. u národních menšin bezprostředně ohrožuje práva a svobody občanů.¹⁰⁾

– „Z hlavního nástroje obrany demokratického světa proti sovětskému expanzionismu se tak NATO začíná proměňovat v bezpečnostní organizaci vskutku regionální, v jednu z mnoha komponent budoucího multipolárního světového pořádku.“¹⁾ Ze stanoviska reality nynějšího celosvětového rozsahu demokratické civilizace a jejího amerického, resp. euroamerického dějinného, globálně strategického a politicky ústředního zdroje se NATO v rámci demokratického světa naopak prokazuje jako faktický *primus inter pares*. Jeho vztah k nedemokratickým mocenským okruhům, ve skutečnosti státům a jejich kooperaci je přirozeně minimálně vztahem strategické ostráživosti, často ale potenciálního nebo i skutečného konfliktu. Teze o budoucí světové multipolaritě je za těchto okolností pro svůj povrchní základ neudržitelná. Vojensky bezkonfliktní svět lze očekávat jedině v případě celosvětového prosazení demokracií jako státních politických režimů. Takový svět by se ale dal stěží legitimně označit jako multipolární. Mnohem výstižnější by bylo chápat jej jako pluralitně demokratický, tím ale zároveň svými politickými principy civilizačně unitární, resp. monopolitický, nikoli však jako uniformně, resp. administrativně neutralistický světový pořádek civilizací a regionů.

Zdá se, že v případě vztahu Ruska a NATO si Václav Havel alespoň nynější politické meze multikulturalistické ideologie do jisté míry uvědomuje, když říká, že „trochu zoufalá snaha o integraci všech se všemi a za každou cenu může vést nakonec jen ke zmatku a zkáze. Skutečnou cestou k míru je rovnoprávné jednání jednotlivých zřetelně ohraničených a identifikovatelných subjektů soudobého multipolárního světa.“²⁾ Jádrem problému je ale ve skutečnosti povaha takové rovnoprávnosti s Ruskem ze stanoviska demokratických států v NATO a z ní plynoucí reálný charakter politické multipolarity v nynějším nebezpečném světě. Tradiční spor mezi demokratiemi a diktaturami v našem světě evidentně není překonanou minulostí a nelze vůbec vyloučit, že se minulostí z překérny povahy věci samotné nebude nikdy moci stát.

RYCHLOST A POLITIKA:

Paul Virilio

JÍŘÍ BYSTRICKÝ

Viriliova verze politiky jako teritoria akcelerované rychlosti a mizející reprezentace

I. Politický diskurs a dromologie

„Reálné není objektivním stavem věcí, je bodem, ve kterém teorie nemůže nic dělat“.

J. Baudrillard

„...náhoda je jenom to, co se stane a co nikoliv.“

P. Virilio

Přední francouzský historik vojenství a architektury, urbanista a kritik světa médií, Paul Virilio, zavedl do současného politického diskursu (přesnější by bylo uvést do posledních dvou až tří dekad, tedy od uvedení datace jeho prvních významných textů do druhé poloviny 70. let) několik témat, která lze bez nadsázky označit za subverzivní vůči evropské myšlenkové tradici a jejím formulačním stereotypům.

Připomeňme si nejprve některá relevantní práce, v nichž se objevují počátky či přímo hlavní argumenty pro témata, která budeme explikovat a která autor dosud předložil veřejnosti v ucelené podobě: od *Speed and Politics*, *Bunker Archeologie*, *The Strategy of Beyond*, až k textům s poměrně širokým interpretačním záběrem: *L'Esthétique de la disparation*, *Pure War*, *Open Sky*, a k zatím poslednímu textu nazvanému ovšem zcela příznačně: *The Information Bomb*. V tomto textu se zaměříme především na dva aspekty Viriliova myšlení: problematiku dromologie a téma mizení. Výše uvedené texty, každý svým zvláštním okruhem kladení problému, na tyto dva aspekty poukazují a umožňují tak jejich poměrně přehledný popis.

Podívejme se nejprve na téma, jež autora doprovází nejčastěji: „**Dromologii**“, kterou autor chápe v přesně definovaném vztahu: totiž ve vztahu společnosti k rychlosti.

„*Každá společnost je založená na určitém svém vztahu k rychlosti. Každá společnost je dromokratická*“ (Virilio: 1997: 49)

Vcelku logicky potom zní následující poznámka, že bohatství společnosti je aspektem rychlosti, jakož i zjištění, že kdo ovládal rychlost, měl k dispozici i moc. Podpůrný historický exkurs potom vypadá následovně:

Podle Virilia byla i hierarchie společnosti přehledná podle toho, jaký typ transportního prostředku byl k dispozici od vrcholku hierarchie až k její základně.

Nicméně dějinný vývoj od Athén až po 19. století chápe autor jako vývoj určitého mírného zrychlení závislého na systému tlumení rychlosti či jejího zbrzdění. Autor hovoří o společnosti po sobě jdoucích překážek na několika úrovních: lidí, morálky, územního vymezení a daní až po systém rozbujeleho národního státu.

Obecně autor míní, že do 19. století společnost rychlost neprodukovala, ale naopak lidé produkovali nejrozmanitější formy překážek jako brzdy: valy, hradby, opevnění, klatby, zákazy atp. Změna přichází až s Průmyslovou revolucí, tedy s revolucí Transportní. V tomto bodě Virilio zachycuje změnu, která mu dovoluje rozvinout následující úvahy, neboť pro tento obrat používá termínu „*dromokratická revoluce*“ a tvrdí, že „...lidé mohli přejít z věku brzd do věku akceleratoru“ (Virilio: 1997: 51)

Jinými slovy to znamená, že moc přejde na samotné akcelerování, na možnost přímého a o sobě významného prvku: zrychlení. V tomto okamžiku totiž vzniká nové a pevné spojení, jehož dominantou je už nejen vztah k rychlosti jako aspektu činnosti, ale k rychlosti jako samostatné a určující modalitě. Potom se hierarchie rychlosti stane přímým ekvivalentem pro hierarchii bohatství. Odtud už je jenom malý krok ke zjištění, že se v diskursu politického myšlení začínají objevovat nové a poměrně extenzivní pojmy: *stav pohotovosti*, *věk intenzity*, *vůdčí pozice rychlosti*.

Pro explicitní popis tohoto stavu používá autor pojmu **dromokracie**. Je to stav, v němž rozhodující komponentou struktury společnosti je **moc rychlosti**. Nicméně dromokracie není v rukou lidí. Je k dispozici, či spíše v užívání těch, kdož využívají high-tech, tele-technologie, e-komunikace, atp. Virilio v tomto případě ovšem hovoří i o nezamýšleném důsledku: totiž o zkrácené možnosti reakcí, které se pomalu, ale jistě blíží kritickému bodu.

Typickým příkladem je oblast militárních prostředků: v případě použití vojenských zbraní velmi účinného, protože rychlého zásahu, byl čas reakce na jejich použití protivníkem v roce 1961 zhruba půl hodiny. Koncem osmdesátých let to už bylo pouhých několik minut.

Při současném rozvoji technologií už nemusíme být schopni v minutách vůbec počítat. Přitom právě tyto „*vteřiny k dispozici*“ jsou tím, co zbývá z lidské a rovněž

¹⁾ Srv. www.hrad.cz/president/Havel/speeches/2001/1105.html

²⁾ Srv. Seyla Benhabib, *Nous et les Autres The Politics of Complex Cultural Dialogue in a Global Civilization*, in: *Multicultural Questions*, ed. Christian Joppke, Steven Lukes, Oxford University Press, New York 1999, s. 51.

³⁾ www.hrad.cz, s. 2.

⁴⁾ Tamtéž, s. 1.

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁾ Srv. Jan Patočka, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, Academia, Praha 1990, *passim*.

⁸⁾ www.hrad.cz, s. 2.

⁹⁾ www.hrad.cz, s. 2–3.

¹⁰⁾ Srv. *Lužičtí Srbové se bouří proti rušení škol*, Hospodářské noviny 15. 8. 2001, s. 6.

¹¹⁾ www.hrad.cz, s. 3–4.

¹²⁾ www.hrad.cz, s. 5.

i politické moci. V politickém diskursu tak může být řeč o **nukleární monarchii**: tedy stavu, v němž rozhodující vliv mají definitivní (absolutní) zbraně: laserový paprsek se pohybuje rychlostí světla, tj. propočty jsou v řádu milisekund. Definitivní zbraň tak získá absolutní rychlost.¹⁾

Je tu ovšem ještě jiný problém: otázka blízkého a vzdáleného. V čase, počítaném na hodiny a minuty, bylo ještě možné určit to, co je blízké, a to, co leží na vzdálenějším konci určité časové řady tak, aby v člověku mohlo existovat určité porozumění topografií prostoru. Ovšem s rozvojem technologií urychlujících komunikační spojení rychlostí, která se blíží rychlosti světla, dosáhneme efektu, při kterém Virilio říká, že realita je obušována rychlostí. High-tech poté doveďe tento stav do situace permanentní blízkosti věcí, jevů i událostí do té míry, že blízkost – „...*jediná styčná plocha všech těl, všech míst, všech bodů světa*“ – se velmi znatelně začíná prosazovat svou všudypřítomností a neodbytností.

Její důsledkem ovšem může být naprosté odcizení, či totální nehybnost.

Jinými slovy: Je-li rychlost aktéra transportu či translace příliš vysoká, jde tedy za hranice fyzikálního registrování změn, začíná být aktér zcela zbavován sebe sama. Neudrží se v logice přesunu. Je tedy vlečen rychlostí a v tomto vleku je tak tím, kdo si zbývá v něčem, co zůstává jako bývalá realita. A ta se samozřejmě už nepohybuje. Zůstává pouze zabydlení v nehybnosti. A ještě jedno doplnění: specialisté na logistiku upozorňují na velmi důležitý prvek: totiž na skutečnost, že čím více roste pohyb, tím více roste kontrola. Tedy ještě jinak řečeno, s posunem zrychlení směrem k času světla lze očekávat ještě jeden, komplementární pohyb, atrofii kontroly. Taková společnost je ovšem podle autora odsouzena k tomu, že bude bez vývoje. (Virilio: 1997: 127)

Konečnou podobou tohoto jevu je potom efekt zmizení: vezmeme-li v úvahu, že začínáme být v kontaktu s „realitou“ tele-technologií, které v jsou vytvořeny tak, aby translatovaly obsahy svých sdělení téměř exesivní rychlostí, pak je zřejmé, že dříve platné charakteristiky světa, jeho geografie, lokalizace, atp. budou podrobeny efektu vysoce akcelerovaného zrychlení: až příliš připomínající efekt kinematografie: nadměrně rychlý sled jednotlivých obrázků, či jejich sekvencí vede k efektu zmizení obsahu, který se do zrychlené řady posloupností prostě nevešel. Co se nevejde, musí zmizet.

Lidské oko totiž snímá jen určitou řadu sekvencí v daném čase, je-li tento čas urychlen, nestačí registrovat obsahy tak, aby dávaly souvislou řadu. Čím větší je akcelerace, tím více obsahů se vytrácí a tím je i realita zobrazení redukována až do bodu splynutí tak, že nakonec zmizí. Dovedeno do důsledku: příliš mnoho rychlosti nakonec tak jako tak vede k tomu, že je generováno příliš mnoho světla: rychlost nakonec oslepuje a obsahy naprosto zmizí.

Vysoce akcelerovaná rychlost tedy vede ještě k dalšímu efektu: překročíme-li práh

naší citlivosti pro registraci sdělení, která můžeme ještě zaznamenat a učinit je tak vědomými, dostáváme se do situace, která nakonec vyvolá opačný výsledek, než byl ten zamýšlený: bezvědomí.

Skutečnost, či chceme-li realita, na které končí možnost teorie, nabývá fáze subverzivního posunu. Teorie zde končí ještě dříve, než vůbec začaly. Zbytková, či jinak řečeno reliktní, realita není k dispozici pro žádného aktéra. Nikoliv proto, že by to za jistých okolností nebylo možné, ale proto, že se už nestane onou registrovatelnou součástí produkce těch technologií, které generují obrazy „reálného“ rychlostí v takovém řádu, jež převyšuje řád posloupností lidského měřítka reality.

Virilio je v tomto bodě důsledný: v uvedeném případě hovoří o možnosti nastání tzv. *diktatury pohybu*.

V této situaci pak občané ztrácejí „přilnavost“ k určitému teritoriu a stávají se, mnohdy bezděčně, *pasážéry v cestě*, na níž vládou jiné řady rychlostí, než jsou ty, v nichž ještě definujeme reálné. Takováto společnost je ne-usazená, stává se pozvolna společností procházení a plynutí. V jistém smyslu této teorie lze hovořit o tekuté společnosti. Neboť jejím hlavním znakem je neustálá translace a transport, soustředěnost na sebe pouze ve vektoru přepravy.

Důsledky vysokých translací a transportů mají ještě jeden efekt navíc, který je poměrně vážný: nástroje audiovizuálního pohybu totiž produkují subliminální komfort: vysoce akcelerované utility vnímání, pohybu či reakcí zavádějí do podprahového vnímání větší rychlost, než s jakou naše vědomí běžně pracuje. Ať už si za příklad vezmeme např. motocykl, auto, digi-TV či PC, vždy jde o jistý druh zásahu do podprahové struktury vnímání, do níž se zavádějí informace s vyšším obsahem zrychlení, které vědomí pouze přebírá, a to především na subliminální úrovni.

Těmito procesy se ovšem neustále zmnožuje naše vitální bytost. Rezultátem je stav, který Virilio naznačuje v následující poznámce: „*Podprahové pohodlí mnohonásobí rychlost vědomí – rychlost živé reflexe*“.²⁾ (Virilio: 1997: 126–128)

Tento stav si ovšem podle Virilia vyžaduje změnu politiky – takovou změnu, která charakter své proměny podřizuje moci rychlosti.

Autor takovouto politiku nazývá *demokratickou rychlostí*. Jedná se o určitý respekt k tomu, že vektor translačních rychlostí mění paradigma smyslu místa, posunu, změny a lokálních měřítek. Je zároveň určitou odpovědí na zkoumání záhady přemísťování, na objasnění tajemství přesunů, které nyní už nemají prostý časový charakter.

Neboť odvrácenou stranou tohoto aspektu je určitá touha po neměnnosti – po vůli, která umožní „...*redukovat svět na jediné místo, jedinou identitu*“.³⁾ (Virilio: 1997: 69)

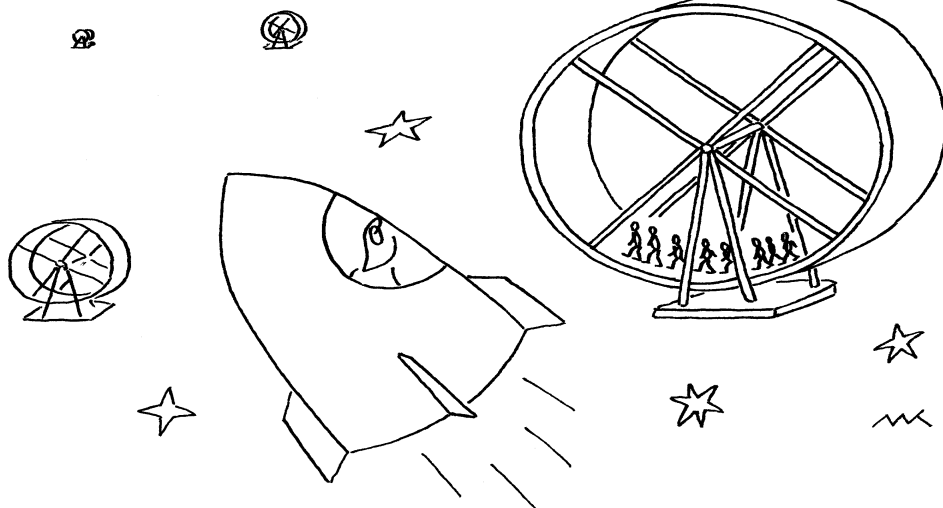
Jinak řečeno: Pohyb po linii akcelerace, pohyb, který naráz smazává rozdíly, tj. změna, při které už jsou všechny další změny jen obtížně rozeznatelné, vlastně odpovídá potřebě či touze po všudypřítomnosti, po dostupné okamžitosti. Tedy téma, které poměrně přesně vystihuje termín **estetika instantní gratifikace**.

Z jiného pohledu: High-tech vytváří časový parametr akcelerací, které umožňují všeobecnou dostupnost všeho a hned. V jistém ohledu to není zrovna málo. Z pohledu mapování politického prostoru jde spíše o rozpouštění a vytlačování toho, co na daném teritoriu existovalo v určitém politickém trvání.

Dostupná okamžitost supertransportů marginalizuje politické trvání do té míry, do jaké ještě zbývá možnost nástrah a překážek, které lze dromologické realitě nastavit. Že už toho zbývá jen velmi málo, je celkem patrné. I tak silný a pevný komplex politického mapování, jakým bylo a částečně zbývá město, je toho jistým důkazem.

Virilio tak předpokládá následující verzi současnosti: „*Když fyzická mobilita dožene výkony elektronických přenosů, ocitneme se sami tváří v tvář dosud neslychané situaci naproste zaměnitelnosti míst. To je skutečně projekt současnosti*.“ (Virilio: 1997: 65)

Město jako lokalita trvalosti a neměnnosti téměř vždy uchovávalo povědomí o určitém bezpečí a pevném bodu časoprostoru.

Z hlediska výše naznačených koncepcí je ovšem zřejmé, že i ono začíná měnit nejen svou tvář, ale především svůj smysl. Město totiž podle autora už není jednoduše místem, kde se žije, ale je v první řadě křižovatkou. Co se na této křižovatce vlastně děje, si můžeme nyní přiblížit.

A to při vědomí, že v současnosti je posun do času světla převodem smyslu na trasu, na níž se člověk dosud s určitou jistotou pohyboval. Trajektorie lokálních míst byla ovšem tímto převodem zaměněna za cestování zapsané pouze v čase, v jistém smyslu v astronomickém čase, který postupně zahrnuje všechny lokální časy.

Proto je od nynějška jakákoli cesta nezávistá na jakékoli lokalitě, a zvláště pak na jakékoli lokalizaci. Cyber-prostor začíná expandovat. A nárok na univerzální **chronopolitiku** jde ruku v ruce s ním.

Neboť počítačové technologie se již staly aranžéry hmotné reality. A při super-rychlostech translací a převodů zřejmě jenom náhoda bude určovat, zda „reálné“ dá nějakým teoriím šanci nechat se popsat. A z popisu toho, co z virtuální aranže reality zbývá učinit program, který s jistotou dávkou odvahy bude možné nazvat politikou.

II. Město jako instance vektoru translace

„Nyní rychlost – všudypřítomnost, okamžitost – rozpouští město, nebo spíše jej vytlačuje. A vytlačuje ho... v čase.“

P. Virilio

Problematicku města si můžeme přiblížit z několika možných náhledů, nicméně pro naše potřeby je vhodné zmínit se především o těch, které upozorňují na dva zvláštní fenomény: jedním z nich je tzv. „*nucená introverze*“, o němž hovoří Paul Virilio, v souvislosti s překlopenými měřítky lokalizace. „Nucená introverze“ úzce souvisí s důsledkem vstupu multinacionální ekonomie a elektronických médií v globálním rozměru do měst, která tak změnila nejen svou kartografii centra a periferie, ale především zavedla dostatečně zřetelné hranice vlivu nových dominantních institucí, s nimiž do města přichází jiná forma zabydlování času, čímž se v dosud nevídané míře reformulovala problematika interface tzv. přístupu a odmítnutí.

„Nucená introverze“ je poněkud zvláštní výsledek náporu, který představuje vpád e-kultury a multinárodních korporací do měst, jež se až do nedávné doby mohla sama pro sebe, tedy přesněji pro své osazenstvo, definovat nejen prostorově vymezenou lokalitou, ale i institucemi, nevybočujícími z rámce jednoho teritoriálního dispozitivu.

Důsledek vlivu obou zmíněných jevů je totiž patrný již při prvním přiblížení. Objekty, které tyto instituce mají k dispozici, naznačují jednu důležitou změnu. Nic z toho, co obyvatelům měst až dosud navyklym na historické porozumění svému městské-

mu prostoru tyto instituce nabízejí, není tak úplně zajedno s tím, kde jsou lokalizovány. Najednou máme před sebou objekt, který je sice zde, v tomto městem ohraničeném prostoru, ale jeho reference k teritoriu jako místu svého zakotvení je nejistá. Je sice zde, ale není zde jako to, co je jen a jen na svém místě. Vše, co není jen a jen na svém místě, vše, co odkazuje za hranice lokální dispozice svého umístění a trvání, narušuje představu vztahu k tomu, co dosud panovalo jako názor o umístění. Místo pevného svazku s lokálním je zde najednou nový aspekt: svazek s lokálním je pouze dočasně dispoziční, je orientován na danou lokalitu jenom svou zjevnou neúčastí na trvalém spojení s místním.

Navíc, každá z obou zmíněných institucí zároveň plní i funkci dohlížitele z vnějšku. Multinacionální ekonomické instituce, jakož i dispozitivы translačních rychlostí elektronických médií tak nutně přeformátovávají vztah k porozumění domácím událostem: přesněji k lokálnímu porozumění času a prostoru.

Vytvářejí novou nerovnováhu mezi tím, co jsou to místní události, a tím, co za události považuje nadnárodní korporace, která je v daném prostoru pouze manifestována svou dočasnou přítomností. Je-li instituce navíc mediálně známá a dostatečně etablovaná v řetězci mediálních referencí, začne dříve nebo později usku- tečňovat to, čemu J.-F. Lyotard říká *efekt vytlačování reálného jeho mediální instancí*.

Při současném rozvoji tele-technologií, satelitní TV, digitální informační dálnice atp., je zřejmé, že převaha společností, které uvedené technologie mají k dispozici, se nějak podstatně dotkne i prostorového a časového obrazu města.

Neboť právě mediovaný efekt reálného postupně začne vytlačovat bezprostřední reálné, a tak by nebylo s podivem, kdyby obyvatelé města, dosud navyklí na to, že to, co ve městě vidí a co si prostorově lokalizují díky svému vlastnímu názoru, přestane být relevantní. Protože dispozitiv lokalizace bude neustále převzorkován tele-technologií do podoby, která je vlastní příslušnému formátu média, které obrazy vytváří, traslatuje a poskytuje k užívání těm, kdož jsou součástí jejich multinacionálního dosahu, než těm, kteří se mohou spolehnout jen na to, co ze svých subjektivních a soukromých dispozic pouze vidí.

Důsledek tohoto jevu je zřetelně patrný a Virilio jej popisuje vcelku věrohodně: „*Od estetiky zjevování se stabilního obrazu, prezentovaného samotnou jeho stabilitou, k estetice mizení nestabilního obrazu, symbolizovaného jeho unikáním (kinematickým... apod.), jsme svědky transmutace reprezentací.*

Objevování se forem, objemů určených setrva po dobu trvání jejich hmotného základu, bylo vystřídáno obrazy, jejichž jediným trváním je okamžik, kdy se objeví na sítnici oka.“ (Virilio:1984:15)

Městské objekty jsou takto vystaveny „*krizi pojmu dimenze*“, neboť konfigurace prostorových objektů a doplňkových částí města podléhají technologické deregulaci mediálního zprostředkování.

Virilio poměrně přesně dovozuje, že to, čemu dnes říkáme „urbanismus“, je v zásadě pouhý objekt kombinací: město jako celek je „...*komponováno či dekomponováno prostřednictvím systémů přepravy, tranzitu a přenosu*...“, tedy multiplikačně provázaných sítí, jejichž cílové určení leží mimo teritorium města.

Neboť ony vysoce efektivní spoje pro transport a transmigraci mají ve své bazální rovině charakter transmitujících entit, tedy mediálních položek, které lze popsat jako nemateriální konfigurace. Právě tyto nemateriální konfigurace efektivních spojů mediálních instancí umožňují „čist“ nové „monumenty“ města.

Nikoliv tedy ty staré a přesně lokalizované výstavby, jež dříve nebo později plní zpřítomňující roli monumentu okamžiku, jež je každému městu vlastní, ale naopak: virtuální, proměnlivé a lokalitu přesahující konfigurace transportních sítí vytvářejí novou formu *monumentalizace*.

Okamžiky jednotlivých dějů, které se v příslušné lokalitě odehrávají, tak nabývají charakteru nepřítomnosti a v lokálním měřítku plní funkci pouhého průchozího bodu převodu, v nichž i dopravní síť tvoří pouze zdánlivou oporu. Za každou instrukcí o provedení převodu dnes stojí informační technologie ztemnělých displejů obrazovek, neustále si vynucujících ono baudrillardovské – „*to be connected*“ pro každého z nás, které svou ne-přítomností v místech, kterými je jejich informace v rámci konfigurační sítě materializována, je tedy nějak zprovokována: Např. dopravou, výstavbou poboček, periferních lokací atp., nastavují novou optiku monumentalizace.

Dominiem prostoru tak dnes může být především to, co je s ním spojeno pouze svou nepřítomností. Prostor města jako teritoria zdánlivých hranic či lokalizace je už předem vyprázdněn tehdy, ztratí-li se vlivem technologie transportů smysl pro pojem dimenze, která má empirické krytí v místě, kde se uskutečňuje rozměr lidského pobytu. Ať už lidského pobytu ve smyslu jeho extenze existenciálního výkonu individuální subjektivity, či pobytu, ve smyslu pouhého řazení se do lokálně konfigurovaných dimenzí prostoru svého pracovního, studijního, turistického či jiného vyskytu.

Virilio tento efekt dovádí do následné podoby: „*Skutečně, existují-li tu ještě „monumenty“, nejsou již řádu viditelného, navzdory celé té přemíře architektonických kliček – tato nesouměrnost (disproporce) se nezapisuje ani tak do řádu vnímatelných zjevností, estetiky souboru těles zjevujících se pod sluncem, nýbrž spíš v ztemnělém světlování terminálů, konzol a dalších elektronických „tabulí noci“.*

Přiliš rychle se zapomíná na to, že předtím, než se stala souborem technik, jež nám

umožňují skrýt se před nepohodou, byla architektura nástrojem měření: Sumou vědění, které umožňovalo, poměřujíc nás s přirozeným prostředím, organizovat prostor a čas společnosti.“ (Virilio:1984:13)

Prostor jako dimenze nyní ustupuje novému měru: rychlosti.

Konflikt je nyní dostatečně zřetelný. Ona „geodetická“ schopnost původního smyslu architektury, totiž schopnost definovat jednotu času a místa pro naše individuální i skupinové aktivity je podrobena konfrontaci s jinou formou definice času a prostoru: se strukturálními a transpozicními prostředky masové komunikace a „medializace“. Podrobení ovšem přichází skrze rychlost translací, které mají globální charakter, a tím současně znehybňuje děje pouze lokální.

Ona geodetická schopnost stabilního „zarámování“ časových a prostorových směrnic do hmotných objektů, jejichž dosažitelnost byla možná pouhým taktickým aktem, je nyní vystředána „tekutým formátem“ prostředků masové komunikace, kde hlavní referencí k prostoru a času je formát nepřítomnosti a nestability.

Každá procházka městem, které tak zřetelně vymezuje a ohraničuje hranice toho, co lze vidět a časově „projít“, je nyní poněkud jinou záležitostí. Ne že by se na skutečných objektech v teritoriu města něco radikálně změnilo. Přesto je nápadný jistý pohyb, který městu jeho dosavadní privilegia jednoho stanovíště odebrává.

Každý, kdo chce v městě být součástí města a zároveň součástí sebe samého, chce-li tedy sjednotit či uvést v soulad své časové a prostorové dispozice s tím, co „nabízí“ dané město (samozřejmě, že čím větší a intenzivněji fungující město či metropole, tím je rozestup mezi těmito dvěma formáty časoprostorového rozvrhu patrnější), bude mít před sebou zjevnou komplikaci: bude muset přejít, v rámci struktury souřadnic, jimiž řídí svůj pohyb prostorem jako kontrolovaný pohyb v čase, do tzv. určujícího režimu.

Tím je ovšem zcela zřetelně režim, který má schopnost jedince začlenit do souvislostí odpovídajících souvislostem a vlivu oněch výdobytků e- společnosti: multinacionálních ekonomik, vlivu a efektu reprezentace komunikačních kanálů médií. Neboť teprve v nich je součástí onoho jevu multiplikace, který tyto dvě instance – tj. multinárodní ekonomiky a komunikační prostředky masové společnosti – zavedly jako svoji podmínku extenzivní existence.

Teritorium pro politiku v dosavadním smyslu tak změnilo své „hranice“. Rozhodujícím prvkem re-figurace politického teritoria je absence prostoru v lokálním smyslu a nehybnost lokálních daností ve smyslu trojrozměrného pohybu. Rychlost, která stačí zachytit dynamiku lokálních akcelerací, bude tak napříště měřítkem, jež vystavuje legitimitu chronopolitice jako politice ještě funkčního dispozitivu pro zbytkovou akceschopnost.

Závěr

Nedá se říci, že by rychlost byla zrovna dostatečně prozkoumanou stránkou politiky. Při vědomí toho, že svět kolem nás je dosud bezprecedentně produkovaný rychlostí, lze snad říci, že právě rychlost je reprezentací světa. A to ve smyslu, který Virilio odvozuje od Schopenhauerova pojetí, v tomto případě jako reprezentace světla. Zjednodušeně řečeno: Prostor našeho lebensweltu není už vymezen geograficky, ale je přítomen v elektronice. Vliv a působení rychlosti na prostředí je zřetelný už i z povrchního náhledu: pro Virilia je vliv rychlosti na krajinu natolik zásadní, že pro tento jev zavádí nový pojem *dromoskopie*. Tento jev, popisovaný z poměru mezi efektem indukované energie a vztahu pozorování vůči objektu, nápadně připomíná filmový pohyb. Podvědomý odkaz na pojem stroboskopie není náhodný.

Zvyšovaná frekvence jednotlivých obrazů či sekvencí vyděluje z reálného úseky, které lze ještě zachytit, na rozdíl od těch, které sítím zachycení propadají a nenávratně mizí.

Tak se viditelné objekty, reprezentované svým vzezřením, tj. i jistou stabilitou mění ve velmi nestabilní objekty, definované estetickou mizí. Tato změna objektu je instrukcí ke změně politiky: přesunu od geopolitiky k chronopolitice.

Či jinak: od politiky jednotlivých území a jejich správy k politice času a její dostupnosti či zachytitelnosti. Čas se tak stává jediným místem, kde se nyní téměř vše podstatně odehrává: posun v akceleraci rychlosti a změna objektu stability v objekt mizení vyjadřuje novou potřebu: hledání politiky jako přiměřeného způsobu měření času. A řekněme na závěr, že řády, ve kterých by bylo možné adekvátně měřit, se pohybují na úrovni „mili“ a „nano“. Jistěže je řeč o sekundách.

Politice se tak nabízí nové místo zásadního střetu: namísto prostoru zbývá už jenom čas. Otázkou zůstává, pro jaký typ politického diskursu bude tento čas dostupný, když zatím jediné, čeho se nám v politice dostává, je přemíra času zbytečného. Ovšemže: bohužel, nikoliv s Proustem, ztraceného. Neboť ten lze nakonec ještě hledat.

○

¹⁾ V předposledním Viriliově textu z roku 1995, nazvaném „La vitesse de libération“ v anglickém přelomu z enigmatickým posunem jako „Open Sky“ autor zachází ještě dále, pokud jde o chápání času a možnosti jeho lokalizace a reakcí. V návaznosti na poznatky astrofyziky a kosmologie říká, že dochází k jinému chápání počátku času. Díky novým teoriím a poznatkům už nehovoříme o několika tisíciletích nazpět v naší minulosti, ale pohybujeme se v řádu milionů. Tím se ovšem poněkud mění naše chápání hloubky vlastního prožívání přítomnosti. „...rozšíření vesmíru a náhlá kontinentální tendence směřující k částečně osvětlené důležitosti exotiky způsobuje tzv. čas světla, tak, že náhle zapomínáme

jak na rozsah, tak na množství hloubky času naší přirozené lokality.“ (Open Sky: 123)

Virilio přitakává názoru velkého cestovatele Victora Segalena, že exotika je všechno to, co je odlišné. Jestliže předchozí generace stavěly své pozice a porozumění sobě samým na výkladu času, který byl charakterizován jako čas hmoty, tedy čas naší lokality, našich časoprostorových souřadnic a ovšem, rovněž jako čas naší země, pak s vývojem kosmonautiky a novým pohledem kvantové mechaniky a teorie relativity je patrné, že v pohybu mimo zemi, (kosmické lety) či v pohybu, který se blíží řádu rychlosti světla, tzn. především hi-tech produkci, soudobých translačních rychlostech je zde jiné pojetí času: času světla. V tomto čase ovšem už nemusí zbývat vůbec žádné místo pro reakci a potom to, co se stane a co ne, bude pouze dílem náhody. Virilio tento posun označuje jako časovou apokalypsu s přímým odkazem na Epikura. Přichází dromosférický čas světla. (Open Sky:123–124)

²⁾ Problematika rychlosti živé reflexe je ovšem v centru pozornosti autora ještě z jiných důvodů: dva z nich mají rozhodující význam. Pohyb prostředkováný prostředky, které jej urychlují, vede k opačnému výsledku: **znehybnění**. Např. člověk, který jede v autě, je jistým způsobem handicapován motorem daného vozu.

Jedná se o jistý druh „upoutání na lůžko“, a přejímání modu rychlosti daného prostředku. Tytéž handicapy lze nahlížet např. u TV, sledování přenosů, které sice vnímání v relativním uvolnění ze svého křesla ovšem podprahově vědomí vstřebává informační tok s utility, která daný přenos zprostředkovává. Tzn., že dochází k jisté multiplikaci parametrů pro vnímání, která může být do jisté míry příjemná a akceptovatelná z hlediska omezených možností našeho vnímání. Za jistým bodem je ovšem vše trochu jinak. Při nutnosti použití ještě větších rychlostí, třeba u auta či tele-tech, začíná tato zvýšená rychlost člověka omezovat a on je nucen řadu věcí prostě přehlížet. Všechno totiž začíná v tomto modu rychlosti běžet až příliš rychle. Každá utilita, prostředkující obrazy či informace zvýšenou rychlostí, tak nakonec vede k tomu, že člověk přestává vnímat to, co se mu nabízí, či sděluje a nastává proces postupného **odcizení**. Pro autora druhý výsostný důvod zájmu. (Virilio:1997: 126–127)

V politickém diskursu je již vcelku zjevné, že utility translací pro politická sdělení přesáhly mez běžně dostupného registru vnímání jednotlivého člověka a samy „zajaly“ obsahy toho, co se v politickém řádu chce vlastně říci.

Literatura

- Baudrillard, J. (1997): Cool Memories I. Verso, London.
Baudrillard, J. (1994): America. Verso. London.
Baudrillard, J. (1993): The Transparency of Evil. Verso. London.
Virilio, P. (1991): The Aesthetics of Disappearance. New York. Semiotext(e).
Virilio, P. (1994): The Vision Machine. New York. IUP.
Virilio, P. (1984): L'espace critique. Paris. Ch.Bourgeois Editeurs.
Virilio, P. (1997): Pure War. New York. Semiotext(e).
Virilio, P. (1997): Open Sky. London. Verso.
Virilio, P. (2000): The Informations Bomb. London. Verso.

SPOJENÉ STÁTY, EVROPA

ROBERT B. ZOELICK

a světový obchodní systém

Jsem potěšen, že mým prvním vystoupením v Evropě v tomto mém postavení je projev k členům Evropského parlamentu. Tomuto parlamentu, konstituovanému na základě Amsterodamské smlouvy, přísluší nová a důležitá role v evropském systému. V posledních několika měsících různí evropští vedoucí činitelé nabídli vize pro budoucnost Evropské unie. Je to vzrušující doba. Debaty jsou rušené; ideje se střetávají.

Tyto konstitutivní otázky musejí samozřejmě řešit Evropané. Spolu s vámi doufám, že demokraticky zvolení představitelé této evropské instituce mají na paměti, že základní hodnoty, jež naplňují novou Evropu, nejsou omezeny na zeměpisně nejbližší prostředí. Tak jako socha Svobody – vytvořená v Evropě, vztyčená v Americe a vítající lidi z celého světa – je euroatlantické společenství symbolem univerzálních principů.

Musíme společně pracovat na prosazování těchto společných hodnot a společných zájmů. Musíme spolupracovat v nastolování demokracie, svobody, otevřených trhů a společenských i individuálních příležitostí. Jak to vyjádřil tento parlament přede dvěma roky, doufám, že budete pokračovat v prosazování odpovědného a transparentního vládnutí. Doufám, že budete také spojencem při zahajování nového kola globálních obchodních jednání později v tomto roce, zaměřených k podpoře růstu a otevřenosti. A jistě pochopíte, že alespoň doufám, že tento parlament bude naléhat na reformy ve Společné zemědělské politice, tak aby Evropská unie mohla ušetřit peníze, rozšířit se o země střední a východní Evropy, obnovit veřejnou důvěru v zemědělství a otevřít evropské přístavy kvalitním potravinám z celého světa!

Dnes se projevují další významné trendy na evropské scéně. Je to hnuty za soukromou tržní a podnikatelskou soutěž, odmítající státní plánování a vládní kartely. Je to narůstající poznání, že ekonomiky sílí deregulací, omezením zdaňováním, otevřeným obchodem a že pružné pracovní politiky přinášejí více prosperity, kreativity a příležitostí než centrálně regulovaný, direktivní přístup shora dolů.

Regenerace evropského podnikání vedla k produktivnějšímu vztahu se Spojenými státy. Celková výše oboustranných investic v Evropské unii a Spojených státech dosahuje více než 1,1 bilionu dolarů, přičemž každý partner zaměstnává kolem tří milionů lidí druhé strany. Rozsah obchodu ve zboží a službách mezi Spojenými státy a Evropskou unií se během devadesátých let téměř zdvojnásobil. V roce 1999 evropské společnosti získaly a založily podniky ve Spojených státech v hodnotě 205 miliard dolarů, oproti hodnotě 31,9 miliardy dolarů, dosažené o pět let dříve.

Euroatlantická zkušenost – včetně tvrdě nabytých poučení – pomohla transformovat celosvětové perspektivy. Vyšší procento světového obyvatelstva než kdykoli dříve žije v demokraciích. Projevuje se sílicí poznání, že s ekonomickou a politickou svobodou může talent individua posilovat společenosti a vytvářet netušené možnosti. To je svět, ve kterém se kapitál pohybuje kolem zeměkoule na kliknutí počítačové myši; komunikace přes hranice a kontinenty stojí zlomek ceny z doby třeba jen před 20 lety; dříve nezvladatelné hromady dat mohou být transformovány v informace pro řízení zakázkových služeb; nové technologie nabízejí revoluční možnosti – a společnosti musejí hledat po celém světě nové zákazníky, dodavatele a partnery. Nicméně, jak upozorňoval Winston Churchill, „bez hlubšího poznání minulosti lze stěžejně nahlédnout dále do budoucnosti“. Před stoletím – rád bych dodal v době, kdy se Churchill připravoval o sympatie svých kolegů v parlamentu svým obhajováním volného obchodu – se projevoval podobný smysl pro optimismus ve vztahu k silám pokroku dobývajícího svět. Podobně jako dnes to byla éra invencí, které se zdály těsněji spojovat národy a lidi dohromady. Objevovaly se nové formy dopravy, jako automobily a letadla; nové formy komunikace, jako telefon a radiofonie; a sjednocující společenská hnutí, počínaje obnovením olympijských her v roce 1896 a konče vstupem žen na německé univerzity v roce 1909. Mým oblíbeným vynálezem oné éry byly holicí strojky s vyměnitelnými čepečkami.

V té době si získaly důvěru dvě z nejprodávanějších knih v Evropě. První, která vyšla v roce 1899, napsal německý biolog Ernst Haeckel. Nazval ji „Hádanka vesmíru“ a dokazoval v ní, že věda brzy vyřeší všechny problémy světa – včetně války. O deset let později napsal Norman Angell světový bestseller „Velké iluze“. Angell prohlašoval válku za zbytečnou a nepravděpodobnou v moderní ekonomické éře vzhledem ke komplexní finanční a obchodní vzájemné závislosti světových vedoucích mocností.

Tragické je, že 1. světová válka, deprese a poté 2. světová válka přinesly krutá poučení těm, kdo věřili, že ekonomická integrace

a technologická inovace samy o sobě povedou k trvalému míru a prosperitě.

Nadějně vyhlídka z doby před sto lety byly pohřbeny nebezpečnými ideami počátku 20. století – imperialismem, fašismem, autoritarismem, komunismem, korporativismem, izolacionismem a protekcionismem. Opět jsme se poučili, že ideje mohou také vést ke krutostem a tragédiím: k válkám, depresi, masovému hladovění a ekonomickým katastrofám. A tak růst obchodu v posledních padesáti letech sloužil převážně k napravení poklesů zaznamenaných v první polovině 20. století. Vskutku, jak na to poukázal šéf amerického Úřadu federálních rezerv Alan Greenspan, stupeň globální integrace dnes není o mnoho větší než před sto lety. Čisté kapitálové toky přes hlavní průmyslové ekonomiky, jako je procentní sazba hrubého domácího produktu, byly stále větší na počátku století než na jeho konci. A tak dnes, na úsvitu nového století, opět stojíme před ideovou volbou, pro Spojené státy, Evropskou unii i pro svět. Které ideje budou triumfovát: ideje obav, nebo ideje optimismu a svobody? Můžeme nechat náš úspěch proplynout mezi spory, úzkými zájmy nebo i nejistotami. Anebo můžeme stavět na podnětech minulých padesáti let, prosazující hodnoty otevřenosti a svobody, a respektující podstatné vazby mezi ekonomickou svobodou, volným obchodem, otevřenými společnostmi, úspěšnými demokratiemi, individuálními příležitostmi a mírovou bezpečností.

Euroatlantická kooperace se zajisté nevyhne zdravé debatě. Musíme čelit novým výzvám a poctivě přistupovat k diferencím v perspektivách a argumentacích. Musíme porovnávat fakta. Musíme diskutovat o názorech. Musíme prezentovat principy. Ale především nesmíme couvnout od společenství rozmluvy, protože naše společné hodnoty jednak nutně vyžadují výměnu názorů a jednak nabízejí základ, který nám umožní uchovat naše širší sdílené cíle, dokonce i když se názorově lišíme.

Globalizace, obchod a hodnoty

Diskuse, debata a kooperace mezi Spojenými státy a Evropskou unií nabudou ještě větší důležitosti v příštích měsících a letech, kdy chceme napomoci celosvětovému volnému obchodu a zahájit nové kolo globálních obchodních jednání. Může nás přijít draho, budeme-li mluvit jeden přes druhého a ne jeden k druhému, jak jsme se poučili ze Seattlu. Pokud Spojené státy a Evropská unie nebudou pracovat společně pro zahájení nového kola jednání o globálním obchodu letos v listopadu, pak se neuskuteční.

I když difference jsou nevyhnutelné, Spojené státy a Evropská unie musejí mít stále na zřeteli naše dlouhodobé cíle. Sáhne-li do své minulosti – bohaté na vzpomínky na to, jak protekcionismus plodí nedůvěru a války a jak kooperace mezi demokratiemi přináší mír a prosperitu – můžeme znovu formulovat svou společnou základní pozici. Můžeme dále ukazovat světu, že otevřené společnosti a volný obchod jsou jedinými cestami k trvalé prosperitě. Můžeme pomáhat méně šťastným národům, než jsou ty naše, činit nesnadné kroky směrem k demokra-

cii, ekonomické liberalizaci a otevřenosti. A můžeme společně budovat most k novému kolu jednání o globálním obchodu, založenému na našich společných ideálech a aspiracích.

Pro dosažení těchto cílů budeme muset docílit větší veřejné podpory pro otvírání trhů, doma i v zahraničí. Budeme muset být přímější a otevřenější při osvětlování přínosů z obchodu. A nejenom ekonomických přínosů, ale musíme také osvětlovat, jak je obchod propojen s bezpečností, politickou kooperací a šířením demokratických hodnot.

Někdo řekne, že musíme být opatrní s naléháním na volný obchod vzhledem k pomalejšímu ekonomickému růstu. Já říkám, že nejdůležitější dobou pro projevení podpory volnému obchodu jsou období ekonomické nejistoty. Protekcionismus pouze oslabuje investorskou sebedůvěru a prodlužuje liknavost.

Rozvinutý obchod – dovozy i vývozy – zlepšuje naši ekonomickou pohodu. Vede k lepším pracovním příležitostem, s lepšími mzdami, v konkurenčnějším podnikatelském prostředí, jakož i k většímu výběru zboží a vstupů, s nižšími cenami, pro tvrdě pracující rodiny i vysoce iniciativní podnikatele. Ve Spojených státech představovaly vývozy v posledních deseti letech více než čtvrtinu našeho ekonomického růstu a umožnily odhadovaných 12 milionů pracovních příležitostí. Pro Evropskou unii jako celek představovaly vývozy v devadesátých letech předběžně odhadovaných 45 procent ekonomického růstu.

NAFTA (North American Free Trade Agreement – Severoamerická dohoda o volném obchodu) a dokončení Uruguayského kola GATT přispěly k nejdelšímu období ekonomického růstu v historii USA s úrovněmi plně zaměstnanosti a bez inflačních tlaků, navzdory předpovědím některých ekonomů. Tyto dvě dohody vedly k vyšším příjmům a nižším cenám za zboží, s prospěchem dosahujícím 1300 až 2000 dolarů za rok pro průměrnou americkou čtyřčlennou rodinu. Je-li obchod omezen, tvrdě pracující rodiny jsou nuceny vynaložit větší část svých příjmů na dražší zboží, odívání a zařízení. Obchodní ochrannářství je skrytým zdaněním každého spotřebitele.

Obchod je rovněž podstatný pro ekonomický růst v rozvojových zemích. Nedávná studie Světové banky analyzovala ekonomickou výkonnost globalizujících a neglobalizujících se rozvojových zemí. Tato studie zjistila, že v devadesátých letech příjem na osobu v globalizujících se rozvojových zemích rostl ročně více než o pět procent. Pro neglobalizující se země se roční příjmy snižovaly více než o jedno procento ročně. Studie rovněž zjistila, že když obchod roste a ekonomika expanduje, lidé s nižšími příjmy realizují příměšený podíl přínosů. Absolutní chudoba v globalizujících se rozvojových zemích za posledních dvacet let se prudce snížila.

Volný obchod je také o svobodě. Jak řekl prezident Bush: „Ekonomická volnost vytváří návyky svobody. A návyky svobody vedou k očekávání demokracie.“

NAFTA například byla klíčem k politické

transformaci modernizujícího se Mexika. Není náhoda, že po uskutečnění dohody NAFTA Mexiko zvolilo svého prvního prezidenta z opozice po své národní revoluci – Vicenta Foxe. A když politický systém v Mexiku byl liberalizován, začaly se objevovat nevládní organizace a vskutku nezávislý tisk. Na nedávném celoamerickém summitu se vedoucí činitelé shodli, že žádná neústavní změna či přerušení demokratického řádu v některém státě této polokoule nebude diskvalifikovat danou vládu pro další účast v procesu summitu.

Otevřený obchod znamená více konkurence, méně vládní regulace a méně byrokracie. Jinými slovy méně příležitostí pro korupci. Korupce je hniloba, která dusí ekonomiky a podkopává politickou legitimitu.

Musíme provozovat volný obchod způsobem, který je konzistentní s našimi hodnotami a přitažlivý pro naše spolupartnery – ať již konzervativce, liberály či evropské socialisty. Například Bushova administrativa je upnuta na pružnou politiku duševního vlastnictví v oblasti léčby HIV/AIDS. Tato pružnost, zajišťovaná významnou mezinárodní dohodou o duševním vlastnictví, umožňuje zemím a společnostem pomoci zvládat tuto tragickou pandemii podporováním levného přístupu ke kritickým lékům. Leč ochrana práv duševního vlastnictví je rovněž nutná při stimulování výzkumu ještě neobjevených léků a inovací postupů, které by pomohly odvracet nebo léčit jiné smrtelné choroby.

Musíme vysvětlovat, jak obchod, ekonomický růst a otevřené společnosti jsou integrovány a navzájem komplementárně propojeny s naším usilováním o podporu zdraví, zlepšování životních podmínek i pracovních standardů. Musíme být ochotni zvažovat celou paletu idejí našich obchodních partnerů ke zlepšování pracovních i ekologických podmínek, pokud takové kroky nejsou ochrannářské a jsou citlivé k otázkám svrchovanosti. Musíme uplatňovat podnětné, a nikoli destimulační přístupy při prosazování lepší ochrany životního prostředí a respektování základních pracovních norem. Stimulační podněty se mohou týkat pomocných programů, financování prostřednictvím multilaterálních rozvojových bank i preferenčního obchodování. Můžeme se zaměřit na subvence, které poškozují životní prostředí, například subvencování rybolovu. Můžeme také posílit roli komplementárně specializovaných institucí, jako je Mezinárodní organizace práce. Ve snaze o vytvoření transparentnějšího a otevřenějšího procesu, který by mohl napomoci vzájemnému propojení mezi obchodem a životním prostředím, Spojené státy zpracovávají ekologické recenze o návrzích obchodních dohod. Například nyní zpracováváme ekologické recenze o Celoamerické zóně volného obchodu (Free Trade Area of the Americas – FTAA) a, s typickým americkým optimismem, o sektorech zemědělství a služeb pro nové kolo jednání o světovém obchodu v rámci Světové obchodní organizace, které doufáme zahájít v tomto roce!

Přes všechny přínosy obchodu musíme také uznat znepokojení, jež vyvolává. Obchod

podněcuje změnu. A i když změna přináší výhody, lidé se jí bojí.

Saský ministerský předseda Kurt Biedenkopf poukázal na to, že snahou vlády by mělo být dosáhnout určitých společenských cílů, ne jenom udržovat konkrétní společenské systémy. Zastávám podobný názor. Spíše než se snažit vracet zpět hodiny se zastaralými protekcionistickými strategiemi, jež poškozují právě ty lidi, kteří potřebují pomoc, musíme napomáhat nesnadnému přizpůsobování umožňujícímu našim občanům těžit z nových realit. Potřebujeme lepší školy, které podporují celoživotní vzdělávání, protože naši občané musejí být schopni přizpůsobovat se požadavkům rychle a soustavně se měnících ekonomik. Daně musejí být zredukovány tak, aby tvrdě pracující daňoví poplatníci si mohli ponechat více ze svých výdělků a šetřit pro životní nejistoty. A potřebujeme reformovat naše důchodové programy, protože jsou to starší občané, kteří jsou nejméně schopni adaptovat se na změnu.

Strategie USA

Prezident Bush nedávno prohlásil, že omezená schopnost Ameriky pohnout dopředu s obchodní agendou v posledních několika letech „znamenala reálné náklady pro americký lid“. Nemylně se: Jsme pozadu v tabulce volného obchodu.

Obchodní agenda Bushovy administrativy bude podporovat rozvíjení integrovaných sítí dynamických a podnikatelských systémů aktivizovaných soukromou iniciativou a kapitálem. Uvědomujeme si důležitost inovace, experimentování a soutěžení. Věříme, že nejnáležitější rolí pro vládu je zajišťovat příznivé tržní prostředí podporováním vlastnických práv, pružných pracovních trhů, nízkým zdaněním a zdravými penězi.

Jak uvedl profesor Harvardské podnikatelské školy Michael Porter, Skandinávie rozvinula prosperující radiotelefonní průmysl proto, že v roce 1981 vytvořila severský standard mobilních telefonů, nikoli zásluhou vládního plánování, subvencí nebo ochrannářských opatření. Podobně japonský automobilový průmysl i indický softwarový průmysl uspěl právě proto, že byl ušetřen většiny byrokratických snah o zvýšení konkurenční schopnosti. Úspěšné společnosti naslouchaly zákazníkům, nikoli vládním plánovačům.

Abychom uvedli do života efektivní mezinárodní ekonomický systém, musíme také usilovat o kreativnost vládnutí. V moderním, informačně propojeném světě, bude systém vládnutí stále více ztrácet na efektivitě, jestliže nebude držet krok se společenskými změnami. Spíše než zápolit o zachování hierarchických struktur založených na starých příkazových a kontrolních systémech, musíme uvolnit cestu pro rozproštěné sítě přenosových článků založených na zmocnění, pružnosti a otevřenosti.

Tato logika vládnutí by se měla rozšířit na pravidla našeho obchodního systému. Aby podnikání, ekonomiky a společnosti byly schopny dostát výzvam nových okolností, naše pravidla musejí být dostatečně pružná a zohledňovat rozdílné národní přístupy, přičemž soustavně musejí čelit diskriminačním krokům vůči jiným, jež maří otevřenost

ochranářskými bariérami. Pravidla našeho obchodního systému musejí podporovat transparentnost, soutěživost, antidiskriminaci a respekt k místní správě – subsidiaritě, chcete-li. Nesmějí vytvářet nový, globální regulační model. Regulační struktura „jedna velikost stačí pro všechny“ by potlačila vynalézavost, iniciativu a inovaci, jež umožní našim občanům zlepšovat svůj život, své svobody a své živobytí.

Naše obchodní politika musí přejímat, jak se regionální a národní systémy budou vzájemně ovlivňovat. S obchodem realizovaným vzrůstající měrou přes národní hranice, nikoli v jejich rámci, se záležitosti, které byly tradičně předmětem národní regulace, nyní kříží s rozhodnutími činěnými v jiných zemích. Například globální strategie elektronického obchodování jsou závislé na lokálních pravidlech o ochraně informací. Mezinárodní zemědělský obchod závisí na místních normách a inspekčních týkajících se lidského zdraví a živočišných i rostlinných chorob. Zařízení prodávána po celém světě musejí vyhovovat různým bezpečnostním i výkonovým předpisům.

Obchodní systém musí respektovat místní rozdílnosti, které reflektují rozhodnutí svrchovaných vlád. V některých oblastech můžeme být schopni dohodnout harmonizovaná pravidla. Ale je pravděpodobnější, že budeme muset usilovat o dosažení kompatibility rozličných regulačních systémů. Například bychom mohli dohodnout vzájemně uznávání platnosti různých norem. Mohli bychom se dohodnout na patřičných procesních zásadách pro stanovování pravidel – včetně veřejného připomínkování, možnosti komentování, transparentnosti a nediskriminačního rozhodování. Musíme se snažit zakládat vědecké normy na metodologii a výzkumu, jež obstojí před nezávislou kontrolou. V přístupu ke změnám musíme navazovat na tradice evropského osvícenství s jeho respektováním rozumu, a ne na tradice evropské inkvizice s její zpátečnickou orientací na strach.

Musíme také hledat způsoby, jak rozšířit nevládní kooperativní podnikání ve snaze o větší ocenění a pokud možno sblížení alternativních pohledů – na způsob Transatlantického podnikatelského dialogu a Transatlantického spotřebitelského dialogu. Potřebujeme systém, který uznává, že vláda nemusí zajišťovat lék na každý problém soukromého sektoru. Dovolte mi osvětlit pět specifických prvků obchodní agendy USA:

Za prvé, prezident Bush dodal napomáhat volnému obchodu uskutečňováním globálních, regionálních a bilaterálních obchodních dohod. Chceme pomoci odstartovat později v tomto roce nové kolo jednání o globálním obchodování ve Světové obchodní organizaci. Současně budeme sledovat realizaci regionálních dohod, jako je Celoamerická zóna volného obchodu (FTAA), a bilaterální dohody se zeměmi, jako je Chile a Singapur. Tyto iniciativy se vzájemně doplňují. Při pohybu na více frontách můžeme vytvářet soutěž v liberalizaci, která posílí otevřené trhy v celém světě. Můžeme také experimentovat, učit se ze zkušeností a pracovat na modelech úspěšnosti, které můžeme aplikovat kdekoli. Jedním z nejdůležitějších cílů v těchto jednáních je omezení

obchodních daní a zredukování dalších bariér soutěže – ať již jde o služby, průmyslové zboží či zemědělství.

Za druhé, budeme se snažit rozšířit přínosy obchodní liberalizace na rozvojový svět, a tím integrovat tyto země efektivněji do globálního ekonomického systému. Leč mají-li rozvojové země realizovat přínosy volného obchodu, musíme je podpořit ve zvýšení jejich schopnosti účastnit se obchodních jednání a přispět k realizaci komplexu obchodních dohod.

A tak mám to potěšení vám oznámit, že Spojené státy přispějí jedním milionem dolarů do Globálního svěrenského fondu technické pomoci WTO. Z těchto peněz budou obchodní činitelé státní správy z rozvojových zemí vybaveni novou technologií a bude jim umožněno absolvovat specializované semináře a instruktáže, nabízené oficiálními pracovníky WTO. Dopomáháme-li rozvojovým zemím k pokroku cestou obchodu, doufáme, že budou spolu s námi pracovat pro podporu obchodu.

Naším cílem musí být napomoci přechodu rozvojového světa od promíjení zadluženosti a dopomoci jim k růstu a obchodu. Zvláštní opatření preferenční obchodní liberalizace, jako je americký Akt pro africký růst a příležitosti, Andský akt o preferenčním obchodu a Karibský akt o obchodním partnerství, nebo iniciativa EU „Vše kromě zbraní“, pomáhají klást základ pro budoucnost udržitelné prosperity. Vylučujeme-li jejich produkty z našich trhů, zavíráme tím dveře k jejich budoucnosti.

Za třetí, chceme-li si udržet veřejnou podporu ve svých vlastních zemích pro otevřený obchod, budeme muset poskytnout pomoc těm, kdo shledávají nesnadným přizpůsobit se změnám navozovaným technologií, obchodem i jinými silami. I když kapitál a informace hýbají trhy v krátkých okamžicích, některé průmysly a komunity se nemohou přizpůsobit tak rychle. Je pochopitelné, že vylekaní lidé volají po ochranných opatřeních. Ale neschopnost adaptace a zdokonalení nevrátí společnosti k výnosnosti nebo neoživí komunity. Spíš musíme uvažovat o kreativním a cíleném využití zabezpečovacích opatření, máme-li podniky i pracovní kolektivy seriózně restrukturalizovat tak, aby byly schopny efektivně konkurovat. Pro pracovníky, kteří přijdou o svou práci, potřebujeme dokonalejší pomoc, výškolení a nové umístění. Zkušenost ukázala, že včasné adaptační opatření, včetně sítí soukromého sektoru, pomáhají lidem rychle a efektivně znovu se postavit na nohy. Potřebujeme lepší přechodová opatření, ne protekcionismus.

Za čtvrté, potřebujeme propojit globální obchodní systém s našimi hodnotami. Můžeme podporovat otevřené a výkonné trhy při respektování národní svrchovanosti. Můžeme podporovat respektování základních pracovních standardů, hájení životního prostředí a dobrých zdravotních podmínek, aniž bychom couvali před zastrašujícími kampaněmi a protekcionismem. A vždycky se musíme snažit posilovat svobodu, demokracii a právní řád.

Za páté, charakteristickým rysem všech budoucích obchodních jednání a obchodních

dohod se musí stát transparentnost. To pomůže vytvořit veřejné vědomí s důrazem na to, že obchod není výsadní doménou užvaněných byrokratů a rozčilených aktivistů. To bude působit proti korupci a umožní odhalovat ochraňování zvláštních zájmů. Spojené státy byly účastníky nedávného novátorského kroku, učiněného 34 zeměmi podílejícími se na dohodě o Celoamerické zóně volného obchodu (FTAA): Demokracie západní polokoule se rozhodly zveřejnit text naší dohody – v zájmu otevřenosti tohoto procesu a informovanější debaty o obchodu. Světová obchodní organizace by měla přiměřeně následovat tento příklad a učinit své posuzovací postupy veřejnými, pohotově informovat o panelových rozhodnutích a podpořit větší výměnu informací a podnětů s vnějšími skupinami a dalšími mezinárodními organizacemi.

Závěr

Je výsadou být v centru obchodní debaty v takové historické době. Otevřený obchod vyjadřuje ducha nového století.

Na počátku 20. století revoluční změny v informacích, komunikacích, technologii, obchodu a financích formovaly prostředí pro globální politiku a bezpečnost. A tak je tomu i na počátku 21. století.

Spojené státy a Evropská unie by měly převést tento dynamismus do otevřených myslí i do otevřených trhů. Naše politika musí podporovat tyto globální trendy. Musíme činit praktické kroky, abychom dovedli svět k větší svobodě a k povýšení lidských práv svým zapojením do agendy globálních změn: nových sítí volného obchodu, informací, investic a idejí.

Budeme mít občasné rozpře, ale kořen našich vztahů zůstává silný a zdravý – hluboký, historický kořen, který ctí právo jednotlivce na ekonomickou, politickou a lidskou svobodu. Budeme-li o něj jaksepatří dbát, tento kořen zplodí století prosperity a svobody, v lidské historii nevídané.

Na počátku svého projevu jsem citoval evropského státníka Winstona Churchilla. Uzávěru jej nadčasovým poselstvím amerického státníka Thomase Jeffersona, který řekl: „Cenou svobody je ustavičná bdělost.“

Bdělost Spojených států a Evropské unie přivodila ve 20. století obrovský pokrok, znamenající přemožení nacionálního socialismu, komunismu a defetismu, vytvoření rámce pro mír a bezpečnost, rozšíření prosperity a demokratických hodnot v celém světě. Ale to není nijaká záruka nepřerušného pokračování tohoto pokroku v nadcházejícím století. Musíme zůstat bdělí při opatrování našeho vztahu a současném prosazování našich základních hodnot.

Sledováním této naděje vize – a modernizováním jejích drazé zaplacených poučení – můžeme nastavit kurs míru a prosperity pro euroatlantické společenství i globální systém – nejen na jeden či dva roky, ale na celá nadcházející desetiletí.

Projev zahraničněobchodního vyjednávatele USA, 15. května 2001 ve Štrasburku

Kosovo: krátká historie

Noel Malcom: Kosovo – A Short History. New Updated Edition. První vydání: Macmillan 1998. Toto vydání s novou předmluvou Macmillan Publishers Ltd.

Když Noel Malcom dopsal své skvělé dějiny Kosova, psal se rok 1998. Mezinárodní společenství uvěřilo ujišťování srbského diktátora Slobodana Miloševiče, že se v jedné ze svých provincií právě vypořádá s „hrstkou teroristů a iredentistů albánského původu“ a že situace je plně pod kontrolou bělehradských úřadů. Malcom tuto všeobecnou spokojenost nesdílel a události následujících týdnů mu daly za pravdu. Vysoce erudovaný historik, novinář a balkanista se vývojem v regionu zabýval dlouhou dobu (viz jeho brilantní práce *Bosnia – A Short History*) a věděl, že svět již nesmí opakovat chyby z Daytonu. Na jaře 1999, když po dlouhém váhání atlantičtí spojenci přikročili k leteckým útokům na strategické cíle v Miloševičově Jugoslávii, byly etnické čistky v Kosovu v plném proudu.

Předmluva k druhému, aktualizovanému vydání knihy *Kosovo – A Short History* ob-
stojí i samostatně, jako esej o beztrestnosti
zvláště mocných tohoto světa. A snad i jako

memento těm, kteří dnes mávají rukou nad
znepokojivým vývojem v albánských regio-
nech demokratické Makedonie. Když Noel
Malcom psal předmluvu, prašné cesty Bal-
kánů byly plné zoufalých uprchlíků z vypá-
lených domů a zpusťovaných ovocných sadů
Kosova. Že by svět dovolil něco podobného
v blízké Makedonii? Zdravý rozum takové
řešení jednoznačně odmítá! Malcom píše:
„V sázce je prostý ale základní princip...
politika masového teroru vůči civilnímu
obyvatelstvu se nesmí vyplácet.“ Jak konzis-
tentní s havlovským voláním po aktivním
odporu proti zlu...

Jako historik se Malcom pustil do díla
opravdu z gruntu. Konečně, jde o vůbec prv-
ní pokus přiblížit řadovému čtenáři dějiny
Kosova se vši mystikou a rozporuplností té-
to části Balkánů. Český čtenář zejména by
měl uvítat jakékoli nové a podložené infor-
mace o části světa, které dávno přivykl str-
nit z mnoha různých důvodů.

Po nezbytné „dělostřelecké přípravě“
v podobě lingvisticko-terminologických in-
formací, geografické části a úvodu do pro-
blematiky etnického složení Kosova (které
by mohlo být podobným „tavícím tyglíkem“
globálního Babylónu, kdyby ovšem sudičky

nerozhodly jinak) Malcom rozpoutává oh-
ňostroj bystrých postřehů, historických sou-
vislostí, obrazoboreckých zjištění (Co je
pravdy na mýtu Kosova Pole jako srdci vše-
ho srbského, proč existuje krevní msta, byli
Slované opravdu beránci a Osmané líti vra-
zi a ničitelé?), ale především důkladně fak-
tograficky podložené analýzy.

Formálně je práce řazena čistě logicky –
od prvních let raného srbského státu přes
veškeré historické a válečné peripetie Koso-
va (a kosovských Albánců) až po období
bezesporu zajímavé, ale v lidovém podání
nemístně glorifikované Titovy Jugoslávie
(Tam jsme přece jezdívali na dovolenou,
mámo, tak co blbnou?).

Jistě nelze souhlasit s tezí, že Malcomova
knihla je absolutně nezaujatá. Mezi řádky
prosvítají (ke konci práce již zcela zřetelně)
autorovy sympatie vůči tajemnému albán-
skému etniku, jednomu z nejzáhadnějších
v celé Evropě. Malcom však negeneralizuje,
nedobírá se ve své historické práci absolutní
pravdy. Pouze glossuje a konečný úsudek po-
nechává čtenáři.

Laskavý čtenář získá v Malcomově práci
nádavkem mimořádně bytelný poznámkový
aparát s četnými odkazy na dobové prameny
a obsáhlý jmenný rejstřík. Úžeji pojaté prá-
ce o kosovské problematice, např. Tima Ju-
dy, bezesporu nabízejí pronikavější pohled
na určitou aktuální epizodu v dějinách Ko-
sova. Ale Malcomovo *Kosovo* je monumen-
tální pokus o **spatření souvislostí**. Dodej-
me, že pokus výsoce čtivý. V této kvalitě
spočívá síla knihy, která nezestárne.

Libor Trejdl

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

327 De 48 093
BALKANSKIJE
Balkanskije strany i međunarodnyje organiza-
ciji: Modeli otnošeni na primere Bolgariji, Ru-
myniji i Jugoslaviji. – 1. vyp. – Moskva: Rossij-
skaja akademija nauk, 2000. – 150 s.
ISBN 5-248-01345-3

327 I 48 144/1
ENCYCLOPEDIA
Encyclopedia of U.S. Foreign Relations / Edi-
tors Bruce W. Jentleson and Thomas G. Pater-
son; Vol. 1 – 1st ed. New York: Oxford University,
1997. – 58, 465 s.: mp., tab.
ISBN 0-19-511056-0

327 I 48 144/2
ENCYCLOPEDIA
Encyclopedia of U.S. Foreign Relations / Edi-
tors Bruce W. Jentleson and Thomas G. Pater-
son; Vol. 2 – 1st ed. – New York: Oxford Univer-
sity, 1997. – 490 s.: mp., tab.
ISBN 0-19-511057-9

327 I 48 144/3
ENCYCLOPEDIA
Encyclopedia of U.S. Foreign Relations / Edi-

tors Bruce W. Jentleson and Thomas G. Pater-
son; Vol. 3 – 1st ed. – New York: Oxford Univer-
sity, 1997. – 474 s.: mp., tab.
ISBN 0-19-511058-7

327 47 144/4
ENCYCLOPEDIA
Encyclopedia of U.S. Foreign Relations / Edi-
tors Bruce W. Jentleson and Thomas G. Pater-
son; Vol. 4 – 1st ed. – New York: Oxford Univer-
sity, 1997. – 475 s.: mp., tab.
ISBN 0-19-511059-5

327 48 085
EUROPEAN
The European Union and the Member States:
Cooperation, Coordination and Compromise /
Edited by Eleanor E. Zeff and Ellen B. Pirro. – 1st
ed. – Boulder: Rienner, 2001. – 7, 355 s.: tab.
ISBN 1-55587-918-7

327 48 005
GALENOVIČ, Jurij Michajlovič
Rubež pered startom: Kitajskaja problema dlja
Rossiji i SŠA na poroge 21-go veka / Jurij Mi-
chajlovič Galenovič. – 1. vyp. – Moskva: Mos-

kovskij obščestvennyj naučnyj fond, 1999. –
314 s.
ISBN 5-89554-141-0

327 48 148
GEOPOLITICS
Geopolitics, Geography and Strategy / Editors:
Colin S. Gray and Geoffrey Sloan. – 1st ed. –
London: Cass, 1999. – 289 s.: gr., mp.
ISBN 0-7146-8053-2

327 48 032
GIBBONS, Harry Scott
The Genocide Files / Harry Scott Gibbons. – 1st
ed. – London: Bravos, 1997. – 494 s.: fot.
ISBN 0-9514464-2-8

327 48 131 PK
GORMAN, Robert F.
Great Debates at the United Nations: An En-
cyclopedia of Fifty Key Issues, 1945–2000 /
Robert F. Gorman. – 1st ed. – London: Green-
wood, 2001. – 49, 452 s.: fot.
ISBN 0-313-31386-5

327 De 48 100
HUMAN
Human Rights and Finland's Foreign Policy:

Report by Minister for Foreign Affairs Erkki Tuomioja to the Foreign Affairs Committee of Parliament on the Human Rights Policy of the Finnish Government, November 29, 2000. – 1st ed. – Helsinki: Ministry for Foreign Affairs, 2001. – 180 s.
ISBN 951-724-332-4

327 48 094
JEVROCENTRIZM
Jevrocentrismus i Afrocentrismus nakanune 21. veka: Afrikanistika v mirovom kontekste: Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii posvashchennoj 70-letiju A. B. Davidsona. – 1. vyp. – Moskva: Institut Vseobshchej istorii RAN, 2000. – 227 s.
ISBN 5-94067-017-9

327 48 087
LATIN
Latin America in the New International System / Edited by Joseph S. Tulchin and Ralph H. Espach. – 1st ed. – Boulder: Rienner, 2000. – 5, 240 s.: tab.
ISBN 1-55587-917-9

327 48 046
MAGHREB
Maghreb: Perception espagnole de la stabilité en Méditerranée, prospective en vue de l'année 2010. – 1. ed. – Madrid: Instituto Espanol de Estudios Estratégicos; Ministerio de Defensa, Secretaria General Técnica, 2001. – 274 s. – (Cuadernos de Estrategia; No. 106-B)
ISBN 84-7823-799-2

327 48 030
MORAN, Michael
Sovereignty Divided: Essays on the International Dimensions of the Cyprus Problem / Michael Moran. – 1st ed. – Nicosia: Cyrep, 1998. – 20, 215 s.

De 48 056
MOROZOV, Viatcheslav
The Baltic States in Russian Foreign Policy Discourse: Can Russia Become a Baltic Country? / Viatcheslav Morozov. – 1st ed. – Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute, 2001. – 44 s. – (COPRI Working Papers; No. 8/2001)
ISSN 1397-0895

327 48 042
NORTHERN
The Northern Dimension: Fuel for the EU? / Edited by Hanna Ojanen. – 1st ed. – Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs; Berlin: Institut für Europäische Politik, 2001. – 262 s.: mp., tab. – (Programme on the Northern Dimension of the CFSP; No. 12)
ISBN 951-769-116-5
ISSN 1456-1182

327 48 079
ORIGINS
The Origins of National Interests / Edited by Glenn Chafetz, Michael Spirtas, Benjamin Frankel. – 1st ed. – London: Frank Cass, 1999. – 22, 414 s. – (Cass Series on Security Studies; Vol. 3)
ISBN 0-7146-8048-6
ISSN 1363-2329

327 48 031
RAUF
Rauf Denktaş at the United Nations: Speeches on Cyprus / Edited with an Introduction by Michael Moran. – 1st ed. – Huntingdon: Eothen, 1997. – 22, 378 s.
ISBN 0-906719-55-0

327 48 019
ROSSIJA
Rossija i central'no-vostochnaja Jevropa: Vzajimootnošenija v konce 20 veka. – 1. vyp. – Mos-

kva: Rossijskaja akademija nauk; Epikon, 1999. – 140 s.: tab.
ISBN 5-89519-061-8

327 48 017
ROSSIJSKO-GERMANSKIJE
Rossijsko-germanskije otnošeniya i jevropejskaja bezopasnost'. – 1. vyp. – Moskva: Rossijskaja akademija nauk; Epikon, 2000. – 162 s.
ISBN 5-89519-071-5

327 D 48 039
SOUTHERN
The Southern Balkans: Perspectives from the Region / Ismail Kadare, Predrag Simic, Ljubomir Frckoski and Ylber Hysa; Edited by Dimitros Triantaphyllou. – 1st ed. – Paris: Institute for Security Studies, 2001 – 68 s. – (Chaillot Papers; No. 46)
ISBN 1017-7566

327 48 083
TAMED
Tamed Power: Germany in Europe / Edited by Peter J. Katzenstein. – 1st ed. – Ithaca: Cornell University, 1997. – 14, 314 s.
ISBN 0-8014-8449-9

327 De 48 020
TRIGUBENKO, M. E.
Vostočnoaziatskij vektor vnešnej politiki Rossiji v konce 90-ch godov 20-go stoletija: Doklad na Učenom sovete / M. E. Trigubenko. – 1. vyp. – Moskva: Rossijskaja akademija nauk; Epikon, 2000. – 106 s.: tab.
ISBN 5-89519-063-4

327 De 48 157
TRILATERALEN
Die trilateralen Beziehungen zwischen Deutschland, Israel und den USA / Hrsg. Helmuth Hubel. – 1. Aufl. – Erfurt: Landeszentrale für politische Bildung Thüringen, 2001. – 140 s.
ISBN 3-931426-47-5

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

KVĚTA BUSCHOVÁ, nar. 1947; absolventka Fakulty sociálních věd a publicistiky UK (1972), redaktorka, komentátorka a vedoucí zahraniční rubriky Zemědělských novin (1972–90), od léta 1990 redaktorka zahraniční rubriky Hospodářských novin. Členka redakční rady MP. (str. 19)

Mgr. VÍT FOJTEK, nar. 1973; interní doktorand IMS FSV UK v Praze (Americká studia, 2. ročník), absolvent historie FF UK v Praze (1999), studijní pobyty v USA (Bard College, NY, National Security Archive, Washington D.C.), SRN (Humboldt-Universität zu Berlin) a Francii (Université d'Avignon). (str. 13)

Mgr. JAKUB LEPŠ, nar. 1974; student doktorandského cyklu Institutu mezinárodních studií FSV UK, kde se zabývá americkou zahraniční politikou vůči Číně od konce 2. světové války, dále působí jako externí konzultant/editor pro internetové stránky Inside China Today a Russia Today. (str. 5)

MIROSLAV PRCHAL, nar. 1930; od roku 1956 redaktor ČTK, v šedesátých letech dopisovatelem této agentury v Ghaně a Tanzanii, pak v cizojazyčné redakci pro zahraničí. Od roku 1993 pracuje v Hospodářských novinách, kde kryje vývoj světové ekonomiky. (str. 20)

Mgr. STEWART ROSS, nar. 1974; vystudoval McGill University v Montrealu v Kanadě a magisterské studium na Fakultě sociálních věd UK. Od té doby pracuje v Ústavu mezinárodních vztahů a přednáší na Univerzitě New York v Praze (UNYP). (str. 9)

JITKA ŠTEFKOVÁ, nar. 1972; vystudovala Vysokou školu ekonomickou v Praze. V roce 1999 absolvovala magisterské studium v oboru mezinárodní vztahy a evropská studia na Středoevropské univerzitě v Budapešti. V současné době studuje na FSV UK v Praze doktorandské studium, obor mezinárodní teritoriální studia. Zabývá se problematikou mezinárodních vztahů po konci studené války. (str. 7)

LIBOR TREJDL, nar. 1953; vystudoval obor translatologie – angličtina/ruština na FF UK. Působil jak redaktor anglické verze zahraničního vysílání Českého rozhlasu. Jeho překladatelská činnost zahrnuje mj. osmisvazkové dílo korespondence A. Dvořáka a Kosovo na vlastní kůži M. Dvořáka. Od února 2001 působí v Kosovu jako mediální expert v rámci OBSE. (str. 35)